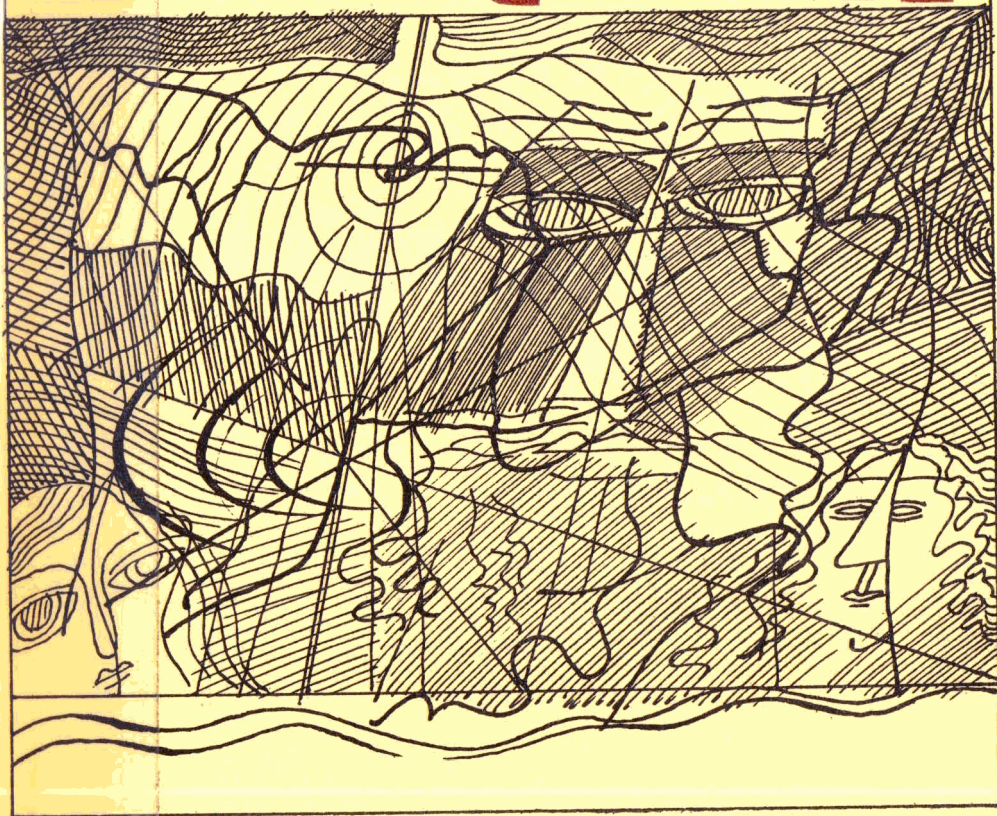
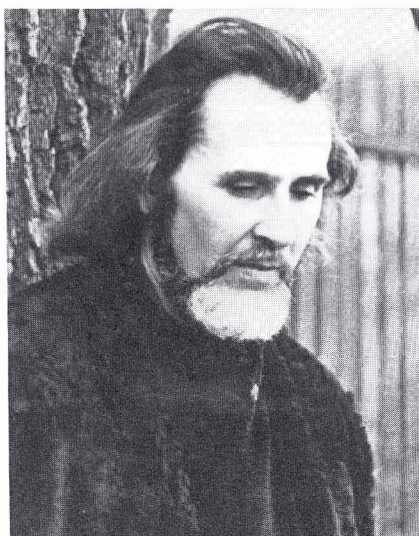

ОЛЕСЬ БЕРДНИК

ПРОМЕТЕЙ

Олесь Бердник

ОЛЕСЬ БЕРДНИК
ПРОМЕТЕЙ

Ukrainischer Verlag München
Oles Berdnyk

1981

P R O M E T H E U S

ERZÄHLUNG

Mit einer literarischen Silhouette Oles Berdnyks
von Igor Kaczurowskyj

Redaktion: Andrij Hajdamacha

UKRAINISCHER VERLAG
München 1981

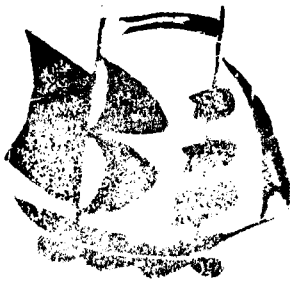
Олесь Бердник

Прометей

ПОВІСТЬ

Літературна силуетка О. Бердника —
Ігор Качуровський

Редактор і упорядник — Андрій Гайдамаха

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО
Мюнхен 1981

ПЕРЕДМОВА

Точно 10 років тому, у 1970-71 рр., завершив О. Бердник свою повість «Прометей». Написав він її, як сам каже, на Чорногорі в Карпатах. Цей деталь постання повісти не позбавлений глибокого символічного значення, адже олімпієць Зевс наказав прикувати Прометея на недосяжних вершинах Кавказу. О. Бердник залюбки і щедро вживає алегоричну мову, ба використав її навіть у приватному житті, назвавши свою першу дочку Громовицею. Саме алегорична символіка — багата, глибоко начитана, багатошарова — виконує важливу функцію в авторовому письмі, що зокрема відбилося на повісті «Прометей».

Повість поділена на дві книги, з трьох частин кожна, а частини роздрібнено на розділи; повість відкриває Пролог, завісу над нею спускає Епілог. Не тільки своєю архітектонічною структурою, але й щодо змісту ця повість слід віднести до епічного жанру. Усі розділи й частини мають назви, найчастіше символічні. Так, наприклад, першу книгу автор назвав «Мінотавр»: хоч у повісті Мінотавр як по-стать-страховисько не виступає, зате він у заголовку книги символізує всепожирячу лиху долю людини, яка шукає виходу з лабіринту розтерзанного земного життя.

Дія повісти починається в Олександрії, мільйонній столиці елліністичного світу, в якій спадщина античної грецької культури прийняла в себе елементи східних культур. Місце дії переноситься, разом з пригодницькими мандрями головних героїв твору, до Антіохії, до багатой Пальміри, загадкової Індії, Синайської пустелі і до Атен, аби в кінці повісти знову зосередитися коло славетного вогнища науки Музеуму в Олександрії. Час дії припадає приблизно на друге сторіччя по народженні Христа, коли в Олександрії панував владолубний патріярх Кирило.

Головні персонажі повісти — Гіпатія, донька Теона, й Ісідор, син Сократеса. Вони ростуть змалку разом, проводять безтурботне дитинство, залюблюються. Батьки рішили їх вислати на науку до Академії в Атенях, але по дорозі їхній корабель потрапляє під час бурі до рук піратів, які Ісідора кидають у воду, а Гіпатію продають у рабство. Відтепер їхні дороги розходяться.

Гіпатія опиняється як рабиня в Індії, але по важких фізичних муках і в невпинних пошуках за істиною й свободою, гнана гарячою тугою за втраченою батьківщиною, вона вертається нарешті до своєї улюбленої Олександрії, стає викладачем на факультеті філософії й математики в Храмі Муз.

Ісідор, переконаний, що Гіпатія згинула, блукає безрадно по світу. Він знаходить врешті душевну рівновагу, ставши прибічником гностиків у Сінайській пустелі. Також і його життєва дорога прокладається назад до Олександрії, де він зустрічається з Гіпатією на місці їхнього спільного щасливого дитинства. Але обоє знаходять смерть із рук під'юдженої товпи фанатичних християнських ченців.

Ось, коротко, фабула повісти.

Попри так звану дійову площину, існує в повісті ще й інша сюжетна лінія — філософська. На канві різних життєвих пригод головних героїв автор змальовує широку картину філософічних і релігійних течій першого і другого сторіччя нашого літочислення. Шукання за спільними ознаками різних філософічно-релігійних систем було чи не провідним мотивом для написання цієї повісти. Про це згадує, між іншим, сам автор на 131 стор.: «Чому такі дивні узгодження в різних культур, що виникли на протилежних кінцях світу? Де спільний корінь?» Тому в повісті наводяться, серед інших, такі відомі релігійно-філософічні системи: грецька космогонія і теогонія авторства Гесіода, гіндуська космогонія, вчення гностиків, християнство початкових століть. З усіх тих течій автор бере лише те, що йому потрібне для кращого наświetлення власної філософічної концепції про смисл і ціль людського життя на світі.

Ключ до розуміння авторового задуму лежить у заголовку цієї повісти — Прометей: визволення Прометея

з вікових кайданів, в основному умовних, означає водночас визволення людини з тих же пут і знайдення справжньої свободи та істини. Гін до свободи, до правди, глибока туга за вітчизною — це найглибші рушії поведінки героїв повісти. На підтвердження цього можна зацитувати хоч би кілька з численних на цю тему цитат: «Запали в душі вогонь одного лише прагнення — до краю свободи», «Душа прагне тільки неба свободи», «Або згину, або здобуду істину». Тепер стає зрозумілим, чому така повість в умовах поневоленої і розтерзаної московським Мінотавром України не могла появитися і чому її автор зазнав через свою прометеївську, так би мовити, творчість нелюдського переслідування.

Випускаючи повість «Прометей», яка дісталася на Захід українським (не через Москву) самвидавним шляхом і друкується без згоди та дозволу автора, ми глибоко переконані, що сучасне українське покоління запалиться новим прометеївським вогнем і вступить на нехвибний шлях визволення України і себе з чужої тиранії.

Особлива цінність повісти — її бездоганна, кришталево чиста українська мова, до якої О. Берник ставиться з великим пієтизмом. Його стиль — чіткий, суворий, не затемнений перевантаженням часто зайвих прикрас. Цілими пригорщами можна назбирати крилатих фраз, як от: «Забутий ворог — не страшний. Забутий герой — безсилий», «Доки живеш — не все втрачено», «В'язниця мурується тиранами, але сидять в ній герої та шукачі істини», «Дух невмирущий: він — дитя безсмертної матері Софії», «Вже сокира при дереві лежить», «Багаття істини можна згасити, але не зробити слугою неправди» . . .

Багатьма нитками Олесь Бердник пов'язаний з іншими видатними вихідцями Півдня України, зокрема херсонських степів, як, приміром, Дмитром Донцовим, Євгеном Маланюком, Дмитром Чижевським, Юрієм Яновським та Миколою Кулішем. Ставши у галерію таких заслужених авторів, О. Бердник став уже незамінною прекрасною української літератури.

На допомогу читача ми додали в кінці повісти короткий словник маловідомих слів, з найконечнішими поясненнями головно чужомовних слів.

А. Гайдамаха

З М І С Т

	Стор.
Передмова	5
Повість «Прометей» на тлі Бердникової творчості, Ігор Качуровський	11
ПРОЛОГ	27
Книга перша: МІНОТАВР	
Частина перша: Перші грози	
Ритми Кроноса	35
Смерч	47
Рабиня	59
Володар	65
Подих смерти	69
Остання мить	74
Частина друга: Дорогою туги	
Слід в імлі	81
Пустеля	90
Примха долі	97
Шукання в собі	99
Стіна деміюрга	106
Голос тиші	116
Частина третя: Міражі	
Дорога	125
Усмішка Мари	138
Подарунок змії	146
Наги	154

Книга друга: ПРОМЕТЕЙ

Частина перша: Крило Атени

Тужлива радість	165
Мандри Орфея	171
Сини Прометея	184
Прадавній міт	189
Прощання	197
Небо вітчизни	199

Частина друга: Музеум

Поединок вогнів	205
Математика любови	215
Зустріч над морем	219

Частина третя: Визволення Прометея

Кривава ріка	229
--------------	-----

ЕПІЛОГ

Повстання титанів	232
Голгофа	236

Словник маловідомих слів	239
--------------------------	-----

Додаток	253
---------	-----

ПОВІСТЬ «ПРОМЕТЕЙ» НА ТЛІ БЕРДНИКОВОЇ ТВОРЧОСТИ

Двадцять років нашого сторіччя, що їх прийнято називати «добою Розстріляного Відродження», у багатьох відношеннях принесли нашій літературі не стільки відродження, скільки зародження, заснування, початок.

Існують поняття — «повна» й «неповна» література. Українська нова література початку дев'ятнадцятого віку була неповною — вона, аж до появи Шевченкового «Кобзаря», обмежувалася фактично чотирма жанрами: травестована поема, пісня, водевіль та байка. Протягом усього минулого сторіччя наше письменство збагачувалося новими жанрами невинно й неухильно. Але щойно від 1905 по 1936 рік можна було говорити про *повну* українську літературу — в найкращому розумінні цього слова. У двадцятих роках зокрема, виникли в нас експериментальний роман, екзотична повість, а також набула розмаху література для юного читача.

У поняття «література для юного читача» входять кілька різних жанрів: це може бути повість про пригоди дітей і підлітків (як у Марка Твейна), історична повість без заглиблення у психологію персонажів і без натуралістичних деталей (як у Вальтера Скотта або Олександра Дюма-батька), може бути повість екзотична, де дія розгортається в далеких і дивних краях (як у Майн-Ріда). Сюди належить також більша частина творів із жанру наукової фантастики.

Пригодницькі, екзотичні та науково-фантастичні романи та повісті, як і ведеться, користалися успіхом серед молоді. Тоді перекладено на українську мову Герберта Вельса,

Єжи Жулавського, ходили з рук до рук заяложені книжки російського фантаста Беляєва. З українських авторів висунувся тоді як майстер фантастично-пригодницької літератури Юрій Смолич.

Але в тридцяті роки — картина змінилася. Припинився приплив перекладів із чужомовних літератур. Жанр наукової фантастики, який давав читачеві можливість утекти в книжку від п'ятирічок і успіхів будівництва соціалізму, — цей жанр потрапив тоді у неласку. Смолич переключився на інші жанри. Після уніфікації літератури та її удержавлення в ужиткові залишено тільки деякі офіційно апробовані жанри: виробничий роман та повість, такого ж типу драму, а крім того — агітаційно-пропагандивну та підлабунницьку лірику. І знову українське письменство — як за дошевченківської доби — стало було неповним.

Щойно після розвінчання культу Сталіна настала певна можливість відродження й реабілітації деяких проскрибованих жанрів — у тому й наукової фантастики. Серед письменників, що відродили цей жанр, слід назвати такі імена: Микола Руденко, Микола Дашків, Юрій Герасименко, Юрій Бездик, Олесь Бердник.

Олександр Павлович Бердник народився 1927 р. в селі Вавилові на Херсонщині. Шістнадцятирічним хлопцем потрапив до червоної армії, де й перебував до кінця війни. Брав участь у боях. Після війни вчився в театральній студії і працював актором. 1949 р. його заарештовано, і він потрапив до північних концтаборів, а звідти на заслання до Казахстану. Про цей період життя Олесь Бердника довідник «Письменники Радянської України» 1970 р. видання лаконічно каже: «З 1949 по 1955 рік працював на Далекій Півночі та в степах Казахстану.» У довідникові 1976 р. про О. Бердника немає вже жодної згадки. Як же це сталося?

А ось як. У березні 1972 р. «Літературна Україна» звинуватила Бердника в розповсюдженні містики та ідеалізму. За цим прийшла заборона публічних виступів. Невдовзі по тому органи КГБ зробили обшук у домі письменника й вилучили в нього друкарську машинку, книжки й рукописи. Щоправда, через деякий час вилучені речі письменникові повернено.

У серпні 1972 р. один із наглядачів над літературою, Михайло Логвиненко, виступив на сторінках тієї ж «Літературної України» з погромницькою рецензією, спрямованою проти Бердникового роману «Зоряний корсар». Як «положено» в таких випадках, рецензент називає цей твір «безпорадним у художньому відношенні». Пригадаймо, що свого часу, ще за культу Сталіна, майже цими самими словами Іван Ле таврував творчість Максима Рильського.

Але справа тут, звісно, була не в художній безпорадності. Чимала, тристасімдесятип'ятисторінкова науково-фантастична повість Бердника «Зоряний корсар» вийшла в Києві 1971 р. накладом шістдесят тисяч примірників. Літературні наглядачі спохопилися трохи пізно: вони кинулися нищити книжку, коли вона була вже в продажі.

В «Зоряному корсарі» повторюється мотив чародійної чаші безсмертя, від якої походить назва іншої повісти українського фантаста — «Чаша Амрїти». Коли читаєш фінальну сцену «Корсара» — «Келех знеацька опромінився блакитним сйвом, у ньому заколихалася рубінова крапля рідини. Веселкове полум'я схопилося над келехом» — коли читаєш ці рядки, мимоволі згадується замок і чаша Грааля та «чародійство святої П'ятниці» в музичній драмі Вагнера «Парсіфаль».

Та найбільше настрашило ідеологічних керівників української літератури, мабуть, те, що країна ощасливленого людства на далекій планеті, яка перебуває під диктатурою Арімана (нагадаю, що Аріман — це дух зла в старих іранців), країна, де все регламентовано, а інакодумців запроторкують до божевільні, — ця країна нагадала їм цілком реальну державу, на сторожі інтересів якої їх поставлено.

На початку 1973 р. нагінка на Олеса Бердника посилилася. Саме тоді перекладачка його творів на німецьку мову Анна-Галя Горбач передала письменникові червоний светер. У чому тут полягає склад злочину, цього, мабуть, ніхто не міг зрозуміти, але історію зі светром використано як нагоду для цькування Олеса Бердника.

Того ж року, на березневому пленумі правління Спілки письменників України Василь Козаченко зажадав від Спілки «розібратись у творчості й громадській поведінці фан-

таста Бердника»... Сам Козаченко при тому виявився більшим фантастом, ніж Бердник: він запевняв, будім то звинувачений ним літератор — «Розсилає у всі кінці десятки, а то й сотні нерозумних, а то й провокаційних листів, які потрапляють і за кордон, друкуються в націоналістичній пресі».

Це був відвертий наклеп, бо самвидавні твори Бердника на той час за кордон іще не потрапляли і в «націоналістичній» пресі не друкувалися. Та заклик пов'язаного з органами КГБ Козаченка «розібратися в творчості Бердника» Спілка зрозуміла як наказ, який слухняно виконала: «Літературна Україна» за 15 травня 1973 р. повідомила, що Олександра Павловича Бердника зі Спілки письменників України — виключено.

У довіднику «Письменники Радянської України» 1970 р. видання зазначено, що Олесь Бердник є автором п'ятнадцятих книжок. Тому що цей довідник уже заступлено новим, а той, у свою чергу, цього року має бути заступлений іще новішим, де вже немає ні Бердника, ні його творів, подам короткий перелік книжок Олесь Бердника:

«Поza часом і простором», «Марсіянські зайці», «Людина без серця» (у співавторстві з Юрієм Бедзиком), «За чарівною квіткою» (цю річ переклала на німецьку мову Анна-Галя Горбач), «Шляхи титанів», «Привид іде по землі», «Стріла часу», «Серце всесвіту», «Сини Світовида», «Діти безмежжя», «Хто ти?», «Розбиваю громи», «Подвиг Вайвавати», «Чаша Амріти» (цю фантастичну повість перекладено польською мовою), «Покривало Ізиди».

Перша з названих тут книжок вийшла 1956 року, остання — 1969-го. Після того в Советському Союзі надруковано ще дві книжки Бердника: казку «Окоцвіт» (наклад якої знищено в друкарні) та фантастичну повість «Зоряний корсар», що заборона на нього впала трохи запізно: коли книжка була вже в продажу). Окремі примірники «Окоцвіту», однак, урятовано, і казка потрапила на Захід...

«Окоцвіт», казкова повість Олесь Бердника, сполучає в собі елементи марк-твейнівського світу романтичних підлітків з елементами герберт-вельсівської фантастики. Фантастику часто плутають із казковістю, але це речі принци-

пово різні, і теорія літературних жанрів відводить їм окремі місця. Художній твір, побудований на фантастиці, може мати й складну, заплутану психологію персонажів, і трагічне закінчення. Для казки натомість характерні — чіткий прямолінійний поділ персонажів на позитивних і негативних (добрих і злих), а також обов'язкова щаслива розв'язка, «геппі енд». Саме з цієї причини Бердниковому «Окоцвітові» відповідає те жанрове визначення, що дав сам автор: «казкова повість».

Ув «Окоцвіті» автор використовує чимало мотивів слов'янської народної казки: тут і баба-яга, і хатка на курячих ніжках, і герой, що має пройти через вогневу купіль, і чарівний цвіт папороті, що виказує захований скарб (тільки в даному разі це скарб не матеріальний, а духовий). Автор, однак, не обмежується слов'янським фолкльором, а вплітає старогерманський мотив про дівчину-квітку. Водночас письменник не забуває й мотивів, підказаних реальними здобутками сучасної науки.

Позбавлений можливості друкуватися на Україні, Олесь Бердник, проте, мав не абиякий успіх в українському Самвидаві. Протягом сімдесятих років потрапили за кордон і побачили світ книжки: збірка поезій «Блакитний коваль», «Золоті ворота», «Україна Січі вогняної», «Свята Україна» (В-во «Смолоскип») — збірники листів, есеїв, віршів. Таким чином, повість «Прометей» — це двадцять друга книжка письменника, вона виходить в «Українському Видавництві» в Мюнхені. Крім того, у 80-му році «Українська Центральна Інформаційна Служба» (УЦІС) розповсюдила низку творів Бердника, і на сторінках журналу «Визвольний Шлях» побачили світ: літературно-філософський трактат «Пісня надземна», есеї «Заповіт Христа» і «Терновий вінець України», поема-містерія «Закляття»; тижневик «Шлях Перемоги» друкував містерію «Воскресіння слова. Словник РА».

У листопаді 1976 р. в Києві постала Українська Громадська група сприяння виконанню Гельсінських угод. Олесь Бердник належав до числа членів-засновників цієї групи. Головою групи став відомий письменник-вільнодумець Микола Данилович Руденко. Після арешту Миколи Руденка в лютому 1977 р. групу очолив Олесь Бердник. 6-го березня

1979 р. заарештовано також Бердника. У грудні того ж року, у містечку Кагарлику, під Києвом, на підставі другої частини 62-ої статті Кримінального кодексу Української ССР Олександра Павловича Бердника засуджено до шістьох років таборів суворого режиму та трьох років заслання.

Свою повість «Прометей» Олесь Бердник написав іще будучи на волі.

І тут я хочу зупинитися на різниці в долях літературного доробку репресованих письменників у сталінські часи та в наші дні. У тридцятих роках неопубліковані рукописи розстріляного чи ув'язненого письменника забирало НКВД і, очевидно, нищило, друковані твори вилучалися з бібліотек, а ті, хто мав заборонені книжки у своїй приватній власності, поспішали їх знищити самі. Тоді чудом урятувалися від загибелі лише «Сонетарій» Зерова (цю збірку зберіг, сам перебуваючи на засланні, Василь Чапленко), «Медобір» Свідзінського (машинопис вивіз за кордон Олекса Веретенченко) та «Рівновага» Плужника (переховала дружина поета). Натомість за сучасних умов такі технічні здобутки, як друкарські машинки, магнетофонні стрічки із звукозаписом та мікрофільми унеможливають запровадження тотального терору: письменника виключають зі Спілки, нищать його книжки, кидають його самого за ґрати — але його твори мандрують шляхами Самвидаву й часто потрапляють на Захід, де їх публікують.

Протягом сімдесятих років на Захід, іноді без відома й волі автора, потрапили такі художні, публіцистичні й філософські твори діячів української культури: збірки «Прозріння» й «За ґратами», поеми «Я — вільний» і «Хрест», есей «Економічні монологи», драма «На дні морському» та роман «Орлова балка» Миколи Руденка; друкарські відбитки забороненої збірки «Зоряний інтеграл» Ліни Костенко; історична розвідка Михайла Брайчевського «Приєднання чи воз'єднання»; збірка поезій Івана Світличного «Ґратовані сонети»; «Зимові дерева» та «Свіча в свічаді» — дві збірки поезій Василя Стуса; «Ґрані культури» анонімного автора; листи-есеї Юрія Бадзя; збірка поезій «Сутеніє в душі» та есей «Про душу в пісні та про пісню в душі» Миколи Холодного; спогади Данила Шумука «За східнім обрі-

ем»; «Більмо» Михайла Осадчого; «Набої для розстрілу» Гелія Снегірьова; кілька збірок поезій Ігоря Калинця; а також окремі добірки поезій, статті, розвідки Святослава Караванського, Валентина Мороза, Зиновія Красівського, Олексі Різникова, Євгена Сверстюка, Ірини Стасів-Калинець, Ірини Сенік...

Ще перед тим, у шістдесятих роках на Захід потрапили такі твори, як заборонені та спотворені цензурою вірші Василя Симоненка, наукова розвідка Івана Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація», добірка документальних матеріалів «Лихо з розуму» Вячеслава Чорновола...

Уже згадано тут самвидавні книжки Олесея Бердника «Золоті ворота», «Україна Січі вогняної», «Блакитний коваль», «Свята Україна»... І, нарешті, «Прометей».

Таким чином — якщо порівняємо із сучасною українською літературою перших повоєнних років, то побачимо, що тоді в ній було два відокремлені струмені: ширший — творчість письменників на Батьківщині, вужчий — наша творчість на еміграції. Нині третій струмінь — література українського Самвидаву — став тим чинником, котрий якщо не знищив цілком, то підточив і попроривав гранітну перебірку між двома попередніми струменями.

Без Самвидаву сьогодні вже годі уявити українське красне письменство. А що увага читача — на Заході та вільнодумного інтелігента на Україні — звернена насамперед на цю «третю течію», то самвидавну творчість, мабуть, треба визнати чи не головною з-поміж цих названих течій.

Аналогічну картину спостерігаємо, до речі, і в сучасній російській літературі, з тією, однак, істотною різницею, що там творців Самвидаву здебільшого не запроторюють до мордовських таборів, а висилають на Захід.

Серед літературної продукції українського Самвидаву, Олесею Бердникові належить важливе й почесне місце.

Для читача, наділеного здатністю критичного мислення, критерієм мистецької вартості уже віддавна служить нагінка на твір (чи на його автора) з боку партійних кіл. Якщо письменника ганяють у пресі, виганяють із праці, виключають із партії і Спільки, якщо книжку вилучають

із продажу або нищать відразу в друкарні, то це — в більшості випадків — свідчить, що творчість того письменника не є яловою, що книжка має певну мистецьку чи ідеологічну вартість. Серед української діаспори ніхто не читає таких советських літераторів-фантастів, як Юрій Бедзик чи Микола Дашків. Але відколи Олесь Бердник став жертвою репресій — читач накинувся на його прозу.

Друкowana шістдесят восьмого року в журналі «Дніпро» Бердникова повість-фесрія «Чаша Амріти» показала його досвідченим майстром художнього слова. Автор зумів змалювати головного героя так, що той, будши носієм певних ідеологічних комплексів, лишається живою людиною. Через героїню повісти розкривається українська народня мудрість; наприклад, вона говорить:

«Маеш добре слово — скажи його сумному. Маеш горе — терпи, тримай його при собі, не сій горя по землі.»

У цій повісті добре вдався авторові технічний засіб *іншомовної репліки*. Письменник поступово готує читача до сприйняття якоїсь трагічної події (засіб *степенованого антиципію*). Ось героїня — на ймення їй Ганнуса — оповідає Сагайдакові свій сон:

«Ніби я з дівчатами над Черемошем. Вечір на Івана Купала. Зоряно. А ми пускаємо вінки на воду. Знаєте — є такий звичай? Гадають на суджених. Інші вінки пристають до берега, а мій пливе й пливе. Я за ним, я за ним, а він усе далі, далі. Вже й сіл не видно, нема людей, а я все біжу. Урвища, скелі, моторошно — а вінок усе пливе. І ріка невесела, каламутна, і ліс якийсь дикий...»

Наступного дня Сагайдак приходить на умовлене місце.

«Ганнусі біля пам'ятника Володимирові не було. Михайло здивувався. Вона обіцяла, що буде о дванадцятій. Вже п'ять хвилин на першу. Може затрималася? Трамвай з Куренівки йде довго, не врахувала. /.../ Минуло ще десять хвилин. Михайло занепокоївся, поглянув на годинник, прислухався: йде. Отже, запізнюється. Якийсь високий тонкий юнак з прищуватим обличчям нахабно підморгнув, недбало сказав:

— Тут не часы виноваты. Дело сложнее.»

Ця, єдина на всю повість, іншомовна репліка набирає в цьому контексті якогось моторошного значення, і читач усвідомлює: з героїнею сталося лихо.

Нагінка на Олесь Бердника почалася задовго до його арешту: як я вже згадував, ще на початку сімдесятих років йому заборонено виступати публічно, а згодом виключено зі Спілки письменників (що фактично означало заборону друкуватися в Советському Союзі). Припускаю, що ця нагінка була спричинена кількома рівнобіжними факторами. Перший фактор — це сам жанр наукової фантастики. Адже тематика Бердникових творів переносила читача або в далекі чужі землі або в інші часи й цивілізації. І це давало читачеві нагоду для ескапізму — допомагало йому відірватися, втекти від довколишньої дійсності з черговими кампаніями, гаслами, перевиконанням і недовиконанням — здебільшого фіктивних — плянів... Утекти у світ іншого, водночас трагічного й прекрасного, існування. Недаремно у тридцятих роках жанр наукової фантастики взагалі був фактично вилучено з советської літератури, а в роках сімдесятих жертвою переслідувань стали два визначні письменники, що працювали в цій галузі: Микола Руденко й Олесь Бердник.

Другий фактор, який накликав грім і блискаву на голову Бердника з боку партійного керівництва над літературою, — це широка Бердникова ерудиція. У своїх творах він ознайомлює читача з філософськими та релігійно-філософськими системами, вельми далекими від офіційного марксизму та казенного матеріалізму. При тому — ознайомлює не партійних апаратників, які мають імунітет проти чужих світоглядних доктрин, а ознайомлює широкі читацькі кола, які такого імунітету не мають. Наприклад, у казці «Окоцвіт» світоглядова настанова автора ніби перегується з філософією Фехнера, який уважав, що довкола нас усе «просякнене світлом свідомости».

А в повісті «Чаша Амрїти» Бердник дає сконденсований виклад сучасної теорії екзистенціалізму. Автор укладає в уста одного з учасників філософського симпозіуму такі думки:

«Ми запитуємо: куди йде людина? Я відповідаю: нікуди. З ніщо в нікуди. Коло, заклає коло, серед вакууму. Небуття — єдина реальність. Вона була, є й буде, якщо можна до неї застосувати ці поняття зі світу буття. Що таке буття? Частинний випадок Небуття, якась імовірність у міроці, в тиші неіснуючого. Виникнувши, буття одразу ж вступає в протиріччя з Небуттям. Небуття всеосяжне. Воно — універсальний, вічний закон. Усе, що в протиріччі з ним — неодмінно зникає, розтане серед океану великої Тьми. Саме тому ми бачимо вічний бій у цьому ефемерному світі. Він — незаконний, він — приречений...»

У повісті «Зоряний корсар» Бердник дає блискучий виклад індуської космогонії:

«В океані вічності пливе тисячоголовий змій Шеша — Час. На ньому дремає Вішну — сукупність і суть життя. Інколи — суворо періодично — з його лона виростає, розквітає чарівний Лотос Буття, а на ньому — творець світу — Брама. Минають нескінченні кальпи — більйони років космічного розвою. Зароджуються і вмирають зоряні скупчення, спалахують і згасають планети, з'являються і безслідно зникають живі істоти, люди, боги, асури, цивілізації, царства, месії, аватари, кшатрії, парії, раби й володарі, кохані й бездомні, мудрі й безумні. Все, все гине в нескінченних спіралях еонів, і навіть верховний Брама вмирає, коли кінчається його сто років — невимірний для земних обчислень вік. І тоді в'яне небесний Лотос, поринає в лоно Вішну. Знову невимірний океан вічності, і серед нього — безсмертний Шеша з дремаючим богом на спині...»

І так — без кінця...»

А повість «Прометей» приносить нам відомості про релігійно-світоглядіві суперечки перших віків християнства, зокрема — про вчення гностиків. Олесь Бердник вкладає в уста одного з персонажів розповідь про святу Мудрість — Софію:

«З правіку існує, є, не припиняється й не виникає Єдине Нероздільне життя, всеосяжна Повнота. Вона обнімає всі сфери, всі вияви, всі можливості. І в тій повності багато сутностей, і кожна з них — вільна. Їх єднання свобідне, незалежне, любовне».

А далі розказано, що Софія вийшла з Плероми, бо за-
прагнула — «дітей вільного вияву.» Її бажання здійснилося,
вона стала матір'ю того, чия воля, виявлена в слові, збуду-
вала світ.

«І жажнулася Софія, побачивши цей світ, бо збагнула
свою помилку: світ, народжений неповнотою, не може стати
гармонійним. Щоб існувати, він повинен був жититися влас-
ними соками, самопоїдатися. Так народилася сила-силенна
світів, істот, людей, які несуть у суті свій порок неповноти
і прагнення до Плероми...»

Ну, де ще, крім книжок Бердника, може довідатися чи-
тач на Україні про подібні речі? Якщо ми заглянемо у «Фі-
лософський словник» київського видання, то переконаємося,
що там, замість викладу філософських та релігійно-філо-
софських систем, подано лише те, що сказали про них кля-
сики марксизму-ленінізму...

Повертаючися до тих факторів, що, на мою думку, спри-
чинилися до нагінки на Бердника, мушу назвати його тала-
новитість, його популярність, успіх серед читацтва, пере-
клади його творів на чужі мови. Мені здається, що також
і через це постать Олесь Бердника стала одіозною в очах
деяких його високопоставлених, але бездарних колег, тих
вельмож із керівних органів Спілки письменників, які усві-
домлюють, що їхніх творів ніхто не читатиме потай, не
переписуватиме від руки, не передаватиме на Захід, не
перекладатиме, на власне бажання, чужими мовами...

І ще варто додати дещо про участь Олесь Бердника у
правозахисному русі. Серед діячів цього руху можна виді-
лити дві категорії: ті, що стали відомими завдяки своїй
діяльності на оборону прав людини, і ті, які прийшли до
інакодумства вже будиши відомими літераторами. До дру-
гої категорії належать Микола Руденко й Олесь Бердник.
Тож саме їхні імена надали авторитету Українській Гель-
сінській групі.

Отже, не забудьмо додати, що саме ці факти великою
мірою зумовлювали й успіх Олесь Бердника серед широких
читачьких мас. Серед інших чинників, які забезпечили
Бердникові популярність, слід, на мою думку, назвати його
лексику — мову його творів.

Років зо два тому у Москві, після того, як його твори вийшли друком на Заході, загинув від рук невідомих злочинців (подібно як на Україні малярка Алла Горська та композитор Івасюк) російський письменник Юрій Домбровський. Твори свої він писав кришталево чистою, класичною російською мовою — так ніби не було на світі советської влади і сам він не змарнував найкращих років життя по таборах і тюрмах. Так само (до речі, пройшовши подібний життєвий шлях) пише Олесь Бердник. Його українська мова не захаращена жодними советськими вульгаризмами, жаргонізмами, потворними абрєвіатурами, недовготривалими слівцями-ефемеридами, що стають «модними» на два-три роки, а потім зникають з обігу. Ось, наприклад, невеличкий уривок із повісті «Прометей»:

«Морський вітер охоплює її гнучке засмагле тіло незримими обіймами, грається блакитним хітончиком, наче стягом. Приглушено шумить запінена хвиля, лиже чисті цнотливі піски, ніби обмиває перед Гіпатією нескінченну дорогу до далекого обрїу. Скільки бігти по ній? Чи далеко?

Хвиля забуття й екстази сповиває свідомість. Нема втоми, нема відчуття часу. За спиною незримі крила, вони тужаво й сильно вимахують, несуть у незбагненну далечінь. Земля, море, чайки в небі, теплі піски, вітер з пустелі — то лише маєво химерних образів уздовж казкової стежки...»

Звісно, коли потрібно, Олесь Бердник може використати й діалектизми, і засіб іншомовної репліки (як от у повісті-феєрії «Чаша Амрїти».)

Так само, як і в «Чаші Амрїти», в повісті «Прометей» Олесь Бердник, серед інших формальних засобів, використовує *засіб сну*, який більшою чю меншою мірою передвіщає події. А коли той сон починає здійснюватися, читач відчуває подув чогось незбагненого, надприродно-таємничого. І ця таємничість магнетично притягає читачку уяву, бо, як каже східня мудрість, немає нічого сильнішого над таємницею.

Свою повість «Зоряний корсар» Олесь Бердник пересипає віршами. Леся, перед відльотом у міжзоряний простір, віршами прощається з Карпатами і Черемошем:

Задрімали Карпати,
Спить і серце моє.
Лиш Черемошу спати
Плин води не дає.

Серед темної ночі
Не змовка і на мить,
Бурунами клекоче
І камінням гримить.

Грозить гнівно і сварить,
Та не знати — кого!
Все примарами марить
Із дитинства свого.

Бокорашів чекає
Іздаля, з висоти, —
Та в потоці мілкому
Вже не пройдуть плоти....

А Говерла шепоче:
— То, Черемоше, сни.
Не ридай серед ночі,
А діждися весни!

Дам тобі я водиці,
Не журишь, далебі!
Гостроносі ялиці
Попливуть по тобі...

Із лісів Верховини,
Із далеких плаїв
Бокораші поплинуть
До казкових країв!...

Припускаю, що в цій поезії, замість ліричного смутку, наглядачі над літературою угледіли «інакодумство» або ще якусь контрреволюцію: Мовляв, що це за «темна ніч», коли не спить тільки Черемош? І яка то весна, що на неї він має чекати? І звідки візьмуться ялиці, коли ліси вирубані? А найгірше з тими бокорашами... Навіщо таке слово, коли його нема в братній російській мові?...

Також чимало віршів знаходимо і в «Прометей». Наприклад:

Не бунтуй, моє серце! Спинися у вічнім бігу! Відпочинь!
Зупинюся з тобою і я.

Ніжна Еос в рожевім серпанку цілує світанкову тінь,
І згасає зірок течія...

Новий день. Нові люди й пісні...

Лише я не міняюсь повік!...

Все шукаю початку й кінця....

І несе мене, ніби кифару Орфея, безжалісний часу потік,
І довкола — на хвилях — серця!

Закликають і кличуть:

— Це я! Зупинись, не щезай вдалині!

Дай умерти в тобі...

А мені твої очі довічно палають і сяють одні —
В нескінченній юрбі...

Сила цієї поезії — в її ритмічній структурі: автор дає чергування довгих і коротких віршів у строфі в дусі античної метрики (маю на думці алкманову, архілохову, пітіямбічну строфи). Саме звучання цих віршів переносить освіченого читача у ті часи, коли відбувається дія повісти.

Ще один технічний засіб, без якого годі обійтися пригородницькій літературі, це *інтеррупція* — переривання авторської розповіді в найцікавішому, найнапруженішому місці. Усі читали «Тисячу й одну ніч» і напевно пригадують, як Шехерезада, скінчивши одну казку, починала іншу, щоб увірвати її надранок саме там, де володар обов'язково захоче знати: а що ж було далі?... Цей засіб пригородницької літератури Олесь Бердник переносить у свої насичені філософським змістом твори.

Ось героїню повісти ведуть на страту:

«Її поставили на коліна, зв'язали руки ззаду. Розкішне золоте волосся зав'язали вузлом на голові. Кат обережно поклав її шию на одполірований пень, ніжно поправив. Певно, йому ще не доводилося одрубувати такої чарівної голівки...»

Але коли кат підносить сокиру, автор несподівано перериває розповідь і переходить до іншої сюжетної лінії...

Не зашкодить згадати, що своїми пригодами на морі й на суходолі, своїм сюжетом про розлучених закоханих, Бердникова повість «Прометей» дещо нагадує грецьку прозу еллінської доби та перших віків християнства.

Зокрема маю на думці такі твори, як «Етіопіка» Геліодора, «Дафніс і Хлоя» Лонга, «Повість про кохання Херея та Каллірої» Харитона — з нападами піратів, продажем героїні в рабство, коханням володаря до рабині і, головне, героїнею, що крізь усі перипетії проносить чистоту і вірність. І це велика заслуга автора — дати твір із певної доби саме в тій літературній формі, котра тій добі найбільш притаманна.

Але, крім щойноназваних пригод, повість «Прометей» має ще іншу, значно важливішу, сторону: це філософські думки, на її сторінках розкидані. Ось, наприклад, диспут Гіпатії з патріярхом Олександрійським. Героїня повісти понад усе ставить Свободу. А патріярх їй відповідає зовсім у дусі марксової діалектики:

«Свобода поза владою — фікція. /.../ Оволодівши течею необхідности, ми стаємо воістину вільними...»

На закінчення згадаю, що Гіпатія Олександрійська вже привертала до себе увагу українських літераторів: про неї написала невеличку поему Галина Комарова, приятелька Лесі Українки. А сама Леся свій останній, уже не здійснений задум також присвятила була Олександрії перших віків християнства — себто саме тій добі, в яку розгоргається дія «Прометей». Смерть перешкодила великій українській поетесі написати задуманий твір. А що духові вартості існують поза нами, то цей нереалізований намір знайшов, можливо, свого втілювача, свого реалізатора в особі Олесея Бердника. Звісно, за своєю формою повість Бердника далека від драматичних поем Лесі Українки. Та справа тут не в формальних ознаках, а в ставленні до філософських проблем. І саме тут виступає певна спорідненість між поетесою-драматургом та сучасним українським фантастом...

Гор Качуровський

ПРОЛОГ

Нема стежки до скелі, де прикуто Прометея. Жодна людина не бачила обличчя найдавнішого мученика. Лише око сонця — титана Геліоса — щоденно дивиться на розпростертого велета, і тамує Світоносець полум'яні сльози у лоні своєму, не хоче пролити їх на груди правдивої Матері-Геї, бо спопеліє твердь від тих тисячолітніх сліз, щезне життя — остання надія титанів, закованих у таємничі глибини тартару.

Вже давно ніхто не приходить до Кривавої Гори — ні друзі, ні вороги. Брати-титани задрімали-заніміли у тяжкому сні-смерті. Ждуть і не ждуть. Дихають і не дихають. Лише інколи здригаються вві сні, і тоді неспокійно трясеться земля, нагадуючи людям про нечужані втаємничені сили, приховані в надрах Геї. Посланці Зевса теж не турбують Повстанця, бо знають — він непохитний. Наказав деспотичний володар забути Прометея, викинути його з пам'яті богів та людей. Так буде краще. Забутий ворог — не страшний. Забутий герой — безсилий.

Нема Прометея для світу. Нема світу для Прометея.

Ба ні, е. Не може вмерти нескорений Титан, бо породжений вічністю. Має вічне серце, вічний розум, вічну душу, а прикутий до смертної скелі.

Бурі і грози обвівають титанічне тіло, вогнисті блискавиці лікують криваві рани від нещадного орлиного дзьоба. Невмоливо прилітає хижий посланець Закону,

щоб терзати болісну й вічно-вмираючу плоть. Рікою ллється багряно-трояндова кров в гірські ущелини і розсипається бризками на правічних скелях, щоб стати навесні мовчазними ніжними квітками. Хай! Титанові не жаль тієї палючої крові. Ще один дарунок Прометейового ніжного серця: квіти — посланці вічності.

Забуває Титан, скільки віків промайнуло над правдавніми горами. Інколи здається, що так було од вічності. Тужаво врослися в скелю бронзові паколи, що ними прикував Прометея Гефест, виконуючи веління Закону. Не здвигнеш їх, не зрушиш. Та й не пробує того робити Повстанець, бо знає — зусилля даремні. Жде він того, що заповідано з правіку, що приховано в потаємній глибині невмирущого серця. Жде — не діждеться!

Тамує Прометей страхітливі болі. Вже не стогне, не кричить, не квилить, а лише з мукою дивиться у нескінченну глибінь неба, ніби хоче наповнити прірву вічності своїм стражданням. Мовчить небо. Мовчать зорі. Мовчить вічність.

Стугонить невмируще серце, гупає в закривавлену скелю. Прозорішає тіло Прометея, жовтіють кості, жмутами блискавиць зміяються по горах вогнисті жили, сповнені димлячої полум'яної крові.

І коли знемагає гордий дух Титана, коли вже готовий прохати у вічності забуття, зупинити потік невмирущого розуму, — тоді з гірської ущелини з'являється маленька, ніжна дівчинка й наближається до Прометея. Очі в неї, як дві зіроньки, коси — жмут сонячних променів, пальці, мов пелюстки ромашок. І спалахують щастям зіниці Повстанця, і чорні тіні забуття та відчаю розлітаються у безвість.

— То ти, кохана? — майже нечутно запитує він.

— То я, твоя Надія, прийшла до тебе, — дзвенить голосок дівчинки.

— Ти ще й досі жива? — дивується Титан. — Тут, серед вічних льодів, у диких горах, в забутті?

— Ти забув, що я невмируща, як і ти, мій коханий, — ласкаво каже Надія. І вона обмиває закривавлене чоло Прометея, дає йому випити прозоро-джерельної води, і витирає обличчя золотою косою. А потім — дитячими пальчиками починає добати камінь біля бронзових паколів. Сумно усміхається Прометей, дивлячись на її працю, але нічого не каже їй — адже вона Надія, і доки в ній тліє іскра віри — він не самотній.

— Чи буваєш ти в світі, кохана?

— Буваю, мій Титане. Я не покинула світу.

— Чи пам'ятають люди про мене?

— Вони вважають тебе мітом, казкою. Але є герої, що несуть в серці твій вогонь, і повстають супроти тиранії та сваволі й вірять у грядуще звільнення Прометея.

— О, хвала вічності! Доки з лона Геї-Матері народжуються повстанці — я недаремно страждаю, Надіє! А скажи мені, кохана, що мовлять люди — чи не народився мій визволитель — Геракл? Чи не чути ніде в світі про славетного переможця драконів? Чи не говорять про мужнього богоборця, що не боїться навіть Аїда? Чи не тремтять тирани за високими мурами?

— Люди знають прегарні міти. В них сказано, що Геракл жив давно, здійснив свої подвиги і став зоряним сузір'ям на небі. Перед цим він убив орла і визволив тебе. А ти буцім то помирився з володарем Олімпу і став його найближчим другом.

— О! — простогнав уражений Титан, з мукою б'ючись головою об закривавлений камінь. — Ти перевер-

шив хитрістю всіх богів, Зевесе! Ти накинув хитру паутину на живе серце світу! О, Надіє, чи довго мені ще чекати заповітного Героя? Скажи, не мовчи!

— Терпи, мій коханий! Він прийде!

Дівчинка цілує мученика в розпечене чоло і щезає в похмурій ущелині, бож треба поспішати до широкого світу. Не може Надія залишити людей напризволяще.

І знову віки нескінченною рікою пливають над Титаном. І знову багряніють квіти в похмурих ущелинах гір, ніби краплі невмирущої крові.

А в інших горах, там, де навіть орли не літають, на недосяжній для смертних вершині, стоїть з прадавності інший титан Атлант, тримаючи на плечах своїх тягар безкінечного неба. Прометееві легше — до нього приходить Надія. Атлант ніколи не бачив її. Він скам'янів від натури і горя безвиході. Тріскається від неймовірного тягара гранітна плоть, кривавий піт котиться по чолу, гірськими ріками течуть сльози муки у прірву, щоб стати в долинах шумливими потоками і прозорими водоспадами.

Не сколихнеться Титан. Не може. Не має права. Страх закував його в непорушність — страх відповідальності за долю цілого світу. Адже на ньому тримається Все — Небо й Земля.

Лише інколи страшна думка пронизує скам'янілий мозок Атланта: *Навіщо?* Але він проганяє її, забуває, не хоче тримати в собі. Бо затріпоче плоть, оживе, заболить і тоді...

Два Титани прикуті віковими ланцюгами до грудей Матері-Геї. Два найславніші Сини. Коли ж упадуть найдавніші у світі кайдани? Допоки триватиме невичерпна мука, перед якою здригається вічність?

Допоки?

Книга перша

МІНОТАВР

«Хай буде тьма!» — сказав наш бог земний.
І стала тьма, запанував хабс,
Немов перед створінням світу. Ні, ще гірше
Був той хаос, бо у ньому були
Живі створіння, їх давила тьма.
Скрізь марища з хаосу виринали,
Лиха зараза, голод, злидні, жах —
Несвітський жах усім морозив душу:
І найодважнішим ставало жаско,
Голодні крики слухаючи й стогін,
Що виринали, наче зо дна моря,
З юрби великої і темної. Здавалась
Ота юрба частиною хаосу
І голосом його. Часами розлягалось
У темряві гукання: «Світла! Світла!»
І на відповідь чувся голос дужий
Земного бога з високости трону:
«Хай буде тьма!» І знов тремтів хаос.

Леся Українка

Частина перша

ПЕРША ГРОЗА

Ритми Кроноса

Ветхі стіни Олександрії заросли бур'янами. Тут так багато таємних закапелків, схованок, — можна гратися доскочу. Гіпатія тягне свого маленького товариша Ісідора далі й далі, в хащі чортополоху, в зелену імлу парких заростів, в плутанину ліян, олив та терновиків.

— Па! — ніжно кличе її Ісідор. — Далі не треба. Там можна зустріти гаддя — ще вжалить!

Дівчинка рвучко зупиняється, в її небесних очах мерехтять іскри зухвалости й сміху.

— Сі! Ти боїшся гадів? А як же подвиги, про які ти мрієш? А як же Мойри! Хіба не зіткали вони твою нитку при народженні? Чи ти маєш в запасі іншу? Хочеш обдурити суворих богинь? . .

Хлопчик соромно опускає погляд до землі, а тим часом Гіпатія ховається в гущавині, і гукає здалека:

— Агов! Знайди мене! . .

Ісідор старанно досліджує всі закутки, заглядає в німотні бійниці мурів, толочить прадикі бур'яни. Ніяк не можна знайти подруги! Як вона так уміє сховатися?

Чути вдоволений, щасливий сміх. Гіпатія десь поруч, але де? Спітнілий Ісідор розчаровано зупиняється на видноті, розводить руками.

— Па! — благає він. — Я не можу розшукати тебе! Виходь!

Дівчинка вискакує з бур'янів, наче з-під землі, танцює довкола товариша танець перемоги, високо підстрибуючи.

— Ага! Програв! Програв!

— Ти ніби маєш шапку Аїда, — виправдується Ісідор. — Чом я тебе ніколи не знаходжу?

— Дивишся не в той бік, — серйозно зауважує дівчинка і, не давши йому оцінити свою відповідь, мчить далі, до міських воріт. Ісідор поспішає за нею, аж курява стелиться над покрученими стежинами.

Прокидаються від дитячого крику ліниві сторожі біля воріт, жартома сваряться на Гіпатію.

— То знову ти, пустунко! — каже один, одкашлюючись. — Ану, киш додому!

— Ми до моря! — дзвінко кричить дівчинка. — Море сумує за нами!

— Не пуцу! — трясє бойовим списом бородатий воїн і витрищає великі чорні очі на Гіпатію.

Вона сміється, аж заливається, чайкою пролітає повз вартових, тягнучи за собою Ісідора. Тільки залопотіло за ними. Сторож спантеличено і турботливо гукає:

— Обережно, дурненька! Ще — не доведи, доле — в руки розбійників потрапите!

— Не доженуть! — щасливо обзивається Гіпатія, аж витанцьовуючи на бігу.

Морський вітер охоплює її гнучке засмагле тіло незримими обіймами, грається блакитним хітончиком, наче стягом. Приглушено шумить запінена хвиля, лише чисті цнотливі піски, ніби обмиває перед Гіпатією нескінченну дорогу до далекого обрію. Скільки бігти по ній? Чи далеко?

Хвиля забуття і екстази сповиває свідомість. Нема втоми, нема відчуття часу. За спиною незримі крила, вони тужаво й сильно вимахують, несуть у незбагненну далечінь. Земля, море, чайки у небі, теплі піски, вітер з пустелі — то лише маєво химерних образів уздовж казкової стежки.

Ісідор не відстає від подруги, але й не може наздогнати її. Вона, ніби марево, ніби хмаринка. Виникають

на мокрому піску маленькі сліди летючої дівчинки. Виникають і зникають, наче золота тінь. Ах, як хочеться наздогнати її, торкнутися засмаглого плеча, глянути в затуманені від щасливого бігу очі!

— Па! Зупинись!

— Дождени! Дождени!

— Па! Я не можу! Ти невловима!

Вона сповільнює політ. І щезає бездонне небо довкола, стає нескінченним склепінням над ними, і теплі піски пестливо цілують босі дитячі ноги.

— Ти не догнав мене, — з жалем каже Гіпатія.

— Ти, як птах, — виправдовується Ісідор. — Я дуже хочу догнати, але ти, наче лань Артеміди!

— Стань Гераклом — і дождени!

— Стану, — обіцяє хлопчик, серйозно зазираючи в таємничі очі Гіпатії.

І така впевненість горить у зоряно-чорних очах Ісідора, така щирість і сила грає на худенькому прегарному личку, що дівчинка заспокоюється. Вона зриває з себе хіточник, кидає на пісок і біжить у воду. Зеленавопрозора хвиля накриває її запіненою долонею. Хлопчик прилучається до неї, і вони щасливо гойдаються в нижній колісці моря, мов би прадавні діти Нерея. Заммирають на грудях вод, заворожені ласкою неосяжних стихій — сонця, повітря, хвиль.

— Сі! — шепоче дівчинка. — Я хочу стати рибою. Щоб плавати в морі, у океані. Щоб гратися вічно з нереїдами, щоб слухати нескінченний шепіт моря...

— І я, — луною відгукується Ісідор. — Щоб пливти за тобою.

— А потім я хочу стати чайкою, — пожвавлюється Гіпатія, — щоб покинути море і поплинути до сонця, як мужній Ікар...

— Те під силу тільки богам, — намагається заперечити хлопчик.

— Тоді я хочу бути богинею, — сміливо одказує дівчинка.

Ісідор з острахом дивиться на неї: чи не сміється?

Ні! Очі вже не прозорі, а синьо-темні, вуста міцно зімкнуті, погляд у нескінченності. Хто вона, що не боїться казати такі слова? Хіба не знає, що боги чують все? . .

Дівчинка отямилась від задуми, прагне до берега. Вони сідають на гарячому піску, і хлопчик починає насипати довкола себе високі мури. Він прокопує глибокі рови довкруг веж і палаців, прихорошує покрівлі та майданчики барвистими черепашками. Гіпатія з цікавістю стежить за його працею, захоплено підбадьорує його схвальними вигуками.

— А хто житиме у твоєму палаці? — запитує вона.

— Ти, — каже Ісідор, гостинно прогортаючи доріжку перед ворітьми. — О велика і неповторна донько Геліоса, о царице морів і володарко казкових земель, прошу ласкаво до мого небувалого царства. Воно — твоє!

— Я прийду, — серйозно киває Гіпатія. — Я одвідаю твій палац, Сі . . .

— Може, хоч так ми будемо разом, — радіє хлопчик, — бо ти не даєшся наздогнати тебе. А в моєму палаці ти житимеш довіку . . .

— Не довіку, — заперечливо хитає голівкою Гіпатія. — Мені стане сумно і в найгарнішому палаці. Я захочу на волю, і знову побіжу понад берегом моря . . .

— А я доганятиму тебе, — сумує Ісідор, — і не зможу догнати.

Дівчинка мовчить, нічого не каже. І вони поринають в недитячу задуму, слухають одвічні ритми невтомного моря — нескінченну гру всеохопного Кроноса.

.....

Минають літа.

Вихор подій котиться над світом, над Африкою. Потрясає імперії, царства. Змітає людей, народжує інших. Згасає, втищується, щоб знову вибухнути походами, повстаннями, зрадами.

Лише море незмінно котить грізні чи ласкаві хвилі у невимірність. Лише вітри прагнуть у далечинь, переслідуючи незриму мету, сонце невтомно сіє живлючі зерна на груди Геї-Матері, та зорі мерехтять на нічному небі, наче віхи непройденого ніким шляху.

Та ще незмінно вибігають на берег моря діти — Гіпатія й Ісідор. До них звикли вартові біля воріт, жебраки на вузьких покручених вуличках Олександрії, чайки на березі. Здається, що двоє нерозлучних дітей така ж постійна ознака світу, як ранок, як ключі лелек, що пролітають у небі з далекої півночі, як розквітання буйносадів навесні.

Та ні! Щось міняється в них.

Наливаються снагою м'язи Ісідора, над губою з'являється чорний пушок, тужавіє підборіддя.

Глибшають очі Гіпатії, віддзеркалюють небо, хмари, сонце — цілий світ. Наливаються бунтівливими соками її ноги, руки, і золотавий водоспад кіс огортає прегарну царську голівку сонячним ореолом.

І ніяк не дожене хлопець дівчини — жодного разу. Не торкнеться в польоті руки, не відчує клекотіння палючої крові. А бажання догнати її все гучніше стукає в серце, а хвилі солодкої знемоги все ніжніше спови-

вають душу. Біжать вони, а між ними — незримий бар'єр. Не зруйнувати його, не переступити!

Вже не роздягається Гіпатія відкрито перед Ісідором. Ховається за скелю, нагинці біжить у воді, а вже тоді кличе товариша. Він пливе до неї, та вже остерігається дивитися на рожеву шию, на дівочі перса, на пелюстки полум'яних губ.

Спливає день. Накидає вечір таємничий серпанок на берег, на море, на імлісті мури й вежі Олександрії. Пора йти додому, бо напевно турбуються давно батьки, та не поспішають хлопець і дівчина, йдучи берегом до міста.

На тлі темного неба спалахує маяк — чудо світу. Яскраво-жовті полиски падають на морську широчінь, ніби прокладають дорогу кораблям у далекі краї.

Гіпатія сідає на теплий камінь, зачаровано дивиться на сяйво маяка, милується грою вогню.

— Зірка, — шепоче вона.

— Яка зірка? — не розуміє Ісідор.

— Зірка, створена людьми, щоб указувати дорогу. Як це прегарно, Сі!

— Чарівно, Па! — згоджується хлопець, тамуючи хвилювання.

— Може, й зірки в небі — то маяки богів?

— Маяки? — вражено перепитує Ісідор.

— Атож! Для небесних кораблів. Мусять же боги мати свої океани, моря. Є у них і кораблі для пошуків нових земель та скарбів. А інакше — нецікаво жити!

— У Гесіода сказано, що зорі — то очі Аргуса, багатогокого сторожа Гери, — обзивається хлопець. — А наш садівник, християнин, каже, що зорі — то світильники, поставлені Богом на кришталевій, непорушній сфері...

— Чому ж вони тоді інколи падають з неба? — недовіжливо запитує дівчина. — Хто їх збиває з кришталевої сфери?

— Садівник каже, що то ознака падіння душі. Відпадає від Бога душа, згасає і небесний світильник! . .

— Не до серця мені такі слова, — шепоче дівчина. — Не вірю в те. Я бачу нескінченне море над нами, і на ньому — вогні маяків. Там бувають бурі, гинуть кораблі, маяки . . . а іскри від них інколи досягають землі . . .

Ісідор мовчить, оцінює слова подруги.

— Хотіла б я стати маяком, — знов озивається Гіпатія.

— Яким маяком? — дивується хлопець. — Кам'яним? Отаким, як оцей?

— Та ні . . . Як ти не збагнеш . . . Таким, як Платон, як Сократ, як Есхіл . . . Щоб довіку сяяти людям, щоб не блукали вони серед ночі . . .

— Ти така, — згоджується хлопець. — Ти сильна . . . А я . . .

— А ти, — з надією відгукується дівчина.

— А я . . . вічно охоронятиму твій вогонь . . . Щоб він не погас . . . Щоб кораблі, вертаючись з далекого плавання, бачили на обрії земну зірку . . .

Гіпатія вдячно торкається ніжними пальцями руки Ісідора, опікає його, наче вогнем, і він злякано відсторонюється.

— Пора додому . . .

— Пора, — з жалем повторює вона і встає з каменя.
.

Котиться колесо часу. І невблаганно наступає тривожна мить торжества найдавнішого бога — Ероса.

Дзвенить лукавий нечутний сміх, миготить у просторі золотиста стріла! Не сховаєшся від неї, не захистишся . . .

Стає могутнім воїном Ісідор: мужня постать, суворе обличчя з ніжними чорними очима, буйні темні брови, що зрослися на переніссі. Інколи вирушає він з когортою батька в похід супроти пустельних розбійників, що терзають провінції Олександрії. І тоді не має спокою шістнадцятилітня Гіпатія, не може вона сидіти вдома, не може грати на арфі або читати пергамени про славетні подвиги аргонавтів.

Та ось повертається він — запилений, змужнілий, з смутком і трохи жорстоким відблиском в очах, і радіє дівчина, сміється щасливо, і тамує ніжність у невичерпній глибині блакитного погляду.

Бачать тее старші. Всі бачать. І батько Ісідора — славетний стратег Сократес, і батько Гіпатії — відомий всій імперії математик Теон. Переглядаються, мовчать. Та й що говорити? Хіба й так не ясно, що орлиця належить орлу, що риба прагне до прозорої глибини, що квітка вмирає без сонця й дощу.

Незвичайні здібності виявляють діти Теона та Сократеса. Вже вони сперечаються з батьками. Вже вони мандрують думками поза мітичні межі, змуровані давніми мудрецькими. Вже хитаються під ударами їхнього розуму божественні стіни християнства і твердині олімпійців. І вирішує Теон — послати Гіпатію до Атен. Хай вип'є з першоджерела мудрости, хай відчує подих легендарного Орфея, хай прислухається до божественної кифари Аполлона. Бо сунеться звідусюд навала неуків — християн, диких, жорстоких фанатиків, і згасають вогні еллінських мудреців серед темної бурі, зародженої в палестинській пустелі. Треба запалювати нові вог-

нища, які перевершать силою й потужністю чадні багаття нової віри.

Сократес згоджується — хай Ісідор їде разом з дівчиною. Олександрії потрібні освічені воїни, а Гіпатії буде надійний захист у далеких Атенах...

Не чують закохані тих міркувань. Їм байдуже — де бути, що діяти. Аби разом. Аби чути подих одне одного, аби бачити мінливе сяйво єдиних очей.

Гіпатія торкає пальцями струни арфи: ніби Еол, граючись, пробігає в просторі, і несе чаруючі звуки з будинку Теона до дрімотного моря. Дівчина заплющує очі, прислухається до чутливої мелодії, імпровізує слова таємничої пісні, яка народжується в глибині її серця, мов гук вічно незримої, вічно коханої Матері-Геї.

Не бунтуй, моє серце!

Зупинися у вічнім бігу!

Відпочинь...

Зупинюся з тобою і я...

Ніжна Еос в рожевім серпанку

цілує світáнкову синь,

І згасає зірок течія...

Новий день. Нові люди й пісні...

Лише я не міняюсь повік!

Все шукаю початку й кінця...

І несе мене, ніби кифару Орфея,

безжалісний часу потік,

І докола — на хвилях — серця!..

Заклинають і кличуть:

— Це я! Зупинись, не щезай вдалині!

Дай умерти в тобі...

А мені — твої очі довічно палають і сяють одні —

В нескінченній юрбі...

Ісідор тамує подих, щоб не злякати чарівної миті. Просить, молить, вимагає: не вмирай, не пропадай, зупинися! А голос тихшає, зливається з шепотом літньої ночі, розчиняється в леготі моря, а струни ніжно супроводжують останнє зідхання пісні:

А мені...

мов у сні...

лиш одні...

осяйні...

Твої очі в сумній далині...

Задумалась Гіпатія, схиливши личко до арфи, тінь задуми на чистому чолі. Вона ніби чекає чогось. І юнак відчуває те чекання і боїться пропустити благословенну мить. Бо може бути пізно, якщо дати їй промайнути. Блискавиця — це для заплющених очей. Хочеш побачити її, відчутти — не дрімай! І він зважується...

— Па...

— Я чую, Сі...

— Ти про кого співала?

— Про очі, друже...

— Про чії очі, Па?

— Про єдині очі... Ті, крім яких ніщо не втішить у цілому світі...

— Па! — суворо каже Ісідор. — Я хочу, щоб то були мої очі для тебе...

Стан дівчини тремтить, мов очеретина під вітром, темні вії лягають на бліді щоки.

— Так воно і є, Сі, — шепоче вона. — Ти знаєш, мій друже, давно про це... А я... мої очі для тебе?..

— То восьме й останнє чудо світу, — завмираючи від тривожної радості, промовляє юнак. — Твої очі для мене — небесний маяк. Не ввійде мій корабель до жа-

даної гавані без того вогню . . . Розіб'ється, згине на скелях . . . Так і знай, кохана . . .

Рука Ісідора несміливо торкається її коси, пальці біжать до плеча, зупиняються, обпечені ярим вогнем. Дівчина рвучко встала, відсторонила арфу, жалібно скрикнули струни. Вона простягла руки вгору, з подивом розглядала їх при сяйві зірок, бентежно шепотіла:

— Ось воно як? Болісно й гарно! Вогненно й дивно! Невже ти кохаєш мене?

— Більше життя!

— Чом же ці руки не міняються, любий мій?

— Я не збагну, моя Па?! — з подивом озивається юнак.

— Чом вогонь не спалить мене? Чому крила не вросли в мене за плечима? Чом я стою на землі? Треба летіти, мій любий, або пливати в океані, або розвіятись попелом за вітром, або стати звуками пісні!

Вона владно тупнула і закричала в розпуці:

— Чому нічого не змінилося, боги? Чому не відкрилося небо?

Ісідор вражено мовчав, страхаючись дивного поривання Гіпатії. Вона опустила руки, а йому здавалося, ніби впали зламані віти молоденького дерева. Почулося ридання, і дівчина притулилася личком до юнацьких грудей. Хлопець поклав гарячу долоню на голову Гіпатії, і вона заспокоїлась, затихла.

— Я збожеволіла, — пробурмотіла дівчина. — Пробач, мій любий . . . Зі мною щось сталося . . .

— Ти просто втомилася . . .

— Ні, ні . . . Не те . . . Я відчула таємничий вогонь . . . кохання . . . Це божественне полум'я . . . І воно мусить розтопити тіло, підняти нас у небувалі світи . . . І я злякалася, що цього не сталося . . .

— Але ж цього ні з ким не стається...

— Тим гірше... тим гірше! — скрикнула Гіпатія, відсторонюючись і тривожно дивлячись на юнака. — Невже треба горіти, щоб лише зійтися і породити маленьких крикливих істот!? Навіщо ж тоді поезія, казки і таємничі легенди? Навіщо?

— Але ж, Па, і ти була дитям!? То — сім'я божественного Еросу! Скільки радощів діти дають батькам?..

— Знаю, знаю! — безтямно бурмотіла дівчина, заперечливо хитаючи головою, і в її косах поблискували золоті стріли. — Але те роблять і звірята, і птахи, і риби... Так просто, так звично... А навіщо ж людині море вогню, від якого можна задихнутися? Навіщо, навіщо!?

Ісідор не знав, що сказати коханій. Її вибух був для нього дивом і несподіванкою. Він і не підозрював, що в тендітному тілі подруги прихований вулкан почуття! Ось він вибухнув у несподіваному місці, і годі зупинити або втишити той вогнистий вибух!..

— Сі...

— Кажу, моя кохана...

— Ти любиш мене для мене?

— Лише для тебе, Па... Але я... я не зможу без тебе... Невже це погано?

— Це прегарно, любий, — крізь сльози усміхнулася дівчина.

— Але я щось дивне відчула... якийсь потужний поклик... І вже не зможу того забути... Мушу розгадати, конче розгадати таємницю того вогню... Інакше не жити! Чи підеш і ти зі мною?

— Піду, моя богине!

— Всюди? Завжди?

— Довіку! І тут, і в країні Аїда, і на островах бла-

женства... В моїх очах ніколи не згаснуть твої очі...
Лиш про одне прошу... Не біжи так швидко, кохана...
Дай догнати тебе...

Смерч

З пустелі дихає палючий вітер. На кораблі поривчасто тріпоче мале вітрило, прагне до польоту. Та ще не пора! Міцні канати тримають торговельну монорему біля причалу. По містках бігають сюди й туди раби, по загорілих тілах течуть патьоки брудного поту — до трюмів пливе потік мішків з єгипетською пшеницею, золоте зерно чекають у далекій Елладі, в славетних Атенах. Наглядачі — суворі кілікійці — окриками підганяють рабів, інколи піддаючи їм охоти ударами гнучких, замашних палиць.

Гіпатія з Ісідором серед родичів та знайомих. Найближче — батьки. Теон схвильовано пригладжує кучеряву бороду, заглядає тривожно у прозорі очі доньки. А вона — десь далеко, далеко. Вона не бачить нікого довкола. Хіба лише чорні жарини очей Ісідора. А понад тим — легендарні краї мітичної Аттики, небувалі зустрічі, храми прадавніх богів, таємничі посвяти у божественні містерії. Серце б'ється сильно й нерівно, воно ніби хоче вилетіти з дівочих грудей і полетіти понад морем, понад кораблями, до жаданої мети.

— Боїшся, доню?

— Ні крапельки, татусю. Все, мов би сон. Марення. Я не знаю, що зі мною, але мені здається, що має статися щось незвичайне...

— Добре... чи зле? — обережно запитує Теон. — Що підказує душа?

— Не знаю, не відаю... Знаю лише, що цілком нове. Може, навіть страшно... Бо й сон химерний снівся сьогодні...

— Скажи мені, — прохає батько, — то вельми важливо. Боги часто відкривають прихований плин подій у снах...

— Снилось мені, — починає оповідь Гіпатія, і до її слів уважно прислухається Ісідор, — ніби я піднімаюся на високу гору. І та гора така висока, така крута, що в житті такої я ніколи не бачила. Схили її прямовисні, слизькі, на них нема ні стежок, ні доріг. Лише де-не-де жовтіють кості людей. Я знаю, що то герої, які прагнули до вершини, але не змогли подолати крутизни. Лячно мені — проте я йду, дряпаюся по тих скелях...

— Сама? — обережно запитує Ісідор, з надією зазираючи в її личко.

— Сама, — сумно відповідає дівчина, щиро дивлячись в кохані очі.

— Неправдивий сон. Мара, — бурмоче Ісідор і гнівна зморшка прорізує його чоло.

— Зажди. Вислухай далі. Вже не знаю, яким чудом, але минула я багато черепів та кісток. Важко було, дуже тяжко. Вбрання мое потрухло, зітерлися на скелях сандалії, тіло стало худим і змученим... Та пам'ятаю, що я вибралася дуже високо. Вже бачила великий океан вдалині, вже з неба сяяли якісь дивні зорі — не такі, як ми звикли бачити. Вже вгорі біліла приваблива вершина, до якої я прагнула, а довкола багрянїли небували квіти... дивного кольору... Інколи здавалося, що то були краплі крові... Я рушила далі... І тут налетіла зграя чорних птахів, ми їх бачили, татую, в горах... Ти їх називав трупоїдами... Вони наки-

нулися на мене, почали клювати. Я відбивалася, кидала на них каміння... З-за скелі з'явився чоловік...

— Хто він? — у відчаї запитав Ісідор. — Хто він був?

— Ти, — зідхнула Гіпатія, і чомусь тужливо усмінулася. — Ти кинувся до мене і почав відганяти птахів. Ти кликав мене до прірви і казав, що там є місточок, по якому ми втечемо від трупоїдів. Я не бачила місточка... а, окрім того, мені конче треба було дістатися вершини — вона владно закликала мене, то було понад всі принади життя. Птахи розділили нас... І я відчула сильний удар по голові... Я відчула, що вмираю...

— Що ти мовиш? — болісно запитав Теон.

— Так це ж сон, татусю, — заспокоїла його донька. — Слухай далі. Я бачила, як впало моє тіло... я була ніби збоку... А птахи накинулися і почали терзати плоть, і глтали її, і радісно кричали. А я сміялася, бо вони мене не бачили, не знали того, що в мене вирости блакитні крила, і я можу летіти, а не повзати по схилах гори...

— А я... де був я? — благав Ісідор.

— Ти впав у прірву, — тихо мовила дівчина. — Щось затуманилося в мені, вже далі не пам'ятаю про птахів, про моє тіло... Знаю лише, що я злетіла в простір і полинула до вершини... Там чекав мене хтось рідний і близький. І вже не було перепон для польоту...

— Хто там був? — допитувався юнак.

Гіпатія промовчала, лише загадково глянула на Ісідора. Теон витер долонею спітніле обличчя, очі в нього були тривожні.

— Тяжкий сон, доню. Я не в силі розгадати його. Може, в Атенах дізнаєшся про суть того видіння. Воно

вельми важливе. Звернешся до Плутарха, він поведе тебе до оракула...

— Не вірю я в той сон, — вперто сказав Ісідор і косо глянув на дівчину. — Не може бути, щоб якісь птахи роз'єднали нас. Це — неможливо...

— А хіба я кажу це, мій друже? — лагідно усмінулася дівчина. — Я лише розповіла те, що бачила...

— Сни — нічні марення, — розважливо обізвався Сократес, батько Ісідора. — Починається день, кипить життя. Сон для ночі, любов — для дня. Пора, мої діти. Чи все запам'ятав, Ісідоре?

— Все, мій батьку...

— Гіпатія — під твоїм захистом. Пам'ятай...

— Нерушимо знаю про те.

— Пилинка впаде на її голову — нема твоєї голови.

— Ну, це ти вже занадто, — пробурмотів невдоволено Теон. — Навіщо лякати хлопця?

— Я правду сказав, — твердо мовив Сократес. — Не приведи, доле, щось станеться з дівчиною — хай не вертається додому...

— Не вернуса, — твердо сказав Ісідор, обнімаючи батька.

Ось вже раби займають свої місця біля бортів. Заворушилися весла, піднялися над водою. Заверещала юрба дітлахів, які проводжали з порту кожен корабель, жебраючи в мандрівників та купців дрібні монети. Гіпатія, пробігаючи по місточку, кинула щедрою рукою у воду жменьку еллінських оболів. Дітлахи, ніби згря дельфінів, шубовснули у море, нишпорили на дні, радісно виринали, хвалилися здобиччю. Юрба на березі сміялася, потішалася.

Вдарили об воду весла, нап'ялося вітрило на щоглі. Корабель рушив з гавані. Берег швидко віддалявся.

Вже не видно очей Теона і Сократеса, вже лише майорять руки над юрбою, вже щезає в мареві синій гіматій старого математика.

Гупає в днище корабля хвиля, радіє море, сипле хмари бризок в обличчя мандрівникам, які стоять біля борту. Краплі поблискують діамантами на щоках Гіпатії. Чи, може, сльози?

— Па, — тихо промовляє Ісідор. — Що з тобою? Невже все від того сну?

— Я хочу помовчати, друже, — відгукується дівчина, загортаючись у плащ. — Постоїмо тихо...

Поза ними метушилися раби, моряки, господар судна кричав на когось, ходив поміж рядами гребців, сварився з найманцями, а Гіпатія не чула нічого. Завмерла, заснула, щезла для зовнішнього. Вперше в короткому житті відчула небувалу сторону світу. І корабель — не просто корабель, і хмари не такі, як завжди, і чайки в небі — легендарні, і хвиля — жива, чутлива, і власне тіло — ніби загона якогось чуда. Ген там — за сто ліктів від корабля — грається зграйка дельфінів. Вони вистрибують з води, дивляться мудрими усміхненими очима на Гіпатію, закликають до себе, до вільної стихії. «Нащо віддаєшся на поталу чужих стихій, Гіпатіє? Чом не йдеш до нас, до вільної волі? Ми покажемо тобі такі дива прадавнього Океана-батька, про які ви, люди, навіть не догадуєтесь! Прийди, прийди, чарівна Гіпатіє!»

Що це, що це з нею? Ввижається, чується чи насправді?

Ритмічно стукають копита сонячних коней об твердь кришталевого неба, і чується владне іржання, і ковані вогнем колеса Геліоса підстрибують на віковому шляху, натикаючись на сузір'я. І ласкаві очі полум'яного ти-

тана пронизливо зазирають у серце дівчини, збуджують щось рідне, давно забуте, тривожне. Народжується мелодія, хоче вирватися у простір. Торкнувся душі божественний геній, заспівав.

— Принеси мені кифару, друже . . .

— З тобою щось дивне, Па . . . Ти вся ніби осяяна вогнем . . .

— Пісня звучить у грудях. Принеси кифару . . .

Ісидор виконує бажання дівчини, і вона ніжно пригортає до грудей дарунок Аполлона, і журливі акорди зідханням леготу плинуть над морем. Затихає гомін між рядами гребців, збирається довкола Гіпатії юрба моряків, сам господар, мандруючі християни, кілька дівчат.

Вона нікого не бачить, не чує. Поруч неї тепер лише муза Полігімнія, казкова донька Мнемосіни, та сонячний кифаред — Аполлон. Вони радіють, вони втішені, що серце земної дівчини відгукується на тонкі, небесні звучання. Звуки пісні самі собою народжуються у враженій душі, ніби відлуння гармонії світу, ніби прохання ще небувалого, нечуваного життя, яке зріє в глибині кожної творчости.

Око неба, Геліосе!
Око світу, Геліосе!
Зупини на хвильку коней, зупини!
Ти прийми моє вітання . . .
Ти почуй моє благання
Із небесної ясної далини! . .

Око неба, Геліосе!
Око світу, Геліосе!
У чарівную погоду, у лиху —
Все летить, неначе птиця,

Світозарна колісниця
По страшному, по небесному шляху...

Око неба, Геліосе!
Око світу, Геліосе!
Я благаю, життєдайний, я молю —
Промінь кинь у серце юне,
Подаруй вогняне руно,
Спопели мої вагання без жалю!..

Око неба, Геліосе!
Око світу, Геліосе!
Не жадаю я нічого у житті...
А умру — візьми до себе,
У казкове диво-небо,
У простори нескінченні, золоті...

Затихає кифара. Змовкає голос Гіпатії. Мовчать заворожені люди. Лише десь позаду юрби глухо бубонить якийсь аскет, загорнутий з ніг до голови у брудний коричневий гіматій:

— Бога треба прославляти... Єдиного і невидимого, Творця неба і землі, а не язичеського Геліоса... Чого зібралися, діти князя тьми, довкола цієї спокусниці? Навіщо гнівите милосердного Господа, втішаючись богопротивними піснями?

— Мовчи, дурню! — гаркнув якийсь моряк. — Хочеш молитися своєму Богові — молись мовчки, в пустелі. Не драгуй нас своїми дурними речами! Чи не грієш ти свої кості на сонечку, чи не радієш ти, як і все живе, тим світлом, яке дає нам благословенний Геліос?

— Славно, славно сказав! — реве захоплена юрба.
— Так його! Хай заткне смердючу пащу, а то кинемо

його на харч рибам! Ха-ха-ха! Співай, співай! Потіш нас, божественна дівчино!

А Гіпатії вже не хочеться грати й співати. Дивомить щезла, розвіялася. Довкола вже нема казки. Колишеться хвиля заздрісних, гнівних, брудних чи захоплених облич. Серце принишкло, муза полетіла в небо.

— Скажу щиро, — відкашлявшись, мовив господар судна, літній суворий кілікієць, — що не чув такого голосу ніде, хоч мандрував чималенько по світу. І східні тирани та деспоти не мають такого скарбу в своїх палацах. Півцарства можна віддати за такий талант дивовижний...

— Десять царств, — відгукнувся велетень-моряк, що стояв поруч господаря. — Десять!

В його чорних очах майнув зловісний вогонь, губи пересмикнула гримаса. Гіпатія провела по тому дикому владному лиці поглядом, здригнулася. Загорнувшись в плащ, вона благально звернулася до Ісідора.

— Мені холодно... я втомилася...

— Пісні, пісні, — кричали люди. — Хочемо слухати!

— Господиня втомилася, — заперечив володар судна. — Прошу до каюти, вона давно чекає вас. Гей, раби, веселіше! А ви, ледарі, азійські собаки, чого зібралися сюди? Підняти головні вітрила!

Ісідор повів дівчину до трюму, вони усамітнилися в маленькій затишній каюті. Гіпатія поклала кифару на столик, прилягла на вузенькому ліжку. Втомлено глянула на юнака.

— Чому вони такі?

— Хто, кохана?

— Люди... Я не розумію їх... Ось тількищо слухали мою пісню, як діти... І вже можна повірити, що вони підуть за мною, куди я захочу... Що краса не випустить їх з свого ніжного полону... А замовкає пісня, і вони знову звірі... Лаються, гніваються, ненавидять один одного, готові вбити за дрібниці... Чому так, Ісідоре?

— То вікова таємниця людського роду, Гіпатіє... Ми пливемо до Атен, щоб розкрити ті таємниці, щоб знати, як діяти, де шукати шляхів...

— Це правда, правда, Ісідоре... Все буде гарно... Все буде любо.

— Засни, моя красуне... І хай тобі присняться ласкаві сни... А я буду оберігати тебе... Засни, моя Па...
.....

Минає два дні й дві ночі. Вже десь недалеко Крит. А там і до Атен — рукою подати.

Та примхливі вітри, неслухняні. Гнівається й Посейдон, збурює, хвилює неосяжну поверхню вод. Натужуються вітрила, тріщать, і господар судна велить спустити їх, а сильніше налягти на весла. Раби проклинають норовистих богів, а християни нишком моляться своєму Господеві, щоб послав їм добру погоду. Не слухаються боги ні благань, ні проклять: буря посилюється, смерчі ходять над морем, ніби казкові дракони граються між собою на захмарених просторах.

Насувається ніч. Страшна, тривожна ніч. Хвилі, як гори, котяться на корабель, загрожують поглинути мізерну посудинку. А вона змагається, не дається, вперто прямує вперед, у пільму.

Кудлаті хмари шалено мчать над морем, їх безжалісно шмагає гураган, рве, шматує на частки, і вони інколи розступуються. Тоді на розлучене море кидає

срібні промені Селена, забарвлює корабель у містичні тони. Зціплюють зуби раби-гребці, працюють уже не за страх, а за совість, бо знають — рятунок в їхніх руках. І господар не лається, не б'ється, а понуро й суворо стоїть біля керманича — похмурого велетня. Хвиля заливає їх з ніг до голови — дарма! Треба міцно тримати правило, щоб не схибив корабель з вірного шляху. Знає кілікієць-велет, куди йде судно, знає, навіть заплющивши очі, за якимись лише йому одному відомими ознаками.

Ісідор з Гіпатією в каюті. Жалібно стогне днище корабля, тріщать дошки, і дівчина тривожно поглядає на юнака. Він зовні спокійний, в світлі смолоскипа видно, що жодного остраху не прогляне в чорних очах, але Гіпатія знає — її товариш тамує страшну тривогу. У віконечку чорно-срібна імла, розлучені океаніди плюються струйною піною, співають урочистий гімн перемоги. Гіпатія прислухається, дивується: яка могутність, яка стихійність! Що людина супроти такої потуги!? Навіщо вона?

Десь над головою чуються люті крики, стогін. Чи то, може, здається? Може, то гук бурі?

Рвучко відчиняються двері. На порозі в світлі смолоскипів з'являються чорні постаті. Моряки важко дишають, не видно їхніх очей, лише зловісні тіні під бровами.

— Чого вам? — грізно запитує Ісідор.

— Господар кличе. Біда! — хрипко промовляє моряк.

— Що сталося?

— Він скаже. Йдіть обое . . .

Ісідор бере дівчину за руку, притримує її за плечі, веде по вузьких східцях на палубу. Ледве він встигає

вийти нагору, як на них накидається зграя людей. Ісідор люто закричав, вихопив з-під плаща короткого бойового меча. Зграя розскочилася. Почулася брудна лайка. Ісідор захистив дівчину широкими плечима, притулившись її до борту, сторожко озирався, судорожно вдихаючи вологе, солоне повітря. Що сталося? Хто на них нападає?

З-за щогли вийшов велет-кілікієць, широко розкарячивши ноги, зупинився перед юнаком. Хижа блиснули зуби, обличчя моряка було страшне в променях Селени.

— Гей, хлопчику! — крикнув він, покриваючи свист бурі. — Одійди вбік. Нам ти не потрібний!

— Чого ви хочете? — яро гукнув Ісідор. — Де господар?

— Нема господаря! — зареготав кілікієць і зграя розбійників підхопила той сміх. — Є падаль! Ось глянь!

Він штурхнув ногою щось темне під щоглою, і юнак з жахом побачив, що то закривавлений труп господаря судна. О боги! Ці розбійники захопили корабель. Тепер це піратська монорема! Що ж діяти?

— Ми відпустимо тебе, дитино! — насмішкувато вів далі велет. — Їдь собі до Атен, чи до Спарти, чи до Дамаску! Їдь хоч в сам тартар! А хочеш — станеш піратом, славним хлопцем! Ні пана, ні раба! Гуляй, рубай! Всі багатства світу — наші! Нам потрібна дівчина!

— Тільки через мій труп! — грізно заричав Ісідор, виставляючи перед собою меча.

— Так воно й буде, — засміявся велет. — Та тільки жаль мені тебе, міг би й пожити! А богині твоєї нічого не станеться, їй олімпійці судили прегарну долю! Гей, дівчино!

— Чого вам? — дзвінко й ясно гукнула Гіпатія. — Чому ви заради мене здійснили таке криваве діло? Навіщо я тобі, злий чоловіче?

— Оце інша справа! — зрадів кілікієць. — Сама Афродита озвалася. З жінками справу мати приємніше! Послухай, богине! Ти сама винна — зворушила серце моє таким співом, що перед ним, може, й спів Аполлона нічого не вартий! І я подумав — навіщо мені, бідному морякові, плавати у володіннях Посейдона довіку!? Навіщо? Коли азійські деспоти дадуть мені за тебе гору золота! Чуєш? Я й мої хлоп'ята будуть щасливі на все життя, і ти — станеш царицею! Ха-ха-ха! Хіба неправда?

— Це страшна сваволя! Префект Олександрії дізнається про ваше піратство . . .

— Ха-ха-ха! — аж заливався велет. — Не сміши, дівчинко! Хай і сам імператор знає — що мені до того! Плювати я хотів на них! Я сам собі імператор, і хай навіть Зевс одійде з моєї дороги, коли я хочу щось вчинити! . .

— Цього не буде, злий чоловіче! — твердо сказала Гіпатія. — Я не боюся вмерти!

— А навіщо ж вмирати? — здивувався велет. — Гей, хлоп'ята мої! Чого стоїте! Взяти її!

— Не підходь! — гримнув Ісідор. — Уб'ю!

Два моряки метнулися до юнака. Брязнули мечі. Ісідор бився люто й страшно. Він за кілька хвилин вибив меч з рук одного напасника і розчохнув другого. Велет закричав, підбадьоруючи інших до нападу. Пірати, як шакали, зграєю напали на юнака, а тим часом кілікієць підкрався збоку, вхопив Гіпатію за плащ і потягнув за щоглу.

— Ісідоре! Коханий! — кричала вона, кусаючись і б'ючи велета по обличчю. — Рятуй мене!

Він рубався за п'ятьох, намагався пробратися до дівчини. На чолі його вже кривавилася багрова смуга, тепла рідина заливала очі.

— Па! Тримайся, — хрипів він. — Па, я не дам тебе в чужі руки! О боги! Навіщо така наруга?!

Ісідора відтиснули на корму, він насилу відбивався. Хтось підкрався ззаду, ударив палицею по голові. Меч юнака полетів за борт, тьма ковтнула його. Він хитнувся, поточився. Чорна безодня моря розкрилася; не втриматися, не зупинити падіння.

— Гіпа-а-а-аті . . .

Простір проковтнув крик Ісідора. Він махнув широко розпростертими руками, ніби крильми, і впав у море.

Гіпатія закричала, мов ранена чайка, і впала на палубу, до ніг пірата, — німа й холодна . . .

Рабиня

Все було таке знайоме і любе. Гіпатія бігла понад морем, а над нею кричали чайки, а над пустелею вставало блакитне марево далеких оаз, і вітер ворушив жовтобілі піски, і хвиля співала про вічність.

Не було нічого дорослого, обтяжливого — тіло відчувало себе блаженно-легко, воно купалося в потоці пружного, ніжного повітря, і хітончик майорів на вітрі, наче крильцята, і золота диво-коса вихрилася доквуж голови, наче жмут сонячних струн з кифари Аполлона.

А за нею біг Ісідор — вічний супутник її щасливої гри. Біг і не міг догнати коханої. Їй так хотілося, щоб він догнав її, зупинив. То було б найвищим щастям для

хлоп'яти! Але чому ж, чому вона не могла зупинитися? Яка сила несла її далі й далі, назустріч імлистому обрієві?

Ось скелі, напівзруйновані іграшкові палаци з піску та черепашок — твориво Ісідора. Їхне улюблене місце, де вони граються й купаються. Дівчинка зупиняється, скидає хітончик і постає перед хлопцем у всій цноті і ясності дівочо-дитячої краси. Сонце радісно грається з недовершеними формами, пестливо цілує бронзову постать і домальовує променистими пензлями вічне чудо Матері-Геї і Зоряного Урана.

— Яка ти гарна, Па!

— І ти прекрасний, мій Сі!

— Нема нічого кращого в світі за тебе!

— А море? А сонце? А птахи у небі? А квіти?

— Квіти прекрасні, Па, але нема чарівнішої квітки за твої очі. Сонце неповторне, але з тобою мені сяє сто сонць у блакитному небі!

— Як ти гарно говориш... Чом же ти так не говорив раніше?

— Коли, Па?

— Тоді... в далекому житті?

— Не пам'ятаю, — сумно промовляє хлопчик, нахмурюючи брови. — Мені здається, що ніякого минулого не було. Лише я, ти і вічність. А все інше — сон...

— Може, й правда, — згоджується Гіпатія. — Тоді я не хочу йти у ті далекі, важкі сни. Будьмо тут навіки, у царстві нашої любови!?

— Будьмо!

Гіпатія танцює на гарячому піску і біжить до води. Там її кличуть друзі-дельфіни, там привітно махають руками подруги — океаніди.

— Гіпа-а-а-а...

Страшний крик Ісідора сколихнув серце дівчинки невимовним болем. Вона сахнулась, вдарилась об скло. Бризнула кров, потемніло в очах. Гострий біль пронизав тіло і прогнав у небуття барвисті видіння. Довкола пливло море п'ятьми . . .

Гіпатія застогнала, поворушилася.

Свідомість поверталася повільно, важко, неохоче. У глибині ества ще відлунював жахливий крик Ісідора, ще чулися дівчині пахощі моря і шум хвилі, а вже реальність владно кувала її в незримі кайдани, вела у полон.

Де вона, що з нею?

Покотився обвал пам'яті, налетів, звихрив свідомість, почав топтати мозок копитами спогадів, наче табун диких коней. Корабель у порту . . . батько . . . пісня . . . Ісідор . . . страшна ніч . . . зловісне сяйво Селени . . . чорні закривавлені люди і зловісний регіт . . . А потім падіння Ісідора . . . падіння в темне провалля моря . . .

Гіпатія збагнула — вона самотня!

Мойра обірвала нитку Ісідора. Чому? За що? Навіщо?

Вона рвучко підвелася, помацала довкола себе в п'ятьмі, відчула пальцями м'який килим. Скочила на ноги, оглянулася: високо над нею видно було в прямокутнику вікна спокійні великі зорі. Тиша, мовчання.

Дівчина кинулася до стіни, почала обмацувати її, добралася до дверей, ударила в них кулачками. Двері одразу ж відчинилися, в імлистому квадраті світла з'явилася низенька постать горбатої баби. Вона тримала в руці смолоскип і знизу вгору запитливо-улесливо дивилася на Гіпатію. Заворушилися безкровні вузькі уста, в очах-буравчиках блиснули іскри.

— Чого бажає володарка? — запитала баба покрученою грецькою мовою.

Гіпатія, пересилюючи огиду від її скрипучого голосу, запитала:

— Де я? Чому я тут?

— Ах, моя повелителько, — посміхнулася баба, — хіба тобі не все одно, де ти? Вся ойкумена твоя, ти цариця світу, а хіба ж володарі запитують, де вони? Де цар — там пуп світу. Вважай, що ти в своєму палаці, ми твої слуги...

— Ти смієшся, лиха жінко! — гнівно скрикнула Гіпатія і гримаса болю затуманила її личко. — Чому не скажеш правди? Я пливла до Атен, зі мною був друг... Потім — напад, бій, непритомність... і я отямилася тут... Де я, що зі мною?

— Марення, марення, володарко, — бурмотіла баба, і її гачкуватий ніс ворухився, ніби хвіст змії. — Мало чого нам сниться вночі... Життя — то ніч, моя красуне, а протягом ночі багато насниться всякої всячини. Моя тобі порада: забудь далекі сни, живи в новому царстві...

— В якому царстві? Що ти верзеш!? Я хочу додому, я хочу повернутися до батька!

— До якого батька? — здивувалася баба. — Я не знаю про твого батька!

— Я Гіпатія, донька Теона Олександрійського, — схвильовано мовила дівчина, притуливши долоні до грудей. — Прощу тебе, дай мені написати батькові, він нагородить тебе, якщо ти відпустиш... чи ти, чи хто інший, до кого я потрапила...

— Нагородить? — іронічно перепитала баба. — В чому ж виявиться та нагорода?

— Все, що він має — твоє! Ми залишимося жебраками, а ти матимеш наш будинок, золото і цінності...

— Ха-ха-ха! — сміялася баба, і той зловісний сміх крижанив душу Гіпатії. — Він нагородить мене? Мене, яка тримає в цих руках душу й життя сотні людей!? Ха-ха-ха! Та ти знаєш, красуне, що за тебе я матиму таку гору золота, що Теонові за сто життів її не заробити, не добути!?

— Що ти хочеш вдіяти зі мною? — жажнулася дівчина. — Кому віддати?

— Та вже ж не для прислужування, повелителько, — насмішкувато одказала баба. — Така квітка повинна мати й доброго садівника. Прийди до тям, готуйся до нового шляху. Забудь давне. Воно вмерло. Можеш стати сильною і владною. Тож не дурій! Я все сказала.

— О, проклята горгоно! — несамовито крикнула Гіпатія і кинулася до баби, щоб схопити її за горлянку. Але та сахнулася назад, з п'ятьми виступили дві гігантські постаті етіопів. Вони м'яко взяли Гіпатію за руки, штовхнули в кімнату. Двері беззгучно зачинилися, з-поза них долунював вдоволений сміх.

Дівчина впала на килим, притулилася знеможено до стіни. Спокійно, спокійно! Треба зосередитися. Не дати, щоб хвиля відчаю зруйнувала розум.

Сталося! Сталося те, до чого вона не готувалася. Удар, який заперечує все, що було, що чекалося досі. Ісідора нема. Мрії не збулися. Боги насміялися над нею, над її прагненнями. Тоді навіть жити? Чого чекати?

Пірати продали її. Ця баба перепродає якомусь тиранові. Вона стане лялькою, втіхою розніженого, примхливого деспота. Споганить тіло й душу, повстане супроти власного сумління.

Примиритись, прикинутись, що забула минуле, і чекати випадку для звільнення? А потім що? Вернутися

до Олександрії без Ісідора? І каратися вічною мукою? І ходити на берег моря, де вже ніколи, ніколи не з'явиться його слід?

О ні, ні! Все вирішено, все ясно. Їй віднині не жити тут, у цьому світі, де боги чи демони насміхаються над прагненнями людей. Вона піде туди, у сни, де прозорі води, і білий пісок, і вічна радісна гра...

Болісне марення. Воно надто затяглося.

Як вийти з нього? Чим перервати нитку життя?

Спокійно, спокійно! Така можливість буде. Коханий Ісідоре! Трохи зажди мене, я прийду...

Вона підвелася знову, притулилася чолом до холодного каменя. Усміхнулася. Боги! Вона ще може усміхатися! А чому б і ні? Хіба не смішно? Ха-ха! Хіба не смішне це життя? Хіба не смішні боги, які творили цей химерний світ? Навіщо, для чого? Хіба що для гри? Ха-ха! Небесна комедія! Невже й боги — комедіанти? Невже й там свої Софокли та Есхіли, які пишуть грандіозні драми собі для втіхи? Може, це для них впав у море коханий Ісідор, а вони дивилися з свого олімпійського колізею, і смакували наші страждання, і вітали творця за вдалу трагедію. І нині готується наступний акт драми, де нещасну ляльку Гіпатію продадуть іншій жорстокій ляльці, і боги, затамувавши подих, дивитимуться, як вона діятиме — освічена, замріяна лялька, яка вважала себе вільною і незалежною, — як вона діятиме в рабстві? Ха-ха-ха! Дотепно придумано!

А, може, нема... нема ніяких богів... А лише хаос, перемішування стихій, атомів, як писав Демокрит... І сліпа випадковість... Нікчемні осколки життя, породженого сліпою природою...

О боги! Так чому ж такі прекрасні сни? Звідки? Як вони виникають? Любов, екстаза і легенди? Ні, ні, ні! Не випадковість! Не байдужа й сліпа гра!

Тасмниця, неймовірна тасмниця!

О Атено! Прийди, прийди! Дай мудрости! Порадь, як мені бути?! Що я зможу — слабка дівчина — без коханого, без рідних, без друзів, у байдужому, холодному світі?

Тиша. Мовчання. Рожевіє небо. Тануть у високості зірки.

Гіпатія завмерла, залякла. Була німа, непорушна, лише дух її метався в лябіринті хаосу, шукав виходу, як прадавній герой Тезей з пастки Мінотавра.

До кімнати зайшли. Вона не ворухнулася. Байдуже глянула на горбату бабу, на її супутниць — двох гарненьких етіопок з купою вбрання у руках.

— Радій, володарко! — проскрипіла баба. — Твоя доля наближається. Прокинься зі сну минулого, я тобі вже сказала. Гей ви, рабині, ведіть її до басейну, одягніть, як царицю...

Етіопки повели Гіпатію до виходу...

Володар

Її мили, натирали ароматною олією. Одягали в розкішні шати. Етіопки прицмокували, заздрісно дивлячись на рожево-прозорі перса Гіпатії, струнки ноги, на стан, подібний до високогорлої старовинної амфори.

Дівчина була мовчазна, залякла, байдужа. Дух заснув, згасли бажання, розум занімів, обтяжений неспроможністю вирішити загадку долі.

Її привели у широку розкішну залу, посадили на високу канапу, встелену перськими килимами. Десь

згори лилося сонячне світло, райдужно виграючи в багатобарвних вікнах. Стіни мінилися дивовижними мозаїчними картинами, виконаними в химерному фантастичному стилі, ще небаченому Гіпатією. Проте дівчина не цікавилася нічим. Сіла мовчки на подушки, дивилася перед собою, прислухалася до пустки, яка розчахнула її душу навпіл і посіяла в ній безнадію.

З'явилася горбата баба, принесла кифару. Походила довкола, приязно усміхаючись, поправила на Гіпатії складки ніжнолілового серпанку. Подала їй кифару. Дівчина не ворухнулася, не глянула на бабу.

— Візьми, — владно мовила баба. — Зараз прийде твій повелитель... майбутній повелитель... Він має купити тебе, чуєш? Сподобайся йому, заграй, заспівай! Той, хто привіз тебе, оповів, що ти співаєш, як богиня... Хочу чути тебе... Ну, красуне, отямся, стань жінкою, а не мармуровою богинею!

Гіпатія глянула на бабу, і з її очей дихнула така туга, така безнадія, що горбата потвора замовкла. Вона поклала кифару поруч дівчини, вийшла геть. В залі залишилися лише два охоронці — напівголі етіопи з опущеними донизу широколезими мечами.

Незабаром почувся шум. Сторожі заворушилися, схилилися в низьких поклонах. Пролунав високий різкий голос, він щось запитував незнайомою мовою, на відповідь чулися улесливі слова горбатої баби.

Хтось м'яко підійшов до Гіпатії. Вона підвела важкі повіки, уздріла молодого високого чоловіка в гаптованому сріблом плащі, широких штанях і темномалинових чоботях. Обличчя прищельця було бронзове, вродливе, над припухлими губами чорніли невеликі вуса, гарні вологі очі дивилися на дівчину жадібно й зацікавлено. В небаченому вбранні, з білим тюрбаном, він

здавався Гіпатії казковою істотою, і щось в ній пробувалося, насторожилося. Вона важко зідхнула.

Пришелець озвався до неї. Гіпатія не зрозуміла, похитала головою. Горбата баба, без упину схиляючись в поклонах, щось сказала. Він задоволено кивнув, а потім звернувся до дівчини чистою еллінською мовою:

— Я, володар Пальміри, вітаю небачену квітку неба...

Гіпатія дивилася на нього з надією. Володар Пальміри!? Так ось куди її привезли? Це не дуже далеко від батьківщини. Може, цей володар освічений і люб'язний? Тоді він збагне трагедію самотньої дівчини і допоможе дістатися додому!?

— Чому ти тут? — вів далі юний тиран. — Хіба для тебе оці грубі люди, оця зла і жадібна карлиця? — Баба щасливо засміялася на ті образливі слова, а супутники володаря зберігали на лицьях маски запобігливості й покори. — Я візьму тебе до себе. Ти будеш окрасою мого гарему, ти будеш найяснішою зіркою на моему небі. Радій, прекрасна еллінко! Ваші олімпійські боги не мають такої розкоші, яку матимеш ти у моїх володіннях! Заграй мені якусь пісню, богине! Хочу почути твій голос!..

Співати? Про що співати? Як вона зможе?

А душу сповиває туга, а душа рветься на частки і бринить болісними акордами. Послухай, послухай, східний володарю, плач і смуток полоненого серця...

Гіпатія тулить кифару до грудей, торкається струн, і тривожно котиться луна по закутках залі, і завмерли в чеканні супутники тирана, і примружилися замріяно гарячі очі юного володаря. Заспівала, заголосила Гіпатія...

У глибокому морі,
На широкім просторі
Чудо-риба живе... чудо-риба пливе...
Без турботи і горя
Чудо-риба живе...

Повстає чорнокрила
Буря зла і стосила...
Чудо-рибу спіткала недоля-біда,
Закрутила у хвилі,
На пісок викида...

А довкола і квіти,
Сине небо привітне...
Та у розкоші тій чудо-риба вмира...
Йй у морі радіти
Не пора... не пора...

Сльози покотилися по щоках Гіпатії, вона з надією дивилася в очі тирана. Чи збагне, чи зрозуміє?

Він кивнув приязно, схвально глянув на горбату бабу.

— Правду сказала, дочко демонів. Нечуване чудо дістала ти. Вона моя. Матимеш за неї все, що задумала. Гей, сонячна дівчино! Послухай, що тобі скаже володар Пальміри! Чудо-риба вмирає на березі, та надійде казковий рибалка, і пожаліє рибу, і кине її в море. Та тільки не в те море, звідки викинула її буря. А вкине він її у те море, де він і вітрами володіє. І вже ніхто, прекрасна еллінко, не посміє скривдити чудо-рибу. Лише сам господар моря прийде у гості до неї, щоб насолодитися її барвами і чарівними співами. Чи збагнула мою мову?

— Збагнула, приемний володарю, — тремтячим голосом сказала Гіпатія. — Але й те ще я хотіла сказати, що у чудо-риби був друг нерозлучний, і рідні риби, і найлюбіші її серцю краї. Друг загинув, батьки далеко, і рідні краї раною ятрять серце, не дадуть жити. Не зможе гратися чудо-риба у затишному ласкавому морі...

— Всі ті слова — ранкова роса, — кивнув лагідно володар — осміхнувся. — Зійде сонце, і роса щезає. Такі очі, як твої, такий голос, як твій, — не для смерти, богине! Невже ти гадаєш, що боги творять чудо лише для того, щоб кинути його одразу в небуття?! Ах, як це було б нерозумно!

Горбата баба і супутники володаря, прикладаючи долоні до грудей, на всі лади вихваляли мудрість і розум тирана, а Гіпатія відчувала, що її слова вже ні до чого: якась пружна, липка, непереможна плівка оточила її звідусюд, тисла, горнула з такою силою, що годі було опиратися.

— Гей, раби, — сказав тиран. — Кличте носіїв для цариці! Над Пальмірою сходить небачене сонце...

Подих смерти

Дні. Ночі. Томління і нестерпне чекання. Що діяти, що робити?

Довкола євнухи, служниці. Дивляться, стежать, не дають зробити жодного зайвого кроку. Умерти б, кинутися вниз з високої вежі, — де її знайти, як на неї вийти? Довкола — розкішні зали, покручені переходи, всюди — пильна сторожа.

Кожного дня — обмивання, натирання. Її готують для східнього тирана, як заморський харч для багатого

ласуна. Що йому прагнення Гіпатії, її розбита любов, її туга за вітчизною? Жадоба володіння затуманила йому розум, почуття, він не здатний вчинити те, чого б так бажалося дівчині. Ах, бодай ще хвилиночку волі! Зирнути краєм ока на рідний берег, вийти на знайому скелю і кинутися в море. І стати nereїдою, і полинути на хвилі за вітром далеко, далеко. І забутися, забутися навіки . . .

«Спокійно, спокійно, — шепоче щось в глибокій схопанці серця. Доки живеш — не все втрачено. Жди, терпи, надійся».

Ах, моє серце! Чого сподіватися? Нової любови? Хай навіть визволення надійде — їй уже не знати ні щастя, ні насолоди життя, бо ніколи не засяють нічії очі такою ласкою, як ті єдині, неповторні очі!

«Все минає і все залишається», — пливе настирлива думка. Хто це промовляє? Хто?

Тиша довкола. Блискучі хитрі очі з імли закутків буравлять, слідкують, не дають зосередитись, відпочити.

Приходить мати тирана — суха, висока жінка, закутана в чорне. Гостро дивиться на рабиню, мовчки оцінює.

— Встань, встань перед сонцем Пальміри! — кричать євнухи.

Гіпатія не ворухиться, зневажливо дивиться на товстих прислужників. Навіщо їй вставати? Перед ким? Ради чого? Страх? В неї нема страху, бо вона хоче вмерти! Хай гнівно хмуриться ця зловісна жінка — еллінка не боїться її!

Мати тирана нетерпляче робить знак рукою, велить рабам замовкнути. Мовчки йде геть. І знову мовчання. Нестерпне чекання. Їй приносять їсти, терпляче ждуть,

доки Гіпатія неохоче проковтне якийсь плід, зап'є соком граната чи цитруса, а потім несуть геть посуду.

Тоскно, наче в могилі. Розкіш драгує, гнітить.

Між фігурними колонами — зорі. Якись великі, волохаті, тремтливі. Дихає запахом квітів парке повітря. Здалека лине ледве чутна мелодія — чужа, незбагненна, тягуча.

Чужина, чужина, чужина...

Гіпатія простягає руку до кифари, пригортає її до серця, як кохану дитину. Лише вона одна лишилася від рідного краю. А все інше пропало, навіть запах власного тіла вже чужий, неприємний, солодко-пряний.

Струни рокочуть, плачуть. Плаче душа. Плаче серце в земній темниці. Дорікає. Кому?

Народжуються і згасають слова, акорди, як зірничі перед грозою на обрії.

Море, море кохане,
Подаруй черепашку казкову...
Я втечу на світанні
На простори привільні, чудові...

Дивне слово я знаю,
Й черепашку чарівну отую
В чужинецькому краї
В корабля зачаклую...

Хмари, хмари крилаті,
Подаруйте дощі небувалі,
Щоб чужинці прокляті
І не чули й не знали,

Як по річці грозовій
Мій кораблик поплине до моря —

На простори чудові,
Де немає ні щастя, ні горя . . .

Ллється, ллється мелодійний плач, бо інакше не витримає серце. Трісне від розпуки.

Щезають раптово свнухи, неначе тіні перед сходом сонця. В залі тривога. Розгортаються пишні запони, в сутінках ночі вирізьбляється постать тирана.

Він іде повільно, невблаганно, як доля.

Гіпатія розуміє — надійшов вирішальний час. Розум загострився, серце стислося в кулак.

Смолоскипи попід стінами залі кидають жовтаві полиски довкола, в тому сьйві обличчя тирана неприємне, страшне. Не видно очей — лише ями під бровами. Жадібно грають під напнутою шкірою щелепи, здригаються від хіті губи.

— Співай, співай, володарко мого серця, — шепоче тиран, кружляючи довкола жертви. Він не хоче з'їсти здобич одразу, він ще хоче погратися. — Ти запалюєш вогонь у мені, ясноока еллінко! Ще нікого я не бажав так, як тебе! Співай, співай! . .

Гіпатія притулилася звіратком біля колони, припала до подушок, зачаровано дивиться на нього, ніби козенятко на страшного удава. Що їй сказати? Що? Вже все вирішено в душі цього самовдоволеного деспота, який ніколи ні в чому не відмовляв собі.

Тінями промайнули служниці, поставили біля ніг Гіпатії низенький столик, на ньому срібні й золоті таці з високогорлими пляшками, суліями, з горами винограду, яблук та гранатів.

— Володарю, — зірвалася на ноги Гіпатія, потім впала на коліна. — Володарю, послухай мене, нещасну дівчину . . .

Він ліг біля неї, жадібно засміявся, смикнув за руку.

— Я... я впаду перед тобою, — шепотів тиран, шаленіючи від пристрасти й жаги. — Ти володарка... наказуй, карай мене... карай мене любов'ю своєю, ніжністю, суворістю...

— Володарю, — задихалася від туги й безвиходи Гіпатія, — я не можу любити тебе... Я полюбила навіки... Навіки... В моєму серці не вміститься інший... Моя любов вільна... Мене той, єдиний не купив, а знайшов у цілій безмежності, в неосяжній ойкумені... А тепер втратив... І я піду за ним...

— Куди? Куди? — хрипів тиран. — Куди ти підеш? Божевільна! Життя — мить, кипіння, вихор. Чого ти діждешся? Тепер ти квітка, а завтра твої пелюстки облетять, і ти лежатимеш у бруді, під ногами...

— Для нього я вічно цвістиму, як і він для мене, — плакала Гіпатія. — Одпусти мене... Я піду у світ, я хочу вмерти там, де ми з ним зустрілися...

— Такою я люблю тебе ще більше, — знемагав тиран. — Поцілуй мене... За тебе я оддав півскарбниці, а міг би оддати все царство, аби лиш ти полюбила мене щиро, як того... невідомого...

— Нізащо! — скрикнула Гіпатія й схопилася на рівні ноги. — Краще помру!

— Не помреш, — схопив її за ноги тиран, рвучи на шмаття серпанок. Він жадібно цілував її стегна, намагався повалити на подушки. — Не помреш, а станеш окрасою царства! Йди до мене, сонцелика! Дай твоєї ласки...

В її очах загорілися шалені вогні. Гіпатія відчула, як злобна і дика сила, невідомо звідки, сповнує її, як кам'яніють її м'язи і втікає здоровий глузд. Вона вда-

рила ногою тирана в груди. Він впав навznak, вдарився скронею об сулію. Бризнула кров, почувся жалібний стогін.

Гіпатія остовпіла. Божевільна хвиля покотилася далі, у безвість. Залишилася лише безпорадна дівчина, порожня заля і непорушна постать тирана в калюжі крові.

З-за запони вихопилися два чорношкірі охоронці. Тривожно пролунав гонг. Заля сповнилася тінями. Палац залементував, загув.

Гіпатія не чула нічого. Оглухла, онімїла. Вона бачила перед собою лише чорну огидну пляму, яка розпливалася на барвистому мозаїчному покритті підлоги, заповнювала світ.

Страшні очі матері тирана з'явилися з пїтьми, глянули в її душу гостро й люто. Мов з безодні пролунав голос:

— Мій нещасний сину! Я не хотїла, щоб ти брав цю доньку демона! О, проклятий той день, коли ти побачив її! Гей, раби! Візьмїть її і не спускайте з неї очей! Завтра вона привселюдно умре! Чуєш, ти, зміюко? Не захотїла стати царицею — станеш падаллю!

Остання мить

Її кинули в малесеньку кам'яницю. Там не можна було ні сісти, ні лягти — лише стояти. Бронзові, куті двері притисли дівчину до стїни, майже не давали дихати.

Гіпатія була спокїйна, тиха. Все так просто сталося. Не треба думати, як вирватися з неволї. Кат зробить своє діло, і вона полине назустріч коханому.

Тепер не потрібні терзання, роздуми. Все прекрасно, все гарно. Їй навіть жаль тирана — загинув таким молодим. Вона не винна, що не могла подарувати йому таку дрібницю — нікчемне тіло: Хай цей дарунок буде посмертним — плоть її прийме до себе земля його предків.

Нема ніяких складностей — мук і шукань. То все вигадки бунтуючого мозку. Він щезає, і щезають проблеми. Просто розбивається химерне свічадо, яке відчувало себе свідомістю. Не треба надто довго заглядати в нього, прив'язуватися до власного відбитку. Чим швидше він пропаде — тим легше, тим краще.

Минала довга, довжелезна ніч. Німіли ноги, тіло пронизував біль, але він був ніби збоку, поза нею.

Світанкова прохолода судомила кості, на обличчя сідали крапельки роси. Інколи у віконечко зазирали вартові, дивилися на неї ворожим оком.

Десь далеко чулося голосіння, то лементували всю ніч найняті плакальниці. Гіпатія усміхалася сама собі: які вони смішні! Дух тирана звільнився з нікчемної земної клітки, а вони плачуть. Навіщо? Чи не краще радіти?

За віконечком замерехтіли проблески сонця. Стало тепліше. Загуркотів засув, двері відчинилися. Її повели переходами до виходу з палацу.

На міському майдані вирувала юрба, напирала до помосту. Лава воїнів широколезими мечами відганяла цікавих. Вузьким проходом, між стіною списів Гіпатію підвели до місця страти. На дощаному помості стояла гігантська металева клітка, а в ній люто металися дві голодні розлючені пантери — це видно було по їхніх запалих животах, вогненно злобних очах і судорожних ривках.

Еллінка жажнулася і помертвіла: невже її віддадуть на з'їжу хижакам? О боги! Яка жорстока кара!

Вона зупинилася на помості, глянула довкола. Дolenько! Все чужі, невідомі лиця. В деяких очах проглядає жаль, але ніхто не заплаче за нею. Для людей її смерть — лише цікаве, хвилююче видовище. Людям потрібні розваги!

Недалеко від помосту — паланкін з шатром, оточений вартою. З-за барвистої запони визирає стара правителька Пальміри, нетерпляче чекає початку. Ось вона дала знак. Два кати в чорному схопили Гіпатію за руки і штовхнули до клітки. Вона не опиралася, тихо ввійшла до хижаків, ніби до знайомої кімнати. Заплющила очі, чекала удару.

Юрба німувала. Пливла небувала тиша.

Гіпатія розплющила очі. Пантери сиділи навпроти неї, дивилися на дівчину круглими жовтими очима, скалили великі гострі ікла і невдоволено ричали. Одна з них махнула хвостом, ступила м'якими лапами ближче, нюхнула ноги еллінки і одійшла. В юрбі почувся сміх, потім регіт. Покоотилося слово, набрало сили:

— Свята! Свята! Дева, дева!

Правителька щось гнівно кричала, за шумом не чуто було. Від шатра бігли слуги, варта розганяла юрбу. Гіпатію висмикнули з клітки, пантери накинулися на сторожів, ледве не вхопили одного з них за ногу.

— Невинна, невинна! — ревла юрба. — Відпустити! Знак бога! Знак бога!

Кати схопили Гіпатію і підвели до краю помосту. Там був приготовлений дерев'яний пень і велика гостра сокира. Ну що ж — це вже краще! Одна мить, і

драма закінчиться. Божественні глядачі розійдуться з амфітеатру...

Гіпатія оглянулася на клітку, вдячно усміхнулася пантерам. Нічого, нічого! Не треба проклинати світу. Хай він живе, хай він радіє, якщо в нім є хижаки, що жаліють засуджених...

Її поставили на коліна, зв'язали руки ззаду. Розкішне золоте волосся зав'язали вузлом на голові. Кат обережно поклав її шию на одполірований пень, ніжно поправив. Певно, йому ще не доводилося одрубати такої чарівної голівки. Цікаво, що він відчуватиме, рубаючи такий утвір природи?! Чи жалітиме, як пожаліли її пантери?

Глухо шумить юрба. Чи то гуркіт моря? Чи дзвенять струни кифари? Може, то Аполлон — сонцесяйний бог — прийшов провести її у останню путь? В глибині серця пролунали слова, відкочувалися у безвість:

Хмари, хмари крилаті,
Подаруйте дощі небувалі,
Щоб чужинці прокляті
І не чули й не знали,

Як по річці грозовій
Мій кораблик поплине до моря —
На простори чудові,
Де немає ні щастя, ні горя...

Швидше, швидше, кате! Визволи мене з остогидлого полону, дай вогнисті крила своїм ударом!

Повільно, аж надто повільно здійсмається гостра сокира, ніби холодний серп Селени в зоряному небі. Гостро і злобно блиснула невмолима криця на сонці...

Частина друга
ДОРОГОЮ ТУГИ

Слід в імлі

Є такі миті в житті, коли все, що відбувається, здається нереальним, несправжнім, примарним. І розум хоче прокинутися, струсити з себе страшне чи тяжке відіння, і не може цього зробити. Людина в такий час ніби повисає над безоднею багатьох світів і не відає, до якого ж світу вона належить.

Так було з Ісідором. Рана його була нестерельна, і він отямився у морській воді, захлинаючись від солоної рідини, що заповнювала легені, розриваючи їх страшним болем.

Судорожним зусиллям хлопець вплив на поверхню моря, хвиля кинула його на верхів'я запіненого гребеня, з тієї висоти він побачив чорне привиддя корабля, що поволі тануло в зловісно-срібній імлі. Звідти чулися крики, вони затихали, віддалялися. Ісідора потягло в провалля вод, знову підняло.

— Посейдоне! — кричав Ісідор несамовито і крик його пропадав у ревищі хвиль, наче писк пустельного тушканчика. — Посейдоне, володарю! Зупини проклятих піратів, розвій мару, об'єднай мене знову з коханою! Посейдоне! Хай все, що я бачу, стане сном! Мое життя належатиме тобі, володарю великих вод! Тільки поможи, прийди до мене!

Буря шаленіла. Ніхто не приходив до Ісідора з безвидного мороку, з предковічного хаосу. Лише ніжна Селена дивилася на муки самотньої людини з-поміж розкошланих хмар, усміхалася холодно і байдуже.

Юнак був чудовим плавцем і тримався на воді, наче птах у повітрі. Тому страху за життя не було, він міг плисти кілька діб підряд. Та все, що сталося, поселило в серці Ісідора таку розпуку, що він відчув огиду до

життя. Шалено бив кулаками по хвилі, ковтав солону воду, випльовував її разом з прокляттями.

— О, проклятий той день, коли я народився! Навіщо я побачив світ сонця, навіщо боги мене добули з хаосу у цей несправедний, байдужий світ? О, щезни, маро, щезни і забери мене разом з собою у небуття, у царство тиші! Я не хочу жити без неї! Я не хочу, ти чуєш, Зевсе! Я не хочу!!!

Всесвіт мовчав. Море гралося з Ісідором — безжалебно й ласкаво. І він вирішив утонув, припинити безнадійне борсання. Перестав гребти, поволі занурився в чорноімлисту глибіню. Гримотіння бурі затихало, відкочувалося у безвість, у свідомості продзвеніла чарівна струна, залоскотала душу, кликала до себе спокоем і щастям. У грудях боліло, десь у глибині ества щось кричало, квилуло і просило: не треба, зупинися! Треба жити, треба ще дивитися на сонце, на небо, на нескінченні простори лісів і нив! Ісідор владно відчухнув ті голоси від душі, занурювався у мул смерти, у багатоцвітну тканину небувалого відчуття згасання. На темнофіолетовому тлі спалахнули зорі — неймовірні, казкові, грайливі. Вони спліталися у мозаїчні групи, ткали дивні узорі, кликали юнака у нижній полон. Він піддавався тому покликові, плыв назустріч йому віддано й радісно.

Та зненацька . . . між тими зорями з'явилося обличчя . . . Наблизилось . . . яснішало . . . Хто це? Хто? Зазиринули в серце очі — два блакитні ножі. Її очі!

— Рятуй мене, коханий! Рятуй!

О боги! Це Гіпатія! Вона кличе! Вона в біді!

Кривавий спалах вмирання розбудив згасаючу плоть, змусив рвонутись угору — від спокою небуття до муки й болю життя. Як він міг забути, що вона ли-

шається тут, в руках піратів!? Доки вона мучиться і кличе друга — хіба може він прагнути забуття? Ні, ні! Моя кохана, єдина! Я пропливу цілий світ за тобою, я знайду тебе і визволю з неволі! Ми знову будемо разом!

Буря не вщухала. Ніч пливла понад морем, безкінечна, як горе. Тіло Ісідора потерпло, заціміло, але він не думав про те, не хотів думати. Понад хвилями, понад світом, понад самим життям звучав, закликав, луннав єдиний у вічності голос. Він оберігав юнака у нещасті, він вів його до невідомих берегів. На лихо чи на радість? Хто міг сказати про це?

На світанку море викинуло його на скелі. Змучений, закривавлений, він виповз подалі від води, впав на купу мокрих водоростів і забувся важким сном.

Прийшов до тями Ісідор від гарячого променя сонця. Підвівши голову, побачив себе на скелястому березі. Довкола ширяли чайки та буревісники, з криком сідали на водорості, вибирали з них тріпотливих срібних рибок, викинутих бурєю з моря.

Теплий вітер висушив лахміття юнака. Він поглянув на руки, на ноги: все тіло було в чорно-багрових ранах, певно його хвиля довго біла об каміння.

Ісідор звівся на ноги, скрикнув від нестерпного болю. Проповз на колінах трохи, розшукав серед викинутого плаву палицю. Підпираючись, рушив понад берегом.

Сонце почало схилятися до обрію, коли він наблизився до якогось селища. Його побачили від крайньої хатинки, щось закричала стара жінка, з дверей вийшов сивобородий чоловік і поспішив на поміч. Все хиталося в очах Ісідора, млюсть застилала очі, але він дякував долі за рятунок: знав, що зможе жити, надія-

тись і шукати ту, без якої цілий світ здавався непотрібною примарою...

Три дні відпочивав Ісідор у гостинних рибалок, набирав сили, приходив до тями. Господар сказав йому, що буря прибила його до маленького острівця, який називався Патмос. Зовсім поруч пролягали морські шляхи до Аттики, Італії і Азії. На заході лежав славетний острів Крит, у ясну погоду він бовванів на обрії.

Юнак оповів рибалці та його дружині про своє горе, про втрату коханої, про повстання моряків на кілікійському кораблі. Дід слухав Ісідора, похмуро хитав головою.

— Це не вперше, не вперше, — бурмотів він. — Сьогодні пливе мирна купецька трієра, а завтра — це вже лиховісний пірат. Їх багато в Егейському морі, у Великому Понті, тут безліч дрібних острівців, є де заховатись. Нема кому прибрати їх до рук... Еге, нема кому... Колись були вої — відважні, безстрашні... А тепер — гризуться кесарі між собою, як шакали степові, шматують імперію на частки, божеволюють від жадоби влади... А розбійники та пірати й собі, дивлячись на тее беззаконня, уривають здобич, де можна... Не зневірюйся, юний чужинче, може, боги збережуть твою кохану серед лихих людей. Чим зможу — допоможу тобі...

Четвертого дня дід вирушив до Криту, маючи намір побувати в порту: продати в'ялену рибу і розпитати про піратську монорему. Повернувся він за чотири дні. Ісідор дивився на нього благально й пожадливо — чи дізнався щонебудь? Чи сяє хоч якийсь промінчик се-

ред їмли невідомости? Дід усміхався ще здалека, видно було, що їздив він недарма . . .

В порту дізнався старий рибалка, що купецька монорема зупинялась тут на півдня. З неї ніхто не сховався, крім похмурого велета-кілікійця та озброєного до зубів помічника. Брали вони в порту лише прісну воду, переправляли човном на корабель. Попливла монорема на схід.

— Не інакше, як в Антіохію або Тарс поплив розбійник, — сказав дід. — Там великі невільницькі базари . . . там вони й хочуть продати твою дівчину . . .

Ісідор ледве стримував невимовну муку і жаждобу помсти. Але кому, кому мстити? Де шукати слідів Гіпатії та її кривдників?

Після довгих роздумів старий рибалка порадив, як діяти. Він одвіз Ісідора до порту, допоміг влаштуватись матросом на велику трирему, що прямувала з вантажем тканин та оливкової олії до Тиру. З болем і вдячністю прощався юнак з гостинним дідом, називав його батьком і добрим морським богом. Рибалка мовчав, ніжно дивився на змучене обличчя юнака, і очі його під сивими кущиками брів блищали від мимовільної сльози.

За тиждень Ісідор був уже в Тирі. Не взяв ніякої плати від господаря триреми, бо мав децицію драхм, зашитих у туніці. Розпитував у порту про монорему, описував її вигляд, колір вітрил, ознаки пірата-кілікійця. Ніхто не бачив у Тирі такого корабля. І тоді хлопець рушив до Антіохії. Всякими правдами й неправдами пробивався він прибережними шляхами, то приставав до невеликих груп християн, які несли від селища до селища, від міста до міста благу вість про настання царства небесного на землі, то знову йшов са-

мотній. Надхненні проповідники бачили глибокий сум в очах вродливого юнака і намагалися торкнутися його душі словами втіхи і заспокоєння.

Він слухав їхні повчання втомлено й покірно, потім запитував гостро й відверто:

— Яке царство небесне? Де воно? В чому його прояви?

— Не шукай явних ознак царства, — усміхався ласкаво проповідник. — Воно в серці, воно в нас. Де ми — там і воно. Хто здобув у душі дорогоцінний небесний адамант — для того не існує горя, нещастя, нестатків, бо він має найбільше у світі багатство...

— І що ж то за скарб?

— Істина. Істина, яка звільняє нас від суетности й марности цього світу. Істина, проголошена й скріплена Христом, який взяв на себе наші гріхи, наші муки. Хто повірить в Нього, хто піде за Ним — той навіки звільняється від закону цього світу, той одбирається з середовища гріховного людства для нової землі й нового неба...

— Він узяв ваші гріхи? — дивувався Ісідор. — Як то можна взяти чужі гріхи? Адже гріх — то потворність духовна чи моральна! Чи можна від горбатого забрати його горб? Ні. Чи можна від гієни забрати її смердяву? Ні. Так і гріх людини не можна забрати від неї. Лише сама людина повинна великим зусиллям позбавитись від гріха...

— Те, що неможливе для людини, — м'яко повчав проповідник, — те можливе для єдиного і всемогутнього Бога — Вітця Ісуса Христа. — Наші серця — віск для Бога. Захоче — вони обернуться в камінь. Захоче — розтопить на прозору сльозу молитви...

— Тоді царство Боже не залежить від людей, — похмуро заперечив Ісідор, — а лише від примхи Божої. До чого ж ваша віра? Навіщо проповідь, коли він може єдиним велінням зробити світ ласкавим і добрим...

— Ми повинні жадати... палко жадати, як жадає дитя материнської груді... І, почувши той плач дитяти, приходять Бог і робить чудо в нашому серці...

— Ах, як сильно ж треба плакати, — з болем одвічав Ісідор. — Скільки сліз і крові, скільки мук і злочинів діється в світі, а Бог мовчить, мовчить, як мовчать і ті — еллінські боги! Не кажіть мені про благодію богів, бо я звідав лише добро серця людського. Посейдон не прийшов мені на поміч, коли я вмирав над морською безоднею. Мене вирятували від смерти бідні люди, які мають живе і ніжне серце, сповнене болем...

— Ти правду сказав, юний друже, — терпляче казав християнин, сумно покиваючи головою. — Посейдон чи навіть Зевс не може допомогти людині. То — ідоли язичеські, то сатанинські гримаси князя світу цього — темного архангела. А наш Бог — живе в серці людини. Тільки через серце він діє, допомагає. Тільки в серці і мурується твердиня Божого царства. Там спокій, втіха і радість...

— Ох, не муч мене, чоловіче! Як я можу бути радісний, коли в неволі моя кохана, коли десь знемагають у муці й рабстві інші люди, коли довкола нас стільки плачу й смутку? Та моє царство Боже повинне оповитися вогнем співстраждання, і не стане його, воно звугліє на жаріщі болем!

— Залиш болі цього світу, готуйся до об'єднання з Сином Божим. Він готує для нас нове небо, під яким щезає страждання...

— Не можу залишити! — скрикнув Ісідор. — Не можу радіти! Доки хтось стогне хоч в одному світі — не може радіти ні людина, ні Бог! Проклята радість, здобута хоч краплею горя! Та й скажи — хіба не заради нещасних приходив у цей світ ваш Бог? Невже лише ради обраних?

Проповідник замовк, бо нічого не міг відповісти на ті щирі слова. А Ісідор покидав гурт християн і знову йшов палючими дорогами сходу — самотньо й задумливо.

Так дістався він до Антіохії, кілька днів ходив по невільницькому ринку, оглядав юрби рабинь, сподіваючись побачити Гіпатію. Нарешті, юнак натрапив на слід. Один з торговців рабами повідомив його, що прекрасна блакитноока еллінка була продана кілікійцями горбатій сірійській перекупці Саліні, а від неї її забрав тиран Пальміри за незліченну силу золотих.

— Тепер проклята демонія може залишити своє ремесло, — зловісно усміхався торговець. — Отаке щастя привалило до рук. Хоч би кому путньому, а то потворі. А хто вона тобі, ставний юначе? Чому шукаєш ту еллінку!?

Дізнавшись, що еллінка кохана Ісідора, торговець скептично прижмурих очі.

— Дарма стараєшся! З рук тирана її не вирвеш. Що ти маєш? Ясні очі? Пару рук? Гаряче серце? Хе-хе! Те все — мара в пустелі. Палац тирана оточений тисячною сторожею, туди й муха не пролетить. Повертайся, юначе, додому, дякуй богам за рятунок, шукай собі іншої коханої. Хіба мало гарних дівчат на світі, хіба мало прекрасних очей? Вони з'являються і щезають, як піна на хвилі. То лише гра стихій, мій гарний хлопче! Повір мені, я знаю життя. Бачу, як плачуть,

проливають сльози прегарні рабині. А пізніше вспокоюються — бо не можна ж вічно плакати! — і вже співають, радіють і тішать своїх володарів ніжними ласками, як ніжили десь у ріднім краї коханих хлопців!.. Ха-ха! Такий закон богів і людей! Не гнівайся, а подумай добре! Я правду кажу!

Огідною була та правда для Ісідора. Він подякував торговцеві за вість і рушив до Пальміри гірськими пустельними стежками.

Місто зустріло його велелюддям і схвильовано-урочистим гамом. На майдані товпилася юрма, посередині височів поміст з клітками, а в них — шаленіли чорні пантери. Вої одганяли людей від помосту, нещадно били їх держаками списів, а тлумище насідало, шаленіло від жадоби видовища, і крик котився над прадавніми вежами, наче грім розлюченого моря.

«Ось воно — царство Боже, — з болем думав Ісідор. — Де тут зберегти спокій і радість? Як посіяти думку добра у ці звихрені, жадібні душі? Вони хочуть лише втіхи й насолоди!»

На поміст вивели приречену, і юнак сплотнів від жаху. Він пізнав Гіпатію. Вона не опиралася, йшла спокійно і тихо, ніби вві сні. Ісідор рвонувся до неї, щось закричав, але його крик втонув у ревищі тлуму. Він бачив, як кохана зайшла до клітки, як підійшли до неї пантери і не торкнулися її. Блискавиця надії пронизала свідомість і знову погасла. Дівчину взяли з клітки і підвели до краю помосту, де кат готувався відтяти їй голову.

— За що? За що? — кричав несамовито Ісідор і поривався вперед, ніби хотів полетіти над юрбою до неї, щоб врятувати її від неминучости.

— Вона вбивця тирана! — крикнув хтось біля вуха. — Хіба не чув? Але глянь — хижаків не зайняли її! Боги дають знак, що вона не винна! Звільнити! Звільнити!

Ісідор кричав разом з усіма, тиснувся до помосту, п'янів від муки і безсилля. Гіпатія стала на коліна, і юнак бачив, як катівська сокира піднялася над нею. Він заплющив очі. Боги! Не дайте мені бачити цієї останньої миті! Заберіть мене з проклятого світу!

Древко списа вдарило його в груди, погасило свідомість. Тисячонога юрба накопилася, зім'яла під себе, поглинула у криваве, безжалісне чрево...

Пустеля

Безлике море колише всесвіт. Нема кінця-краю тому остогидлому колиханню. Без глузду, без мети, без доцільності, без любови. Куди, навіщо, чому?

Ісідор розпростер руки у вічність, хоче зупинитися, затриматися, збагнути. Нащо він є, звідки прийшов у свідомість, у світи відчуття і болю?

Нема тверді під руками, нема ґрунту для розуміння. Безвидна, пружна субстанція несе його, мене, терзає і не дає спочинку. Душа хоче смерті й не може досягнути її. Хіба є мука більша?

Він розплющив очі...

Над ним мерехтіли холодні зірки, плавно похитувалися у темносиньому небі. Чулися мірні удари, шелестіння. Що це? Де він?

Ісідор спробував поворухнутись, застогнав від нестерпного болю: все тіло горіло, як суцільна рана. Стріла пам'яті кльонула в мозок, розколола запону за-

буття. Невмолимо блиснув перед ним відблиск на катівській сокирі, загриміло юрбище. Зігнута беззахисна постать на помості, і над нею — безжалісне вістря долі. О небо! Це сталося?! І не захитався світ, не розкололися груди Матері-Геї, не затремтіли основи Олімпу? Нащо ж, нащо він знову живе, хто витягнув його з чорної прірви для муки і безплідних терзень?

Він насилу підняв руку, торкнувся чогось живого і теплого. Гладенька шкіра, вкрита шерстю, далі широкі ремені, плетиво з грубої лози. Він лежить скулений в глибокій корзині, підвішеній до спини верблюда. На тлі неба видно спереду ще кілька велетів пустелі, які поважно й спокійно прямують під зоряним дахом.

Хтось схилився над Ісідором, юнак побачив жовту пляму обличчя, облямовану чорною бородою і густою гривою волосся. Насунулися темні провалля очей, почувся м'який мелодійний голос:

— Живий?

— Де я? — слабим голосом озвався Ісідор.

— Під небом, — дивно відповів незнайомий.

— Куди ми прямуємо?

— До вічності...

Що за дивні слова? Хто ці люди?

— Ви християни? Ви врятували мене?

— Як багато запитань для такого хворого тіла, — тихенько засміявся незнайомий. — Ні, ми не християни, так себе називають ті, які ніколи не збагнуть суті Христа. А врятував тебе випадок, доля твоя, а не ми. Наш караван проходив майданом міста... там когось страчували... Юрба вже розійшлася, було багато задушених... Ми оглянули трупи, ти ще дихав. Ми взяли тебе з собою...

— Там убили мою кохану, — прошепотів Ісідор. — Я шукав її по всьому світу. Знайшов і втратив...

— Те, що є, не можна втратити, — спокійно сказав невідомий. — Ти втратив те, чого не було...

— Як не було? — скрикнув Ісідор і знову пекельний біль шпигнув його в спину. — Я знав її змалку. Ми разом росли, кохалися. Разом їхали до Атен, щоб добути освіту й мудрість... А потім... пірати, рабство... її смерть... О боги! Навіщо така наруга?

— Кричи голосніше, — насмішкувато сказав невідомий. — Може, почують тебе боги! Може, відгукнуться...

— Ти так байдуже слухаєш мої слова? — з докором озвався Ісідор. — Ти без серця...

— Мудре серце не буде пектися тим болем, якого нема. Ти втратив мару, свій сон. Ти снів кохану, домівку, книги, майбутнє. Ти плів довкола себе барвистий візерунок ілюзій. Випадок чи доля розбудили тебе, і нема чого плакати за тим, що породилося в піні буття...

— Як дивно ти мислиш... Хто ти?

— Ми — сини гнозису...

— Гнозис? Знання? Що це означає?

— Ми пізнаємо суть цього світу, його початок, походження, його долю, і прагнемо до втаємниченого кореня справжнього буття, до Великого Гнозиса...

— Хто цей гнозис? Бог? Син божий? Чи багато богів?

— Ні те, ні інше. Це — велика повнота, духовна Плерома, де панує велика єдність. Туди вернеться лише той, хто відсахнеться світу, створеного деспотичним творцем, богом зла...

— Бог зла? Хіба не добрі боги створили цей світ, сонце, море, землю, людей?

Незнайомий з жалем похитав головою, чорні провалля очей глянули на Ісідора допитливо і докірливо.

— Ти гадаєш, що бог добра міг створити піратів, убивць і тиранів? Ти думаєш, що богові любови треба будувати світи, де страждають істоти — люди і тварини, де ллється кров і панує смерть, де киплять війни і курява замітає навіть найвищі споруди, де сьогоднішній день не відає про завтрашній . . .

— Мудреці кажуть, що все горе від гріхів людських. Що спочатку був золотий вік, а вже потім . . .

— Дитячі байки, — усміхнувся незнайомий. — Нікчемне мислення, яке боїться образити богів своєю допитливістю. Ти міркуєш, як дикун або варвар. Невже у всемогутнього бога не було снаги чи вміння дати світові повноту щастя й любови, не творити хижаків та блощиць, гадів чи крокодилів?

— Хто ж тоді його створив?

— Я вже сказав — бог зла. Негідний син святої Софії, прадавній дракон.

— Звідки він з'явився? — вражено запитав Ісідор. — Вперше чую такі дивні ідеї . . .

— Слухай уважно, — суворо мовив невідомий. — Може, ти недарма потрапив до нас — горе, яке ти звідав, відкриє твою духовну суть, пробудить до істинного життя і розуміння. Ніч довга, пустеля німа, над нами зорі, — саме час розмовляти про священний гнозис. Було так, юний чужинче . . . З правіку існує, є, не припиняється й не виникає Єдине Нероздільне Життя, Всеосяжна Повнота. Вона обнімає всі сфери, всі вияви, всі можливості. І є в тій Повноті багато сутностей, і кожна з них — вільна. Їхнє єднання свободне,

незалежне, любовне. І є право в тих сутностей — невід'ємне божественне право — бути або не бути в тій єдності . . .

— Але ж так можна знищити повноту! — здивувався Ісідор.

— О ні. Повнота не щезає, якщо навіть одна з сутностей виходить з неї. Повнота відтворюється іншими сутностями, бо вони — безмежні. Саме так сталося, коли з Плероми відійшла свята Софія, мудра сутність Материнства . . .

— Чому вона одійшла?

— Вона не вдовольнялась повнотою, даною од віку, а захотіла власного породження, дітей вільного вияву. Її бажання стало дією, і стіна Плероми замкнулася за нею. Вона опинилася самотня серед хаосу. І породила того, який став її першим сином і мужем. Його воля, виявлена в слові, збудувала світ. І жахнулася Софія, побачивши цей світ, бо збагнула свою помилку: світ, народжений неповнотою, не може стати гармонійним. Щоб існувати, він повинен був житися власними силами, самопоїдатися. Так народилася сила силенна світів, істот, людей, які несуть у суті своїй порок неповноти і прагнення до Плероми. Вічна жадоби досягнути завершення і безсилля здійснити це завдання. І заплакала Софія горючими слізьми, збагнувши своє падіння, і звернулася до Повноти, щоб відкрилася брама любови, щоб прийняла її назад. Але мовчала Плерома, бо міст єдності було перервано вільною волею Софії. Залишаючи в новоствореному світі частки свого духа й творчості, не могла Велика Мати вернутися до Спільноти. Тоді вона попросила творця — свого мужа і сина — щоб він зупинив колесо світу, обернувши потік буття до Океану Єдності. Творець гнівно відкинув мудру

пораду Софії, заявивши, що лише в ньому вся повнота буття, і нема інших богів, окрім нього. Так першонароджений син Софії повстав супроти Єдності, утвердивши порочне буття, як довічний вияв своєї верховної волі. Так він замкнув цей світ у невимірну в'язницю, з якої відтоді не могла врятуватися жодна душа...

— Яка страшна легенда, — прошепотів Ісідор.

— Це істина, — заперечив невідомий. — Я тобі розповів прадавній заповіт мудреців, які несуть естафету гнозису у майбутнє, щоб колись Останній Син Софії, який прийде в силі й славі, збагнув своє покликання і почув заповіт Вітчизни Свободи...

— Ти кажеш про Христа?

— Так. Але не про того, якому поклоняються християни, не про того, який зображений розіп'ятим на дереві. Я мовлю про єдинокровного сина Софії, якого вона породила із себе, щоб подарувати змученому світові надію на повернення до Повноти. І Син прийшов у світ, проклавши міст від царства бога зла до сяючої Плероми. Кожен може стати на нього і рушити до країни Волі, але не просто пройти над безоднею — треба зректися всього земного, всього ілюзорного. Син мудрої Софії йде по світу, він мучиться з нами, страждає з нами, розіп'ятий у нас, в нашому серці. Ми — сини Гнозису — несемо вість про розтерзаного духа, який прагне до батьківського дому, закликає всіх зрячих покинути морок і линути до вічного світла... Чи збагнув мене хоч трохи? Чи горить твоя душа жадою волею?

Ісідор помовчав, зідхнув, дивлячись на далекі зірки. В нічній імлі пливли темні бархани, тихо шелестів пісок під ногами верблюдів. Тіні, тіні... Справді, байдуже, холодне породження... Хіба можна досягнути в

цьому світі радість і повноту, коли один удар ката зупиняє все — шукання, любов і надію?

— Послухай... не знаю, як кликати тебе...

— Називай братом... ми брати по неволі... радий буду, якщо станемо братами свободи...

— Послухай, брате... А як же творець, бог?

— Він повстав проти Софії, своєї матері і жони. Тому його сокровенно назвали Сатаною. Але мало хто знає про це. Жерці бога зла, навпаки, називають Сатаною всіх духів добра і любови.

— Хто ж ці жерці?

— А всі, хто поклоняється образі бога чи богів. Всі, хто вважає, що цей світ породжено добрим богом. Всі, хто вважає, що можна врятуватися зі світу зла, повірити в божественність Ісуса, але не ставши таким, як і він. І поганські боги, і християнське бузувірство, і єврейський Єгова, і дикунські ідоли — то лише страшні тіні первісного дракона. Він не хоче дати людям свободи, він тримає душі в полоні...

— Навіщо?

— А що він діятиме без полонених душ? Без молитов, без храмів, без поклонів, без пророків? Літати в невимірному хаосі? Злитися з Повнотою він не може, бо заперечив її. А залишитися самотнім теж не може, бо самотність — це небуття. Ми є лише тоді, коли віддаємо себе іншим...

— Це правда! Ой, яка це правда! — простогнав Ісідор. — Доки я міг віддавати себе їй, я був щасливий, а тепер...

— Дурний хлопче, — докірливо сказав невідомий. — Тепер лише ти можеш вибирати стежку до справжнього [щастя. Як його знайдеш, відтвориш усе, що втратив тут, у морській безодні].

— І її? — скрикнув юнак.

— А її найперше! — м'яко відповів невідомий.*

— В моїм серці — біль і надія. Наче жарина загорілася. Ти оповіси мені все, старший брате. Я хочу знати істину...

— Ми відкриємо тобі тайну буття. Твої крила відростуть. Ти — син духа, якщо так швидко відчув вітер істини...

— Я залишаюся. Іншого шляху нема. Вибираю найважчий. Може, на ньому відшукаю те, що втратив на минулих стежках...

Примха доли

Ой, як довго тягнеться чекання! Чому не опускається сокира? Чи остання мить розтягнулася на віки?

Дивний гомін юрби. Схвильовані крики.

Біля шатра правительки метушня. Вона дає знак зачекати із стратою, і сокира ката неохоче опускається вниз.

— Видовища! Видовища! — гримить невдоволена юрба, п'яніючи від екстази чекання.

До шатра правительки наблизився багатий мандрівний гість — розкішний індійський магараджа. Не сходячи з коня, привітав тиранку, приклавши руку до серця. Вона скупю кивнула, гнівно зсунувши брови: чого треба пришельцеві?

Слуга магараджі схилився перед правителькою в поклони, промовив скупю й стримано:

* Далі речення цілком, до непрочитання стерте. Слова, взяті у квадратіві дужки, вставлені нами.

— Великий володар Аріяварти магараджа Харадева пропонує викуп за жінку, засуджену до страти.

— Вона вчинила злочин і повинна вмерти, — різко мовила правителька.

— Магараджа каже, — смиренно відкавав слуга, знову кланяючись, — що вона для вас щезає і так, і так. Чи візьме її земля, чи далека Індія — ясні очі володарки ніколи не побачать ту, яка вчинила злочин.

Правителька мовчить, кусає безкровні вуста, запитливо дивиться на радника. Той погладжує довгу сиву бороду, смиренно опускає очі додолу.

— Великого правителя не поверне з неба на землю, — тихо прошепотів радник. — Наша скарбниця порожня. Хай володарка не боїться назвати суму, достойну славетного роду...

Правителька похмуро кивнула, крізь зуби процідила відповідь. Слуга повернувся до магараджі і той вислухав посланця, ледь помітно всміхнувся, схиливши голову на знак згоди.

Вої повели Гіпатію з помосту до магараджі. На її місце потягли інших засуджених; ярою блискавицею майнула в повітрі сокира. Юрба побачила кров, захоплено закричала, почала тиснутися до помосту.

Гіпатія оглухла від крику. Нічого не розуміла і сумно дивилася на вродливе обличчя магараджі, який з цікавістю розглядав бліде й замучене створіння з велетенськими блакитними очима — казковими вікнами у нетутешній світ. Він щось запитав її — дівчина мовчала, лише зуби її дрібно цокотіли, ніби од холоду. На знак магараджі слуга накинув на її плечі теплий плащ, закутав, підсадив у закритий паланкін, укріплений на спині верблюда. Вона знеможено опустила на м'які подушки, якась старенька жінка ласкаво поклала її

голову на зелене підвищення. Відхилилася завіса, блискучі чорні очі магараджі знайшли Гіпатію, гортанний лагідний голос промовив доброю грецькою мовою:

— Заспокойся, дівчино. Бог смерти Яма пожалів тебе. Він одійшов і не скоро вернеться. Ти вільна і поїдеш зі мною до прекрасної Індії, в мою Аріяварту . . .

Сльози покотилися з очей Гіпатії, ридання потрясли її змучене тіло. Стара жінка пригортала її голову до висохлих грудей, жалісливо шепотіла:

— Поплач, поплач, бідненька! В сльозах вилле горе і страх. Все мине . . . Все мине . . . Як минає життя . . . як проходять дощі над Аріявартю, щоб дати дорогу страшним суховіям . . . Поплач, поплач, ясноока чужинко . . . Приготуй душу свою до великої радості . . .

Шукання в собі

Похмурий Сінай.

Безводна пустеля, непривітні гори. Палючі дні, прохолодні ночі.

Тут шалено прокочуються смерчі над мертвими пісками, ніби сліди нечестивих ігрищ лютих демонів. Тут ховаються в критих ущелинах розбійники і знедолені, зберігаючи свою нужденну волю від довгих рук тиранів, правителів та префектів провінцій. Тут шукають шляху до Бога тисячі християнських аскетів, поховують себе навіки від світу та його принад в глибоких відлюдних печерах. Їх принаджують сюди славетні місця, де прадавній суворий пророк гартував Ізраїля до вирішальної битви за землю заповітну, де м'яв і ліпив з дикого і хаотичного плем'я божих войовників, здатних

пронести через тисячоліття грізну волю невмолимого Єгови. Їм ще й досі ввижається грозова постать Володаря світу, який серед блискавиць та грому опускається на гору Сінай, щоб ствердити Мойсееві свою прихильність, а чи гнів. І коли понад горами шаленіють громовиці, самотники радісно прислухаються до урочистого віддування, і молитви їхні тоді стають бадьорішими, і перед їхнім втомленим зором постають видіння ангелів та рпадавніх святих, втішаючи їх та обіцяючи неземне блаженство за муки, що доводиться терпіти на землі.

У цій пустелі знайшли собі притулок і сини Гнозису, супротивники ветхозавітного Бога. Сюди прибув і еллін Ісідор, врятований гностиком Коліоном, послідовником славетного Валентина, відомого духовного учителя.

Кілька днів та ночей Ісідор спочивав, думав, блукав поміж непривітних скель, намагався віднайти сам в собі рівновагу для того, щоб жити, мислити, відчувати. Бо жити — то означає мати якусь мету і прямувати до неї. Для Ісідора все позаду було зруйновано, обезцінено, втрачено, отже дух вимагав нового розуміння і шляху. Перші розмови, що їх вів еллін з Коліоном в дорозі, заронили зерно надії в серце, але треба було зміцнити ті несміливі парості, відчуті їхню життєвість, надійність, доцільність.

Сінайська пустеля, обрана самотниками для духовних подвигів, вельми відповідала тому, ради чого тисячі змучених шукачів істини прагнули сюди. Вона залишила людину насамоті з небом, вона відрубувала її від принад хаотичного світу і в сумних довколишніх краєвидах показувала марність цього буття. Нагромадження скель, бідні чагарі, майже повна відсутність життя, якщо не лічити появу пустельних змій чи са-

мотніх орлів у далекому небі, — все це говорило подвизників, що він перебуває не в рідному краю, а мандрує далекими шляхами чужими і повинен знайти жадану вітчизну неба за туманами і обманом ілюзорного життя.

На п'ятий день Ісідор зустрівся з синами Гнозису. Окрім Коліона, довкола вечірнього вогнища, запаленого біля печери, зібралося ще кілька духовних братів. Два з них були молоді єгиптяни, не старші від Ісідора, інші — літні, досвідчені люди. Серед них еллін відзначив сивобородого велетня з прозорими очима, худого й мовчазного. Він дивився у веселе багаття, і погляд його спочивав на видиві нетутешнього світу. Коліон торкнувся його руки, і той кивнув. Неохоче розімкнувши вуста, зідхнув і, наче прокинувшись зі сну, звернувся до Ісідора:

— Наш юний брате, ти прибув до нас. Що бажаєш добути в цій пустелі?

— Випадок привів мене сюди чи воля богів, — тривожно відповів юнак, — але я відчув поклик душі — дізнатися правду про себе, про світ. Навіщо я, звідки й куди? Я мав батьківщину, батька, кохану, надії й мету. Я прагнув у майбутнє, бо гадав там знайти здійснення свого життя, завершення і плід. Я був сліпцем. Перша буря, граючися, зруйнувала мої дитячі уявлення. І я став жебраком; чого мені тепер просити і в кого? Брат Коліон врятував моє тіло. Хто врятує мою душу, мій розум від безнадії?

— Ти сам, — суворо відповів сивобородий.

— Як?

— Відповідь у людині. Ззовні нема нічого. Якщо ти чкаєш пояснень чи повчань збоку — ти неминуче стаєш

залежним від речей, молитов, богів, людей, учителів, вождів, священних текстів. Отже, ти потрапляєш у рабство — грубе чи ніжне, але, все таки, в рабство. Я можу передати тобі свій досвід, порадити те чи інше, але не більше. Все, що скажу тобі я чи інший брат — візьми в серце, перепали на вогні сумління і муки, і тоді прийми або відкинь. Істина — в тобі!

— Але ж це страшно! Ніби ціла вічність перед тобою, і ти — її господар.

— Так воно і є, — кивнув сивобородий і в його дитячих очах заблищали веселі іскри. — В серці людини — зерно вічності. Але всяке зерно можна знищити недбалістю або добути з нього багатий врожай. Боїшся ти втратити зерно, боїшся посадити його в землю, — залишишся жебраком. А кинеш у землю, позбудешся того скарбу, ніби втратиш дорогоцінне зерно, — глянть, восени матимеш замість одного зерна десятки зерен. Зможеш і друзям подарувати дорогоцінний врожай серця. Запитуй же, юний брате, хочу почути, чим бентежитьесь твоя душа. Запитання показують глибину потреби. Мої відповіді будуть лише відгуком на спрагу твоєї сутності...

— Брат Коліон пояснив мені, — звільна мовив Ісідор, — що цей світ не створений добрим і всеблагим богом...

— Це так, — кивнув сивобородий. — Міркуй відверто й щиро, без страху. Навіть ми, люди, маючи добре серце, діємо так, щоб не вчинити зла, щоб не турбувати рідних істот, щоб допомогти нашим ближнім. Невже всеблагий бог може бути гірший від людей? Адже для всеблагого творця все суще — його діти! А особливо люди — істоти мислячі. Тоді подумай: чи може всеблагість і любов творити світ, в якому знемагають міріади

тварин і людей, поїдають одне одного і множать з дня в день океан зла і муки?

— Не мислю такого, — сказав Ісідор відверто. — Любов не може вразити нікого. Бо тоді вона перестане бути любов'ю.

— Істина звучить в твоїм серці, — кивнув сивобородий і Коліон та його сусіди схвально глянули на елліна. — Отже, треба збагнути, що цей світ — незаконне породження сил зла.

— Але ж в ньому є любов, — замислено озвався Ісідор. — Є квіти, сонце, ніжність, чисті дитячі очі. Є материнська вірність, є побратимство і мужність, є подвиги і шукання...

— Не бачу протиріччя. В'язниця мурується тиранами, але сидять в ній герої та шукачі істини. В цім світі змішані добрі й злі серця: сини світла й сини мороку. Велика Софія дарує світові свою любов, тому ти бачиш квіти, ніжність, красу неба. Якби не її жертва — люди б захлинулися в бруді й ненависті, що їх посіяли жерці земного бога та їхні слуги...

— Чому ж Софія не покине цього світу? Чому не вернеться в світі любови й єдності?

— Вона не може кинути свого сина, розіп'ятого в серцях людей. Треба зібрати до купи частки небесного вогню. Час прийде, але не скоро...

— Чому не скоро? Що заважає цьому? Навіщо такі нескінченні муки? Хіба Плерома не має всемогутности?

Сивобородий усміхнувся поблажливо й ласкаво, поворушив палицею жарини у багатті.

— Жерці язичества і християнські єпископи посіяли отруйні зерна нерозуміння в душі людей. Бідні діти землі! Вони населили небо страшними тінями, і поклоняються їм, годуючи упирів живою кров'ю. Плерома

не може вторгатися в долю земних створінь, як не може небо опуститись на землю, щоб підняти в повітря пташку. Пташка повинна сама зростити крила для польоту і прагнути вгору. Чи збагнув?

— Я буду думати . . .

— Думай самовіддано і безстрашно. Головне — відкинь страх. Нам нічого боятися, бо дух невмирущий: він — дитя безсмертної матері Софії. Деміюрг — зрадливий син, творець видимого світу — може взяти все від нас: тіло, майно, землю, багатство. Але хай бере всю ту піну буття! А нерушиме багатство з нами — наша невмируща сутність . . .

— Як же звільнити ту вічну частинку? Як повернутися до рідного краю?

— Це — найголовніше питання. Непросте рішення стоїть перед кожним шукачем. Господар світу через своїх жерців утверджує нерушимість цього творення. Він загрожує карами або принаджує нагородою. Але істина, прийнята під страхом, — лише гримаса потворности, а істина, дана як нагорода, є лише плата за послух. Що нас тримає тут, в цьому світі?

— Батьки . . . друзі, вітчизна . . . принади життя, насолода, любов . . .

— Так, так . . . І ще безліч інших явищ та речей. Тисячі, тисячі ниточок і мотузів, незримих пут, що ними сповито душу. Щоб їх розірвати, треба відмовитися від цього світу . . .

— Як? — здивувався Ісідор. — Убити себе? Я думав про це, коли втратив кохану. Невже так просто?

— Не просто, — заперечив сивобородий. — Самогубство не звільняє нашої невмирущої частки. Ти вбиваєш тіло, але не знищуєш жадоби відчуття. Відчай, втрата близької істоти кидає тебе в обійми небуття,

але твоє серце залишається в полоні ілюзорного світу. Щоб добути волю — треба, залишаючись тут, на землі, відмовитися від неї, від її принад. Жінка, багатство, насолода — все це кайдани деміюрга, якими він закував нас. Вирви в серці своєму корені жадання, запали в душі вогонь одного лише прагнення — до краю свободи, до божественної повноти . . .

— В чому свобода? В чому повнота?

— Свобода — від усього. Повнота — відсутність усього.

— Не збагну.

— Напруж уяву. Що таке — явище, річ, подія, світ, люди? То лише наповнення відсутности, порушення її чистоти, її повноти. То ніби пляма на вселенському тлі спокою. То хвиля на величному океані небуття. Повнота — то спокій, бо вона обнімає все. Свобода — то спокій, бо лише в спокої ми позбавляємося від явищ і речей, що поневолили нас і прив'язали до колісничі світу. Вказую напрям. Шукай в собі, думай, зупиняй потреби тіла й нижчої душі, збагни, в чому їхня сила чи безсилля. Бій буде непростий, він триватиме доти, доки твоя земна природа не переплавиться в полум'ї істини. Може, навіть все життя. Але мета — чудова. Ти не самотній, юний брате. Поруч — мужні шукачі. Нас мало, нас ненавидять жерці ветхозавітного Бога Єгови, нас переслідує Церква, яка прагне земної влади і поклонів, але ми відкидаємо принади князя світу, як відкинув їх у пустелі славетний син Софії. Велика Мати не покине мужнього шукача, обличчя її закрите для ока земного, але руки її готові підтримати того, хто не побоїться ступити у порожнечу . . .

Довкола вогнища запанувала тиша. Лише тривожно потріскували жарини в багатті, та іскри весело грали-

ся в повітрі, прагнучи в небо і згасаючи в ньому. Ісідор прислухався сам до себе, намагався віднайти в душі своїй місце для нових, нечуваних вражень та ідей. Серце горіло прагненням небувалих здійснень і остерігалось чогось. Кинутись наосліп до нових обріїв? А, може, там за ними — знову безодня і болісні розчарування? І згасне його бентежна душа в безконечній дорозі, як згасають оці іскри в байдужому просторі? Проте, що йому залишилося робити? Там, у далекому світі, пуста і безнадія. Він втратив найсвятіше, найкраще. На землях стежинах той скарб не повернеш. Може, ця небувала дорога приведе до загубленої любови? Може, в світах повноти — казкових, незбагнених, але жаданих — він зустріне ту, без якої навіть повнота здаватиметься насмішкою жорстокого бога?!

— Приймаю вашу дорогу, браття, — тихо сказав Ісідор. — Пройду її до кінця. Або згину, або здобуду істину...

— Хто гине ради істини — зливається з нею, — просто сказав сивобородий. — В тобі путь, істина і життя. Рушай, брате, в дорогу пошуку. Путь не обтяжить свого судженого мандрівника...

Стіна деміюрга

Ісідор поселився у печері. Вона була досить глибока, звивалася гадюкою в глибині гори і закінчувалася маленьким кублом, де можна було спати і зосереджуватися для роздумів. Юнак услав кам'яне дно притулку мохом, під голову припасував м'який волокнистий камінь. Кілька вечорів слухав синів Гнозису біля спільного вогню, потім висловив бажання усамітнитись, щоб

розпочати дорогу пошуку в безмірності власного серця.

— Іди, — схвально сказав сивобородий. — І не вертайся, доки не досягнеш певного ступеня. Виросте плід — покажи його нам, твоїм братам. Спільний здобуток ввійде до нового світу. Дерзай, юний брате . . .

Ісідор покинув братерський гурт, заліз у печеру, ліг горілиць на мох. Довкола пливли сутінки, глибока тиша сповивала свідомість. Він зосередився, загострив думку, збурив поверхню душі суворим запитанням: «Хто я? Нащо я живу і що таке моє життя?»

Думка примхливо металася від одного об'єкту до іншого, вона перескакувала від проблеми до проблеми, не могла зупинитися на вирішенні певного питання. І дуже швидко юнак збагнув, що не так просто мислити, що треба навчитися володіти думкою, як дитина навчається ходити або пташеня літати у небі. А для цього, може, треба віддати ціле життя. Адже мислення людини формується від дитинства усталеними ідеями, звичаями, традиціями, взірцями, і нова людина є не те, що вона вибирає, а те, що з неї зформувало оточення. І свідомість того, хто хоче розпочати новий шлях, теж користується попереднім, ветхим багажем знання та почуттів, — отже, той шукач неминуче заблукає, визначаючи напрям пошуку за минулими віхами. Як же бути? Де взяти нові ідеї? Те, що мовлять нові брати — лише удар для пробудження. А, прокинувшись, повинен знайти мандрівник інше взуття, інше вбрання, інше розуміння світу. Інакше, втративши старе, можна втонутися в хаосі безликості.

Довго еллін лежав і сидів у печері, прислухаючись до багатозвуччя мислі в надрах своєї душі. І бачив, чув таку силу-силенну істот та явищ сам в собі, що починав жахатися — чи знайдуться в ньому можливості за-

гнуздати і звести воедино весь той безвидний та багатотікий потік ідей і образів!?

Тіло втомлювалося, жадало руху. Хлопець виходив з печери і сідав на камені проти зоряного неба. І величана полум'яна ріка котила над ним вічні води далеких світів, і в її мовчанні вгадувалася небувала і проста таємниця буття. Але була вона холодна і байдужа до мізерного людського життя, і не міг збагнути Ісідор, як поєднати, як звести до купи, в благословенну спільноту такі віддалені частинки буття — людину і зоряні світильники невимірного неба? А без такого поєднання, до чого зводилися всі міркування про спільноту і звільнення від земних кайданів?

Втомившись від дум, Ісідор заповз до печери й заснув. І побачив він у сні тепле, ласкаве море, блакитні стіни Олександрії в імлі, і ніжну, тремтливу постать Гіпатії — надхненної дівчинки, яка бігла, немов донька вітру, понад лінією прибою, перескакуючи через пінисті гриви хвиль. Вона сміялася щасливо й дзвінко, піднявши вгору прозорі руки-стеблини, і вимахувала ними, ніби непереними крилами, а Ісідор біг за нею в таємній надії спіймати її за край блакитного хітончика, що вихрився за вітром. Спіймати і глянути в прекрасне дитяче обличчя, в очі, які віддзеркалювали море, і небо, і ще щось велике, чому не було назви в мові землі. Біг Ісідор невпинно і не міг догнати подруги, а море мінілося, грізнішало, і хвилі-гори вже заливали біло-жовті піски, і легка постать дівчинки піднімалася в небо, а він прагнув бути поряд з нею, і щось заважало йому одірватися від землі.

Сновидіння падали у безвість, як спадають восени з дерев жовтіючі листки, а Ісідор знову поринав у триожне, примхливе життя і бачив себе на бойовому коні

серед воїв, і рубав мечем живі й трепетні тіла ворогів, і дивився в їхні криваві, сповнені жаху й ненависти очі.

З глибини невідомого простору йшли, сунули, мандрували у вічність юрби людей, героїв, шукачів. Невідомі лиця, небачені вбрання. Вони щось завойовували, когось убивали, щось будували. Над пустелями, над рівнинами й горами зводилися до неба горді будівлі, палаци, піраміди, статуї з сяючими вінцями на головах. І горіли жертовні вогнища перед величними ідолами, і вмирали люди в ім'я грізних богів, додаючи потоки даремної крові до бездонної багряної ріки, що оповила світ непрохідною перепоною.

І налітали полчища варварів, руйнували прегарні споруди, а на тому місці лишалися сиротами безмовні руїни, і піски засипали ті залишки — знаки людського генія і безглуздя...

Дух Ісідора виривався з важких кайданів лиховісних видінь, і бачив себе знову у дитинстві, серед бурянів Олександрійської захисної стіни. Він блукав між руїнами, а здалека чувся лукавий і закличний голосок Гіпатії:

— Сі! Шукай мене!

— Де ти, Па?

— Знайди! Знайди!

— Твій голос лунає з усіх боків. То, певно, насміхається німфа Луна! Вийди, Па, я хочу побачити тебе!..

Ісідор прокидався, так і не побачивши коханої, і серце його билось гнівно й буряно, і він плакав у самотині печери, виливаючи жаль і безнадію перед німотним камінням.

Хвиля відчаю минала, і він заспокоював розтривожене серце. Що ж це? Країна снів, нікчемна мара має

таку владу над людиною? Не можна допускати того! Як же сягнути істини, як же зруйнувати або подолати стіну деміюрга, коли він так легко збуджує нашу сутність химерами втомленої свідомості!?

На світланні він вийшов з печери. Над темнофіолетовими горами пломеніли пелюстки ніжного ранку. Ісідор вдихнув прохолодне повітря, постояв трохи, спостерігаючи мінливу гру небесних барв.

— Прекрасні лаштунки, — прошепотів він задумливо. — Прекрасна сцена.* Чому ж такі страхітливі драми граються на ній?

Він пошукав у долині їстивних коренів, але не знайшов нічого. Напився води з малесенького джерела, замислився. Якщо починати, то одразу. Що найбільше прив'язує нас до життя? Тварин, людей, комах, все, що рухається, живе й множитья? Їжа, вічна потреба щось знищити, щоб продовжити своє буття, щоб утвердити свою тривалість якнайдовше. Чи не тут корінь протиріччя? Чи не це те прокляття, що лежить на творцеві світу? Збудувавши обмежений світ, він дав йому обмежені сили й можливості. Ось порочне коло існування. Озеро земного буття не бездонне, люди й звірі п'ють з нього, але щоб воно не вичерпалося, деміюрг дає своєму творінню лише нікчемну мить життя, а потім забирає дарунок, посилаючи смерть, і вичавлює воду існування назад у озеро, щоб напоїти нею наступні покоління приречених нещасливих дітей ілюзії. І так без кінця. Жити вічно можна лише у невичерпному океані, здобувши невмирущу сутність. Чи є той океан? Чи можливе таке життя? Треба зважитись. Що є важли-

* Сцена — (гр.) сцене — намет, шатро — підвищення для театральних вистав, звідси сучасна сцена.

віше від цього завдання? Треба відчути опір тіла, його силу, треба виміряти можливості прихованої сутності або заперечити її...

Ісідор вирішив розпочати довгочасовий піст: не їсти нічого, лише пити трохи води. І уважно слідкувати за внутрішнім станом духа. Чи відкриється віконечко в небувалу країну, чи озветься хтонебудь звідти, з-за Стіни Деміюрга?

Перший день пройшов у роздумах, спогадах. Ісідор ходив по горах, загорнувшись у свій ветхий плащ. В одній ущелині він надібав старого ченця, який сидів над прірвою біля отвору печери і гаряче молився, стукаючи себе п'ястуком у запалі кощаві груди. Крізь діри у трухлій одежині, що ледве прикривала живий кістяк, видно було брудне тіло, і від судорожних ударів з чорного лахміття сипалося на землю пильне шмаття. Над горами лунали зойки, плач і палка молитва. Ісідор прислухався, можна було розібрати окремі вигуки, але в основному вони зводилися до монотонного прохання: «Господи Ісусе Христе, помилуй мене!»

Ісідор сидів довго, намагаючись збагнути глузд і напрямок такої палкої духовної дії. Минали хвилини, години, сонце почало котитися до заходу, а чернець сидів біля печери і ридав, наче з нього виймали жили, і закликав неможлимого Бога:

— Прости мені, нікчемному, небесний Володарю! Зглянься на мої смиренні прохання з висоти своєї! Помилуй мя! І коли я помислом чи дією, або словом чи ві сні порушу твою святу волю — пошли мені, Господи милосердний, вісника свого, щоб міг я відчути твій знак, і збагнути його, і не вийти з-під твоєї руки! Помилуй мя, Христе, Сине Божий! Помилуй мя!

І зненацька уявилося Ісидорові, що він сидить на небі, на якомусь осяйному троні, і має велику божу могутність, і до нього линуть молитви, прохання та стогін мільйонів земних істот. Так яскраво уявив це еллін, що в його вухах загримів гураган благань, хвалебних гимнів і нескінченних вимог. Жажнувся Ісидор, одігнав дивне видіння, похитав головою.

О ні! Нема дурних! Ніякі боги не слухають ні молитов, ні прохань. Бо ні задовольнити, ні збагнути людські прохання неможливо. Вони породжені незнанням і страхом перед марою. А чого боятися людині? Смерти? Небуття? Так ми ж не боїмося лягати спати, не знаючи, чи прокинемося на світанні?! А небуття — це вічний сон без сновидінь. Християнського пекла? Але хіба є гірше пекло від того, яке людина створила в серці своєму, хіба є муки глибші від мук самотини цього світу?

Ісидор підвівся з каменя, наблизився до ченця, коли той втишив свій невпинний потік благань. Той почув кроки, скося глипнув на пришельця, вколов його гострим поглядом з-під насуплених брів.

— Вітаю тебе, старче, — схилив голову Ісидор.

— Вітаю й тебе, брате, — хрипко одказав чернець.
— Звідки Бог несе, куди?

— Я тут проживаю, в печері... Недалеко від тебе...

— Чого опинився в священних горах? Чого шукаєш? — гостро запитав чернець. — Чи віруєш в благу вість, принесену на землю Господом нашим Ісусом Христом?

— Я шукаю, — просто сказав Ісидор. — Мене приютили сини Гнозису...

— Сини Сатани, — скрикнув чернець, зловісно оскальнувшись. — Відний хлопче! Тікай скоріше з га-

дючого гнізда, тікай, поки твоя безсмертна душа не потрапила в диявольські пазури!

— Але вони не навчають нічого поганого, — здикувався Ісідор. — Відречення від світу, любов...

— Відречення? А чому? — гнівно запитав чернець, тикаючи гострим брудним пальцем у груди хлопцеві. — Тому, що, мовляв, цей світ сотворено богом зла! Любов? А до чого любов? До химеричної Плероми, вигадки божевільних валентинців та маркіонців! О, Господи! Спелели й розвій за вітром чортове сім'я еретиків, що їх розплодив князь тьми у нашому світі!

— То ти, отче, вважаєш, що цей світ сотворено благим богом? — задумливо запитав Ісідор.

— А ким же ще? — аж підскочив чернець, гнівно бликаючи очима на пришельця. — Ким же ще, як не Вседержителем небесним, Творцем видимого й невидимого, ним же все живе, дихає і має життя?

— А як же тоді зло? Муки? Кров і наруга? Смерть і рабство?

— То Сатана! То все його робота! Господь сотворив перших людей благими і чистими. Вони согрішили, порушивши Боже веління, з'ївши яблуко пізнання добра і зла. Той гріх кинув Адама і Еву у безодню падіння. Ми — їхні нащадки — спокутуємо гріхи предків...

— Чому? — не збагнув Ісідор. — Адже навіть люди не карають дітей за злочини батьків?

— Нерозумний еси, юначе! — повчально мовив чернець. — Адам — то не один чоловік, то все людство — єдине і нероздільне. То духовна Небесна Людина. Тут, на землі, лише тінь. А душа — в Бога. Він судить її добрі й злі діла, але хоче, щоб ми вибрали шлях добровільно, серед тернів земних, серед спокус Сатани, князя тьми...

— Звідки ж з'явився Сатана?

— Він — першороджений архангел, син світла. Але загордився, захотів бути першим, найстаршим. За те був скинутий на землю, де бунтує дітей Адама супроти Господа сил. Дарма! Вже сокира при дереві лежить, не встоїть потуга князя мороку супроти воїв Михаїла! Впала Римська вовчиця, і на її трупі горить новий світильник, так впадуть і всі фортеці князів земних, і буде від краю до краю царство Христа та його вірних!

Ісідор відчував, як голос ченця б'є, цюкає його, ніби вістрям сокири, по голові, і не було в його повчаннях нічого мудрого, ніжнього, ласкавого, а лише погроза, гнів, страх. Де ж істина, де любов?

— Скажіть мені, отче, — озвався Ісідор, — чого ви благаєте в бога?

— Рятунку, спасіння, отроче. Рятунку з світу, полоненого Сатаною...

— І в чому буде той рятунок?

— Бути з моїм Господом. Славити Його і любити.

— А в чому суть того, небесного життя? Яке воно? В чому виявиться?

— Ні вухо не чуло про те, — урочисто сказав чернець, — ні око не бачило, що приготував Господь вірним своїм...

— Отже, лише віра?

— Так, віра і смирення.

— А докази?

— Докази? — спалахнув чернець. — Хіба дитина питає у батька докази, коли він її веде до рідної хати? Ні, дитина вірить батькові!

— Правду мовив, старче, — згодився Ісідор. — Але ж батько тримає дитину за руку, і годує її, і не дасть скривдити, і знайде теплу постіль чи дах над головою.

А людина на землі безпритульна, голодна — і нещасна. Вона вмирає, тоне, падає в боях, горить в огні, здихає з голоду, гние в рабстві. І батько не приходять, щоб втішити її в час невимовно тяжкий...

— Брехня! — суворо заперечив чернець. — Він приходять. Він послав Сина свого єдиного Ісуса Христа, щоб проголосити настання царства Божого...

— І люди вбили його, — підхопив Ісідор. — І батько не міг оберетти його від лютої смерті? Невже була потрібна Голгофа?

— Була потрібна жертва, найвища жертва, яка б викупила людей з полону гріха. Син Всемогутнього взяв на себе наші гріхи і дав любовний викуп. Чистий агнець добровільно зійшов на жертвний вогонь, переваживши прадавнє падіння Адама! Тепер хто повірить в Нього, той врятований чистою кров'ю Сина Божого.

— Як це жорстоко, — сумно сказав Ісідор. — Моє серце бунтує, заперечує. Всесильний міг би знайти інший шлях...

— Ми вільні. В свободі падаємо, в свободі повинні піднятися.

— Яка там свобода? Я чув твої крики здалека. Страх гнітить тебе, отче. Страх і непевність. Так і всі люди. Не можуть рабські душі вільно вибирати шлях до істини, їм треба спочатку звільнитися від нікчемности й покори...

— Глибоко ввійшло в тебе коріння Сатани, — буркнув чернець, одвертаючись. — Згублять душу твою лукаві сини. Залиш мене, йди собі геть. Не руйнуй мого молитовного настрою. Може, Господь колинебудь покличе тебе до себе, тоді зустрінемось. А тепер — іди!

Ісідор мовчки рушив далі, заглибився в гори.

Настав вечір. У животі нило, тіло вимагало їсти. Еллін одігнав спокусливі думки, випив знову води. Вертався до печери вузесенькою стежкою під сяйвом блідої Селени. Десь в ущелинах завивали шакали, тонко висвистували гади. Юнак намагався звести докупи враження останніх днів, зліпити з уривків думок, слів, міркувань щось цільне, чітке, заспокійливе. Та нічого з того не виходило. Ісідор збагнув лише одне, і та думка міцніла в ньому, утверджувалася, як підґрунтя майбутніх досягнень: у словах, створених світом ілюзорних досягнень і потреб, нема істини, з них не можна збудувати небувалої споруди. Кожна думка, що має джерелом образи і досвід цього світу, вже не істинна, бо народжена відносністю. Тому не потрібні суперечки, не потрібні терзання. Хай кожен тримає при собі свого бога — то лише його власна тінь, спотворена тінь заляканої людини на тлі ілюзорного буття, що приснилося втомленому духові. Де ж тоді вихід, де можна щось знайти?

«У мовчанні, — шептало сумління юнака. — У великій тиші, де народжуються і слова, і громи, і образи богів та дияволів...»

Голос тиші

Минають дні, ночі.

Бунтує тіло, вимагає свого. Сни тривожні, неспокійні. Сниться Ісідорові смажена риба, пахучий хліб, соковиті води. Він жадібно вгризається зубами в дратівливі, зманливі дарунки сновидіння і з жахом прокидається: дух на сторожі, він не хоче, щоб шукач упав навіть уявно. Еллін випиває трохи води, щоб обду-

рити жадаючи плоть, виходить з печери, бродить під зорями. Десь у глибині сутности народжуються обережні, хитрі думки. Вони логічні й розумні. В них тонка насмішка, делікатний сумнів, таємний докір.

А навіщо він розпочав свою химерну спробу? Адже ніколи в нього не було прагнення до аскетичного життя! Що ж сталося? Трагедія особистого життя, втрата найближчого створіння. Тоді виходить, що треба було віддати смерті найкраще, щоб ступити на стежку пошуку істини? А якби все було добре — то він не став би шукачем? Чи не проклятий такий пошук, за який заплачено страхітливу ціну? Тоді навіть найвищий здобуток буде кривавим докором сумлінню!

А з іншого боку — чому такі сумніви з'являються тоді, коли він припинив їсти? Чому вони не з'явилися раніше? Чи не шепоче в підсвідомості голос тілесного змія, щоб похитнути рішимість? Ні, ні! Треба йти далі, до кінця. Там буде відповідь. Порожнеча або новий обрій, нове розуміння буття . . .

Повільно плинув час. Чим далі, тим тугіше розкручувалася його спіраля. Ісідор виходив на високу скелю над печерою, часто зупиняючись, бо давала себе знати втома від голоду. Сідав на камені у зручній позі, поринав у глибокі, нетутешні думи. За тиждень голод затих, відступив, став невідчутним. Напливали хвилини надхнення, дивного збудження. Інколи перед очима Ісідора спалахували вогняні іскри, полум'яні блискавиці, багатоцвітні зигзаги. І він вітав ті феєричні спалахи, як вісників небувалого світу. Повітря сповнювалося світляними змійками, вони кружляли довкола нього в химерному танці, ніжно шипіли, спліталися у барвисті узорі. Небо здавалося живим, вібруючим, повним прозорої життєдайної рідини, а його власне тіло

пливло серед того нескінченного океану, ніби невагома безтілесна риба. Еллінові не хотілося виходити з того дивного стану, йому інколи здавалося, що він розтане у високості і покінчить всі рахунки з землею, та минав час, і хвиля чарів спадала, і болі та втома тіла повертали його свідомість до сприйняття суворої реальності Сінайської пустелі, що оточувала його звідусюди.

Після двох тижнів щезли всякі відчуття голоду. Потреби в їжі не було, і тиха радість перемоги над потребою плоті панувала в серці Ісідора. Все менше спав еллін, все більше заглиблювався в себе, забуваючи довколишній світ. Інколи він сидів на верхів'ї гори по два дні, навіть не спускаючись униз, щоб випити води з джерела; потім він брав з собою посуду з водою, щоб інколи промочити пересохлі вуста. Так минуло чотири тижні. Ще кілька разів забунтувало тіло, манило елліна видінням смачних страв, але він навіть у сні зневажливо усміхався тим хитроцям плоті і не підходив до уявних столів, заставлених вишуканими стравами.

А потім прийшли видіння наяву.

Одного разу з глибини ущелини з'явилася постать у синьому гіматії. Вона прямувала до Ісідора. Він пізнав батька Сократеса. Старий стратег помітив сина, кинувся до нього, обняв. По зморшкуватих щоках покоїлися сльози.

— О боги! Як довго я шукав тебе, весь світ об'їздив, обходив! Чому ти не вернувся додому, синку? Чом не написав?

— Батьку! Я не міг вернутися без Гіпатії, ти розумієш... А вона загинула...

— Розумію, — сумно промовив батько і важко зідхнув. — Тяжко втрачати таку прекрасну подругу. Але подумай, синку... не дивись на мене суворо... поду-

май сам... хіба після її смерти вмирає світ? Хіба на березі моря не граються діти? Хіба сонце згасло?

— Для мене згасло, батьку...

— Воно може знову спалахнути, Ісідоре! Твоя любов відродиться в іншій подобі, засяє в інших очах. Гіпатія — лише донька одвічної жіночости, вона не одна...

— Нізащо! — скрикнув Ісідор. — Обнімаючи іншу, я буду бачити вістря сокири, що впало на шию моєї коханої! Невже ти не збагнеш?

— Чого ж ти хочеш досягти своїм аскетизмом? — докірливо запитав батько. — Навіщо мучиш тіло? Навіть пса добрий господар жаліє й годує, а це ж все таки тіло, яке несе в собі твій божественний розум, дає душі відчуття, проявляє твою свідомість для вияву на землі...

— І тримає мій дух в полоні, — сказав Ісідор. — Навіщо ти прийшов до мене? Невже лише для того, щоб збити мене з шляху пошуку?

— Ти нічого не знайдеш, — з жалем сказав батько. — Лише порожнечу в самому собі. Ти не там шукаєш...

— Хай, — вперто одвітив Ісідор, — але я бажаю знати, що в мені є, крім ілюзорних земних бажань і почуттів. Мене не приваблює земна слава, походи, влада і навіть кохання. Чого ж я буду прагнути, навіщо стану оберігати тілесну темницю? Невже не краще піти на поклик невідомого?

— Поклик порожнечі, — гірко сказав Сократес і почав танути в повітрі.

Ісідор жахнувся. Привид! Лише привид... Потім усміхнувся: а як же інакше? Де б же міг взятися батько в цій страшній пустелі? Але як дивно — він не зди-

бувався появі Сократеса. Якийсь новий небувалий стан свідомости...

Ще минуло кілька днів. І в сутності елліна почали звучати короткі фрази. Вони впливали з невимірної глибини, дзвеніли, наче мелодійні акорди арфи, танули. Їхнє значення відкладалося в серці Ісідора, як плоди роздуму і терпіння, і ткало тканину нового розуміння життя.

Те, що народилося, має вмерти.

Те, що можна втратити, не існує.

Меч розділення — окремість. Жало окремоти — форма. Принада форми — ілюзія життя. Дух — дитя вічності. Він вірить всякій казці. Він самовіддано йде у казку життя, де йому приготовлено полон форми. Щоб розірвати полон, треба пройти всю казку до кінця і збагнути її ілюзорність, її брехливість, і навіки зберегти в надрах духа знання про обман земної казки.

Стань над формою, зберігши свідомість своєї неповторності. Перейди безодню по невидимій ниті. Не дивися вниз, там клубочиться хаос. Не дивися вбік — там лютують дракони форми, щоб повалити тебе у прірву смерти і повторного буття. Не дивися вгору — там принаджують тебе заклики богів, обіцяючи блаженство і владу, могутність і силу, можливості магії чи знання, насолоди або всерозуміння. То лише мрії втомленого духу, який відає свою невмирущу суть для створення самообману. Дивися лише вперед, крізь зрадливу імлу. На тім боці тебе ждуть. Зумієш не впасти — зумієш і вернутися назад. І принесеш ілюзорному світові, який захлинається в шуканнях і горі, чудо світу свободи...

Замовкає голос. Настає неймовірна тиша. Така тиша, що поглинає всю вічність. Щезають гори, небо,

власне тіло. Настає п'ятьма. І в ній сяє далекий вогник. Ніби малесенька блакитна зірочка. До неї веде срібна нитка, протягнута над безоднею. Клубочаться хмари, закривають прірву, знову відкриваються. Десь збоку, з-за клубів диму, визирають багряні потвори, загрожують, дражнять, ворують довгими панцирними хвостами. В руках Ісідора срібна чаша, а в ній — вогняна квітка. Вона тріпоче під вітром, ніжно миготить. І знає еллін, що в тій квіточці все життя, і глузд шукання, і зерно любови, і плід усякого завершення. Треба перенести живий скарб на той бік, не впасти в моторошну безликість. Ісідор мужньо ступає на майже невидиму нить. Йде над безоднею, тримаючи в простягнутій руці чашу з вогнем. Йти легко і радісно. Вже пройдено половину шляху. Та зненацька щось сталося! Назустріч йому по тій самій ниті прямує постать. Вона все ближче, вона поруч, і еллін впізнає Гіпатію. Колихається пружна нитка, небезпечно вібує. Зупинятись не можна, що ж діяти?

— Кохана! Ти йдеш звідти? Куди?

— До людей, Ісідоре! А чому ти прямуєш туди?

— Хочу сягнути істини! Шлях пошуку веде мене туди, де горить зірка! Я дуже сумував за тобою, чому ж зіткнулися наші шляхи над безоднею?

— Коханий! Не треба шукати, треба збагнути...

— Не розумію, Па! Мене тягне безодня! Я мушу йти далі...

— Я підтримаю тебе, коханий! Вір мені...

Пізно! Нитка небезпечно розхитується, багряні потвори зловісно регочуть серед скель. Потьмарюється свідомість Ісідора, блискавиця вдаряє його в серце і кидає в темряву небуття...

.....

На сорок другий день сини Гнозису знайшли непо-
рушного Ісідора на вершині гори. Він був жовтий, як
пергамен, і ледве дихав. Очі елліна дивилися у без-
мірність неба і не бачили друзів, він лише шепотів,
повторюючи чиесь ім'я. Коліон і сивобородий учитель
перенесли Ісідора до спільної печери, влили до рота
кілька крапель гранатового соку, теплої води.

Сивобородий розтирав холодючі руки елліна і до-
кірливо буркотів:

— Мужній дух, а терпіння не вистачає. Все хочеть-
ся добути одразу — всю вічність охопити своїми кри-
лами. Ах ви, Ікари, Ікари! Скільки вас впаде на зем-
лю з поламаними крилами, штурмуючи сонце? Хто ж
осягне немислиму мету? Хто?

Частина третя

МІРАЖІ

Дорога

Кілька днів та ночей Гіпатія була в забутті. А коли прийшла до тями, караван магараджі був уже досить далеко від Пальміри, серед гористої пустелі. Над дівчиною схилилося зморщене бронзове обличчя старенької жінки, ласкаво забринів тихий голос:

— Хвала богам, ясноока Сарасваті прокинулася. А я вже боялася, чи не вирішив твій дух покинути долину Мари...

Гіпатія прислухалася до дивної вимови, химерних слів. Щось давно відоме і разом з тим чуже чулося в них. Куди вона пливе по морю життя, куди її несе примхлива течія долі?

Служниця подала дівчині кришталевий келех з жовтавою рідиною. Від неї плинув тонкий дражливий запах, Гіпатії захотілося їсти. Жінка усміхалася, лагідно кивала.

— Пий, пий... Сік манго... Це зміцнить тебе, дасть сили... Пий, кохана чужинко...

Гіпатія випила ніжний напій, подякувала. Тривожно глянула на служницю.

— Де ми?

Жінка відхилила запону шатра. Довкола громадилися гори, в долині протікав потічок, обабіч нього верблюди вищипували ріденькі чагарі. Горіли вогнища, біля них сиділи люди в білих тюрбанах, співали протяжні, тужливі пісні.

— Відпочинок, — сказала служниця. — Незабаром рушимо далі. Далека дорога, дуже далека. Ми вже другий рік на чужині. Магараджа молодий, хоче бачити світ. Золота в нього гори, кров молода грає. Наслухався про далекий захід, про завойовника Іскандера, за-

кортіло йому побувати в Елладі. Ось і потяг нас. Йому що? Забава. А мене тягне до коханої землі, аж плакати хочеться. Хоч би не вмерти на чужині, і то щастя...

— А я? Навіщо він купив мене? — тужливо запитала Гіпатія.

— Тебе? — тихенько засміялася жінка. — Невже ти не розумієш, донько, ранкової зірничі? Та заради такої, як ти, можна переплисти моря і подолати найвищі гори. Не рабиня ти, а світло очей його, сама чула такі слова з його вуст. Хвалився, що будеш в нього магарані, як ні в кого з сусідів-правителів...

— Магарані?

— Еге ж. Так у нас звать дружину магараджі, правительку... Досі ще не кохав нікого великий володар Аріяврти. Може тому й вирішив мандрувати, щоб десь у світі зустріти промінь очей своїх... І таки зустрів... Радій, ясноока богине! Ти народилася під щасливою зіркою...

— Щаслива зірка? — гірко зідхнула Гіпатія, схилившись до плеча служниці. — Ах, не кажи так, ласкава жінко...

— Зви мене Сатою... Сата — мое ім'я...

— Ось ти тількищо, Сато, так гарно казала про рідну землю... Хочеться тобі вмерти там, де лежить прах близьких людей, навіть краса чужини не приваблює тебе... Як же мені відчувати себе щасливою, коли доля веде мене у далину, і з кожним днем все далі вітчизна? Що я знайду у казковій Індії, де нема жодного рідного обличчя?

— Там буде твій муж, коханий, — тихо мовила служниця. — Ти ще юна, полюбиш. І чужина стане близькою твоєму серцю... Не тужи, любя Сарасваті, впокійся. Я — то стара кістка, всохле дерево. Я при-

датна лише на те, щоб згоріти в багатті біля порога індійської хати, а ти... ти — чарівне зерня казкової квітки...

— Ах! Я вже ніколи не зможу нікого покохати!..

— Чому? Чому, люба дівчинко?

Гіпатія не встигла відповісти. Запаха шатра відхилилася, на тлі блакитного неба з'явилося обличчя магараджі, великі чорні очі зупинилися на Гіпатії, спалахнули дивним сяйвом.

— Нарешті, — вихопилося в нього. — Ти здорова, донько неба?

— Здорова, володарю, — тихо відказала Гіпатія, опускаючи погляд донизу. — Дякуючи Саті... й тобі...

— О, мені не треба! — засміявся магараджа, показавши міцні білі зуби. — Дякуй своїй кармі, провідній зірці. Я лише виконавець...

— Я не зовсім збагну, що ти мовив, — сказала дівчина, — але відчуваю, що ти визволив мене від смерти... і ще ця приятна жінка...

— О, Сата — моя друга мати, — кивнув Харадева, ласкаво глянувши на служницю. — Вона мене доглядала від народження. Тепер служитиме тобі. Як тебе звати?

— Гіпатія...

— Я зватиму тебе Паті-дева... божественна Паті...

— О, навіщо? — сумовито запитала еллінка. — Навіщо так багато ласки? Чим заслужила?

— Краса — радість богів, — сказав магараджа серйозно. — Пишайся красою. Може, верховний Брама грається з світами, щоб створити красу і помилуватися нею...

— А потворність?

— А потворність — лише тінь, яка мусить щезнути в промені сонця краси...

— Я — лише рабиня, володарю. Іграшка того, хто за мене заплатив. Ще недавно була вільною, прагнула чогось, а тепер...

— Ти не рабиня. Краса вільна, Паті-дева! Пам'ятай про це. Там, куди ти їдеш, где тебе трон і країна, якої ти не бачила навіть у снах... А втім, може, й бачила в снах... Якщо була там в минулому житті...

— Я зрозуміла тебе, володарю. Та тільки боюся, що ти помилився в мені...

— В чому?

— Ти забув, що я не просто істота, чи квітка, чи дерево, яку можна легко пересадити в іншу землю... Та й квітка часто в'яне в непридатній, незвичній землиці, хворіє, доки звикне. А я втратила найрідніше, окрім землі... Я втратила коханого друга, з яким плывла до Атен. Він захищав мене від піратів і загинув у бою. Я клялася, що буду лише з ним, довіку з ним. Що я тепер без нього, навіщо?..

Магараджа вислухав Гіпатію серйозно, жодної тіні осуду чи іронії не з'явилося на його обличчі. Сата витирала очі краєчком свого покривала.

— Сумую разом з тобою, Паті-дева, — просто сказав Харадева. — Тяжко втратити любих нашому серцю істот. Але туга наша від нерозуміння, від полону Мари...

— Не збагну, що ти говориш...

— Слухай. Я поясню. Наші ріші, святі люди, вже віддавна пояснили найтаємніші закони життя, світу. Ваші уявлення про народження, смерть, про любов і втрату — ще дитячі, дикунські. Так, так! Хай не обра-

зять тебе мої слова, але я правду кажу. Ти, Паті-дева, втратила те, що сама створила, тобто те, чого не було...

— Як то — не було? — скрикнула дівчина. — Я з ним росла, навчалася, ми кохали одне одного...

— Так, так, — кивнув магараджа. — Гра іскорок на хвилі морській, кохання метеликів серед синього неба. Ти втратила райдугу в небі, барвисту хмару на сході сочня, дощ серед спраглого літа. Ти захотіла це увічнити, зупинити мить! А хвиля налетіла, хлюпнула тисячами бризок і впала, щезла. Нащо ж зупиняти її? І чи можна це вдіяти? Океан вічний, вічна вода, а хвилі — лише химерна вібрація, невловима гра неосяжних стихій. Не журися, не гризися своєю втратою. Її не було. Твій друг прийде в іншій хвилі, в іншій подобі...

— Як прийде? — вражено запитала Гіпатія, відчуваючи, як тривожно стукає її серце. — Він у царстві тіней, так віримо ми, елліни. Він ніколи не вернеться на землю... Християни вірять, що воскреснуть колись в тілах, але я не можу того уявити — як розсіяний прах може зійтися до купи...

— Варварське уявлення, — згодився магараджа. — Відновляти недосконале тіло вмерлої людини — навіть це богам? Світи Брами — вічна гра, все в нових і нових поєднаннях. Ми маємо невмирущу душу, вона грає з іншими душами, одягаючись у різні вбрання. Твій друг — рідна душа, жди його в іншій подобі. Ти обнімеш його, обнімаючи іншого коханого, ти побачиш його, милуючись небом чи хмарою, ти втішиш його, втішаючи того, хто тужить або страждає... Карма прихильна до тебе, перед тобою воістину божественний шлях... Прийми його...

— Що таке карма?

— Ваш фатум. Закон діяння і нагороди, прагнення і карі...

— Розкажи мені, володарю, про ваші ідеї, уявлення. Я змалку прагнула знання про світ, я хотіла вивчити філософію, математику, бажала лікувати людей і вести їх до неба...

— Ти одержиш все, чого хоче твоя душа, хоч це і тяжкий шлях — шлях жнана-йоги*, шлях розкриття таємниць небесних девів. Мій гуру, мудрий учитель Нарен, буде вчити тебе в дорозі і там, в моїх володіннях. Я не хочу нічого нав'язувати тобі, Паті-дева. Я розумію — удари долі жорстокі, їх не легко перенести. Віддаляється рідна земля, наближається невідоме. Ти повинна не лише пізнати невідоме, а й полюбити його. Ми приймаємо лише те, що полюбимо. Молитиму богів, щоб ти полюбила мою Аріяварту, наші гори, наших людей, нашу прадавню мудрість. Відкрий серце і душу, Нарен увілле в чашу твого розуміння амріту безсмертних Вед...

.....

Караван поволі просувається через гори й піски, мимо буйних зелених оаз і пишних міст, берегами річок і крутими обривистими стежечками над прірвами. Все далі Європа, Еллада, все ближче гарячий Схід. Гіпатії здається, наче вона заглиблюється у якийсь недосліджений лябіронт з тисячами ходів, завулків, печер. У кожному повороті, в кожному переході щось невідоме, неждане. А що в центрі лябіронту? Чи не Мінотавр? Чи не страшна химера з людським тілом і головою бика? Страшний стихійний дракон, який поїдає живу кров і душу шукала... Тезей вийшов з лябіронту,

* жнана-йога — (санскрит) — йога знання.

тримаючись за нитку Аріядни... За що триматися їй, Гіпатії? Як вернутися на волю з плутанини життя і духа?

Плавно похитуються верблуди, велично несуть свої сильні, горді тіла-кораблі до обр'ю, за обр'їй. В такт тієї ходи приємно дрімати, думати, слухати оповіді гуру Нарена про страшні й таємничі бої богів, про творення світів, про невидимі сфери. Старий індус, одягнений в просту жовтогарячу накидку, задумливо дивиться в простір, спостерігає одному йому видимі події давноминулого. Все обличчя гуру заросло буйною бородою, понад тим волосяним хаосом блищать великі пронизливі очі, і в них пробігають тіні небесних містерій. Гіпатія уважно слідкує за життям богоподібного Рами, хвилюється за долю коханої Сіти, прагне за могутніми арміями, які йдуть визволяти полонену любов від рук жадібного й нечесного Равани — царя демонів, радіє з великої перемоги і тужить з причини нерозумності героя, який так нікчемно, по-земному, підозрює кохану в зраді. Розуміє дівчина, що в прадавніх сказаннях про богів та героїв закладено зерна великих символів, що в епосі про небесні події приховано таємничий зміст вселенських містерій, які відбуваються і в душі людини, і в нескінченному світі природи. Багато символів схожі на ідеї еллінських мітів, а особливо перекази про битви вогняних кумарів і воїнства Брами. Кумари, які не скоряються богам — це ж титани, сини вільних стихій, а слуги Брами — олімпійські боги Кроніди! Чому такі дивні узгодження в різних культур, що виникли на протилежних кінцях світу? Де спільний корінь?

А Нарен, спочивши трохи, прокидається від задуми і,

дивлячись в захоплене личко Гіпатії, веде далі неквапну бесіду:

— Два закони ти повинна затямити, Паті-дева, в нашій космогонії. Два найголовніші важелі нашого буття. Тоді все інше ти збагнеш легко...

— Відкрий мені ті закони, гуру Нарене. Я прагну напитися від першоджерела знання...

— Всесвіт побудовано законом жертви і законом Карми, — урочисто промовляє Нарен. — Спочатку про закон Жертви. Всі мудреці, в усі віки мучилися найбільшчим питанням: звідки виник наш світ? Чому він з'явився? Де причина творення?

— І вони відкрили причину?

— Так, Паті-дева. Напружені пошуки принесли чудові плоди. Духовному оку ріші відкрилася тайна зародження світу від Єдиного Брама, в якому все суще бере початок і куди повертається в кінці вселенських циклів...

— Що ж спонукає Бразу дати початок світові?

— Його повнота блаженства, щастя, любови. Повнота жадає дати частку самої себе комусь іншому, поділитися своїм щастям. Але з ким, коли все в одному, в Єдиному? І тоді Брама вирішує умножитися, породити світи, істот, богів, тварин, рослин, зорі і землі, вітри і хмари, дощі і гори. Так перша Жертва стає основою світу, так потік любови породжує ріку буття. Минають віки, цикли, нескінченні прояви царств і світів. Люди і звірі, ракшаси і деви, віддаляючись від свого володаря і батька, часто забувають про єдність, про закон Жертви і починають слухати голосів ненависти і ворожнечі. Тоді Єдиний посилає своїх синів, святих ріші, щоб вони нагадали людям про великий закон від-

давання, щоб усі збагнули мудрість буття: жити — це означає віддавати себе комусь...

— Але ж люди розуміють життя інакше, — задумливо озвалася Гіпатія. — Вони вважають, що жити — це взяти життя або багатство від когось...

— Так. Це порушення закону Жертви. І тому ми бачимо горе й печаль на землі, війни і ворожнечу...

— Чому ж Брама не вчинить так, щоб його творіння йшли праведним шляхом? Чому не вкладе їм в серце іскру правильного розуміння?

— Тут ми підходимо до іншого закону сущого, до закону Карми, Паті-дева. Брама хоче, щоб блаженства кожен досягнув особистим зусиллям, а не за примусом девів. Так освячено закон дії, закон відплати, закон причини й наслідку. Карма сувора й безжалісна, володарі Карми не знають жалю, вони пильно й незворушно слідкують за кожним порухом нашої душі, все записуючи на скрижалях життя: піднесення і падіння людини. Убивши когось, ти повинен спокутувати свій злочин тепер чи в майбутньому житті власною смертю. Обманувши, ти сам звідаєш сіті обману. Укравши, ти сам будеш втрачати майно чи знання, гроші чи улюблені речі. Загарбуючи чужі володіння, ти будеш сам вигнанцем з рідної землі. Маючи рабів, ти неодмінно звідаєш рабство, аж доки Карма не приведе тебе до розуміння великої Жертви, і ти збагнеш, що все в Єдиному, і мудрість осяє твій розум, щоб ти міг віддати свій дух, свою силу, своє вміння іншим людям, як віддає своє життя світові верховний Брама...

— Але ж, любий гуру Нарене, — мовила Гіпатія, прослухавши пояснення учителя, — мій розум не розуміє очевидного: довкола нас тисячі й тисячі людей,

істот, явищ, речей. Крім твоєї Індії і моєї Еллади є ще безліч царств, народів, племен, вірувань, релігій, богів, демонів. Навіть мудреці різних віків з великим борінням і мукою шукають розгадки таємниць буття, і невідомо — чи знаходять? Бо якби знайшли — уже давно повели б людей до благословенного краю. Як же простим людям — рабам і ремісникам, сіячам і воїнам — збагнути ті величні закони, коли все суще кричить про інше? Світ здригається від ненависти і насилля, світ поїдає сам себе, мій мудрий гуру. Він не бачить того закону, який нібито ліг в основу творення. Де ж ті сили, що приведуть людей до єдності й розуміння Жертви?

Нарен поблажливо усміхнувся.

— Ти забуваєш про безкінечний потік часу. Що перед ним наше нетерпіння? Ми міряємо божественні творення смертними уявленнями. Все здійсниться, Паті-дева, все мине, все пройде, як мара, як ранкова імла в гімалайських долинах. Велика гра верховного Брами триває мірядами циклів. Він видихає і вдихає тисячі й тисячі світів, і що йому наші мізерні почуття та болі? Задумайся і ти збагнеш велич вічності. Спочивай, Паті-дева, і хай тебе зберігають володарі Карми . . .

Гіпатія знову сама, поруч дрімає старенька Сата, за шатром синє безлюддя теплої ночі, мерехтіння таємничих світів. Човгають важкі ноги верблюдів, міряючи безконечні дороги Азії. Під ті ритмічні заспокійливі звуки еллінка думає над твердженнями і повчаннями гуру Нарена. Ні, не все ясно і логічно в його міркуваннях. Світогляд стрункий, завершений, але він має багато вад і недоречностей, починаючи від закону творення світу.

Гострий розум Гіпатії заглиблюється у плетиво мудрих думок, сягає їхнього кореня, пробує життєдайність і доцільність тисячолітніх ідей.

Вже в першому законі Жертви є протиріччя, а точніше, не в законі, а в його розумінні. Хай так, хай Єдиний від своєї повноти хоче дати буття іншим істотам, напоїти їх своїм життям і силою. Він іде на Велику Жертву, віддаючи свою суть в ім'я величних циклів народження і згасання. Але два сумніви руйнують початкову концепцію: сумнів у доцільність творення і сумнів у доцільність карми, або закону причин і наслідків.

Жертва лише тоді доцільна, коли вона приносить щастя, радість, блаженство й визволення тим, в ім'я кого вона діється. А якщо вона лягає в основу світу насилля, неправди, рабства, муки? Тоді така жертва — прокляття! Чи може Єдиний прагнути цього? Кажуть, що творенню Брами протистоїть Мара, бог смерти й зла. Він руйнує прекрасну дію Жертви, а людина повинна протистояти впливові Марі, вільно вибираючи шлях служіння девам, любові, мудрості. А звідки ж тоді Мара? Хіба не з Єдиного? Тоді поза єдністю є ще буття Марі? Отже, Єдиний — не єдиний? І його Жертва не може бути ідеальною Жертвою любові? І його світ — лише невдале творення обмеженого будівничого, і не лише невдале, а й криваве, жорстоке, злобне. І якщо судять людей за злочин, то чи не більшому, суворішому судові підлягає могутній творець за те, що веде до муки міріади творінь?!

Як вийти нещасним людям з колеса народжень і смертей, про які говорить ґуру Нарен, як вернутися до єдності, до неба девів, як подолати обман Марі, коли

самі деви помиляються, не в силі зупинити страхітливий плин буття? Гуру каже про вічну гру? Жахлива гра, недостойна божественних істот. Навіть у порядних людей серце обливається кров'ю, дивлячись на муки дитяти чи навіть бродячого пса. Невже у девів нема серця? За що ж тоді вони вимагають жертви, киваючи на Верховну Жертву? Дякувати за вічну муку, за терзання на дні буття, та ще й ілюзорного? Сам же Нарен стверджує, що земне життя — піна, мара, ілюзія. Тоді жертва Брами примарна, уявна, обманна, бо вона створила неіснуючий світ. Нема нічого — ні людей, ні богів, ні сонця, ні зірок — є лише море нескінченної муки. Ось яка його жертва! Ні, ні, мудрий гуру! Твоє повчання не лягає до мого серця, його можна прийняти лише під тиском страху, безсилля, марновірного схиляння перед величчю богів. А в мені нема страху, я вже переступила через межу обережності, самозбереження. Навіщо мені я? Навіщо? Магараджа запевняє, що я оплакую райдугу в небі, химеру мого ума і серця, що коханого Ісідора не було, а лише моє уявлення про нього. Ой ні, ні, ні! Уявлене, навіть найвеличніше, не може дати нам щастя. Я не знала, хто він і що він. Я лише бачила полум'яні очі, чула подих, слухала його мовчання або несміливий голос, і в мені була повнота щастя. Чи дасть мені таку повноту райдуга в небі, велич гір, або грізне лютування морських стихій? Чи замінять інші очі — навіть найкращі — його єдиний погляд? Ой, ні, ні!

Щось таємниче, нерозкрите є в людині, мудреці Аріяварти, про що ви не знаєте. І ніхто не знає, і не може знати. Щось таке, про що не догадуються навіть деви, боги...

Хвиля дивного страху прокотилася поза спиною Гіпатії. Їй здалося, що вона торкнулася забороненого плоду. Хтось хоче, щоб людський розум не торкався тої ідеї. Чому? Чи не воліє ХТОСЬ втягти людей у вічне колесо карми, жертви і сліпої віри? У колесо, яке крутиться заради невідомих і чужих цілей? Чому людину страхають карою за спробу сумніву в існуванні або справедливості богів та девів? Чому такі жорстокі боги Еллади, Юдеї і Аріяварти? Що об'єднує їх в нещадності до людського життя?

А, як мало ще Гіпатія знає! А як мало знають прості люди — міріади знедолених, бідних істот, приречених схилитися перед володарями та ідолами богів. Як їм потрібно світло знання! Аби вона могла! Всю душу віддала б нещасним шукачам, щоб вигнати з серцець страх і підняти очі до зірок, до сонця! Ба, то все мрії, пусті прагнення! Вона — лише бранець, хоч і в розкішній клітці. Чужа воля веде її в далекі краї, і хто зна, чи є бодай іскра надії на повернення?! Хто скаже їй про це?

О доле! Молю тебе, благаю, пошли мені втіху, щастя, радість — дай ще колинебудь вернутися до вітчизни, побувати там, де я кохала, де мене в муках народила рідна мати, де загинув мій єдиний і неповторний друг! Не хочу для себе нічого! Буду жити, буду пізнавати мудрість світу, нестиму те світло іншим, але тільки дай мені вмерти на рідній землі . . .

Палка молитва тане в глибині серця, і мовчазно моргають далекі зорі над шатром і, похитуючись, прямують верблюди до обрїю, за обрїю. І німує під оком незворушного неба велика земна пустеля . . .

Усмішка Мари

Довга, втомлююча дорога.

Скільки думок, вражень, надій. Розум Гіпатії розширює коло дивовижних знань про чужі краї, про чужі вірування й традиції, про події в далеких землях і царствах. Математичні ідеї — струнки й прегарні — легко лягають в свідомість еллінки, вона здавна має до них потяг. Ґуру Нарен веде її від конкретного, практичного числення до захоплюючих уявлень про першооснову числа — світову монаду, велику єдність, яка дає початок потокові множинности, але сама залишається незмінною, як джерело і гирло таємничої ріки. Вода випаровується з єдиного океану, пливе в хмарі міріадами крапель, ллється зливами і грозами на землю, клекоче в потоках, підземних струмках та ріках, і знову через гирло повертається до свого прабатька — океану. Ось воно — величне видіння світобудови! І не треба виправдання творця Брами і пояснення його дивного світу: все діється за законом вічного ритму, за законом числа і математичної гри. О, яке дивне видіння! Наче погляд у казковий світ: Гіпатії раптом здається, що нема ніяких чисел, крім одиниці. Все інше — лише примхливе віддзеркалення єдності в лябіринті ума. Сонце — одне. Людина — одна. Земля — одна. Сім'я — одна. Народ — один. Людство — одне. Світ — один. Душа — одна. Спільнота всіх душ — єдина. Десь тут, десь у цій ідеї лежить пояснення роздрібнення світу на безліч явищ, десь тут прихована і таємниця об'єднання, завершення всіх чисел у Великій Одиниці. Чи не про це мріяв славетний Пітагор, оспівуючи гармонію сфер?

Нарен слухає міркування Гіпатії, вражено поглядає на неї з-під кошлатих брів.

— Твій розум, Паті-дева, не для жіночого тіла. В твоїм тілі живе душа великого ріші. Тяжко буде нести таке незвичайне поєднання: мудрість і ніжну красу. Бережись, Паті-дева . . .

— Чого ж берегтись, гуру Нарен? — усміхається Гіпатія. — Хіба ти сам не навчав мене, що життя — лише гра богів, що все проходить, що щастя у вічному віддаванні? Що загрожує мені, моїй невмирущій душі?

Нарен мовчить, задумливо поглядає на її розквітле обличчя, на бездонні блакитні очі; і скорбна зморшка лягає на його бронзовому чолі. Певно, добре знає закони цього світу старий гуру, та не хоче заздалегідь тривожити нову ученицю.

Пустеля лишається позаду. Гори громадаються до неба, виблискують крижаними хребтами, спонукують до роздумів та урочистости. Перед караваном розкривається розкішна долина Інду, вирують буйні, шалені води, мліють у гарячому мареві густі ліси, селища і міста.

Караван на плотах переправився на той бік. Магараджу чекала процесія слонів з погоничами. Гіпатію посадили в казковий паланкін, вона з острахом поглядала на землю, сидючи на спині гігантської небаченої тварини. Сата сміялася, обнімала еллінку, яку встигла за дорогу полюбити, як рідну доньку. Магараджа вібрався на переднього білосніжного слона, дав наказ рушати, приязно усміхнувшись Гіпатії.

Дівчина була вдячна володареві за ненав'язливість, за такт, за тонке розуміння її стану, але щось тисло її, гнітило, не давало спокою. Серце підказувало, що лю-

дність володаря — лише гра, яку охоче може собі дозволити багатий деспот. Куди втекти бідній миші від сильного, впевненого kota? Куди податися зайченяті в пустелі від пильного ока орла?

Пливли обабіч шляху бідні села, багаті палаци володарів, дивовижні храми, юрби прочан та оголених садху — святих, а в душі еллінки громадилася все вища гора протесту, непереможної туги і жадоби волі. Сата помітила сум в очах Гіпатії, ніжно торкнулася її плеча.

— Що з тобою, дитятко? Так і не змогла звикнути? Гризе жаль за минулим?

— О, Сато! — припала дівчина до плеча служниці і тихенько заплакала. — Нічого не можу вдіяти з собою. З'їсть мене жура. Умру я в неволі...

— Невже не полюбиш Харадеву? — здивувалася жінка.

— Не зможу, Сато. Тільки один образ в моєму серці. Дивиться в очі, кличе, не дає забуття...

— Ти, як Сіта, — задумливо кивнула Сата. — Така любов — дарунок богів. Може, й добре, що ти така. Вірність проведе тебе крізь нещастя...

— Як проведе? Хто звільнить мене? Ти ж знаєш, що володар нізащо не відпустить мене...

— Знаю, — задумливо мовила жінка. — Відпустить він тебе лише в одному випадку...

— В якому? — скрикнула Гіпатія.

— Тихо. Не кричи. То страшний шлях...

— Кажі? — наполягала Гіпатія. — Я готова на все...

— Ой, не клянися поспіхом, — покивала Сата. — Є такі втрати, що не відшкодуються навіть свободою...

- Хіба є що дорожче від волі?
- А краса? — тривожно запитала Сата.
- Що краса?
- Ти віддала б красу свою, щоб добути свободу?

Гіпатія замовкла, оцінювала запитання служниці. Краса? Її обличчя, яке привертає увагу чоловіків, її тонкий стан, її граціозність? Важко подумати, що цього не буде, не стане. Але ж воно не вічне, тіло постаріє і краса розвіється, як імла. Що ж тоді та примарна краса? Хіба не краще свобода?

— Я віддала б красу за свободу, Сато...

— Не поспішай, Паті-дева, подумай ще, доки є час. Я полюбила тебе і зроблю те, що ти хочеш, але зваж усе, що буде з тобою...

— Що можна зробити, Сато? Не мовчи! Я готова на все...

— Гарзд. Я скажу. Ради чого магараджа везе тебе додому, до свого палацу? Чому він закохався в тебе? Бо ти прекрасна! Стань потворною і ти — вільна!

— Потворною? — жажнулася Гіпатія. — Але як?

— Маю траву, яка змінить твоє обличчя, забере красу...

— Навіки? — тривожно запитала Гіпатія.

— Може, й навіки...

— Я подумаю, Сато, — ледве чутно сказала еллінка.

— Це так несподівано... те, що ти пропонуєш... Я подумаю...

— Подумай, подумай, бідолашне дитятко... А зважишся — скажи мені... Не бійся, магараджа не каратиме тебе! Я мовлю йому, що то знак богів, аби він не вводив до палацу чужинку...

— Так, мудро придумано, — сказала Гіпатія. — Ось вона — така проста доріженька до волі . . . Як просто! Але що чекає мене на тій стежині?

— Мука, — зідхнула Сата. — Вірність веде за собою муку, Паті-дева! Не знаю чому, та тільки земля не береже тих людей, які кохають і тримають вірність у серці. Сам великий Мара бореться з ними . . . Отож зважуйся, я ждатиму до вечора. Та не вичікуй довго, бо вже їхати небагато . . .

Настала ніч. Гіпатія лежала в паланкіні непорушно, ніби мертва, а свідомість її горіла у полум'ї терзання. Що робити? Що станеться, як вона зважиться на страшну дію?

А втім — не треба гратися з собою. Хоче вона, щоб її полюбив хтось інший? Ні, ні! Навіщо ж тоді юність і краса? Для того, щоб жадібні очі роздягали її вдень і вночі? Щоб переслідували кожен її крок? Красу кожен воліє взяти у рабство, поневолити! Прегарні речі, створені майстром, купує багатий нікчема або забирає тиран, щоб насолодитися ними і відчутти себе співучасником генія і навіть його володарем! В чудових палацах живуть деспоти, а не їх будівники. Через прекрасних жінок киплять війни і падають у прах величні царства. Хіба Троя зруйнована не заради гордовитої красуні Олени? Ні, Гіпатія не хоче нести на собі відблиск краси, бо тут уже нема того, для кого вона призначена . . .

Хай станеться невблаганне. Вона вийде на волю, заплативши страшну ціну. Тим більша буде радість її єдиного діяння — посіву знання у змучені, страдницькі душі. Вона піде шляхами світу самотньо, вільно, і ніхто не зупинить її, не забажає полонити. Потворність — перепустка в цьому страшному світі . . .

— Сато, — прошепотіла Гіпатія, схиляючись до служниці. — Я зважилася. Дай твій трунок...

Сата мовчки дістала зі складок свого сарі малесеньку фляжечку, одлила в келішок, подала Гіпатії.

— Це — жива вода, її звуть в Гімалаях бальзамом Калі — великої матері. Одна крапля повертає життя хворому, цілий келішок — руйнує красу, міняє подобу...

— Дивно, — скорботно мовила еллінка, приймаючи жахливий дарунок. — Та ж сама субстанція, а яка протилежна дія. Чи не так і любов? Мала любов народжує дітей, створює сім'ю, а велика любов — спалює тіло, кидає закоханих у пащу смерті. Земля не приймає велику любов, бо в її полум'ї горить усе живе...

— Ти мовиш щось незбагненне, — тремтячим голосом озвалася Сата. — Може, не треба?

— Досить хитання, — твердо сказала еллінка і одним духом випила келішок, відкинувши його в куток паланкіна. Потім впала горілиць на подушки, заплющила очі.

— Коли це станеться? — ледве чутно вимовила вона.

— На світанку...

— О, страшна і нескінченна ніч... Як я витримаю її?

— Я дам тобі свічадо вранці... Ти побачиш...

— Ні, не треба, — дзвінко одказала Гіпатія. — Я все побачу в очах магараджі... А тепер хочу помовчати... Дякую тобі, Сато... Дякую за цей страшний подарунок...

Вранці караван зупинився на березі річки. Чулися веселі перегукування погоничів слонів, здалека долу-

нювали закличні звуки сурм, крики невідомих птахів. Небо палахкотіло гарячими барвами, готувалося до зустрічі володаря життя — вогнистого сонця. Крізь запону проник гучний голос магараджі:

— Паті-дева, зійди вниз, я покажу тобі свій батьківський палац. Його вже видно на тім боці ріки...

До спини слона лягла легка драбинка. Гіпатія, отямившись від важкого забуття, зійшла вниз, загорнувшись в сарі. Магараджа підтримав її внизу. Еллінка похитнулася, і покривало впало з лиця. Харадева сплотнів і схопився рукою за груди. Його ніжнолілові губи посіріли, очі вийшли з орбіт. Він, не одриваючись, дивився на Гіпатію, щось шепочучи і задихаючись від жаху. Еллінка помертвіла: невже такі страхітливі зміни? Що ж вона вдіяла з собою?

— Що це? Що? — витиснув з себе Харадева.

— Я молила долю, щоб магараджа розлюбив мене, — тужливо прошепотіла Гіпатія, опускаючи очі додолу. — Серце мое розривалося від суму за рідним краєм. Я недостойна тебе, великий володарю. Знайди собі іншу жінку, яка принесе в твій дім радість і любов. На мені печать туги і відчаю, я несу з собою прокляття...

— На тобі печать демона! — страшно проричав магараджа і його чорні очі метнули блискавиці. — О, дяка Брамі, що я не ввів до свого палацу раکشаску! Геть з моїх очей, нещасне створіння... Геть, геть, геть!

До ніг Гіпатії кинулася стара Сата, заридала, цілуєчи її сандалії.

— Прости, прости, — нестямно бурмотіла вона, — прости мені, ясноока чужинко...

— Будь благословенна, — шепнула Гіпатія, обіймаючи служницю. — Я тепер пізнала істину, в цю страшну мить...

— Геть! Геть! — кричав Харадева, одвертаючи обличчя від еллінки. — Тікай швидше з моїх очей, доки я не велів слугам своїм кинути тебе у прірву. Та й вони побоятся торкнутися твого огидного тіла. Іди геть і пропади в темній ущелині, де не сяє сонце і не з'являється людське око. Не ганьби світла ясного бога Сур'ї, дочко ракшасів! Хай ніхто не подасть тобі на землі Аріяварти їжі й води, хай кожен одвернеться від тієї, яка наклікала на себе гнів святих девів!

Гіпатія випросталась, загорнулася в покривало. Помітила, з яким страхом дивляться на неї погоничі, слуги та жінки, пізнала постать гуру Нарена, який стояв біля господаря.

— О, мудрий гуру, — прошепотіла вона, — чи не впав у прах твій славетний закон жертви й любови? Як легко він втікає з людського серця. Я вірю тільки до-свідові, а не гарним словам. О, гуру, всі володарі — небесні й земні — однакові. Там, де влада, любови нема...

— Ти пащекуєш? — заgrimав магараджа. — Ей, слуги...

Гуру Нарен зупинив дальші слова рішучим жестом, і такий жагучий сором палав у його очах, що Харадева замовк. Він лише вказав Гіпатії на дорогу, звідки вони прийшли й одвернувся. Еллінка тихо рушила кам'янистою стежиною в хащі лісу. Сата догнала її, тицьнула в руки вузлик.

— Там їжа. В дорозі попросиш ще. Я молитиму девів за тебе, доню моя...

Змикаються крони дерев над головою, гаснуть голоси. Довкола тиша і свобода. Страшна і прекрасна свобода...

Подарунок змії

Міражі, міражі . . .

Не знайти серед них стежки, не побачити мети. Лише інколи в імлі спалахують тремтливі вогники поклику, і людина поспішає до тих іскринок щирости, щоб додати їй полум'я свого серця до сяйва іншої душі; та щезає зманливий вогонь, пропадає серед туманів землі, і знову — пустка, терзання самотністю й вічним болем.

Міражі, міражі . . .

Земля — нескінченна пустеля. Жагучі піски, що ковтають найповніші ріки та джерела, ховаючи благословенну воду в недосяжну глибіню. Хто розгорне силучу порохняву, хто добудеться крізь гори барханів до жаданої вологи? Де той герой, який засіє спраглий пустельні простори живоносними зернами і нажене з далеких казкових країв повноводі ласкаві хмари, що скроплять дощами-сльозами ніжні беззахисні парості нових, небувалих квітів?

Мовчить земля, мовчить небо, мовчить серце. Лише відлунне в просторі душі шепіт безнадійних надій, тих незримих зерен казки й легенди. Ох, що буде, коли й те шептання замовкне?!

Йде Гіпатія покрученими стежинами між стіною густючого лісу. Там і сям виринають серед хащів гострі барвисті скелі, ніби зуби дракона. Згори звисають на довжелезних хвостах сміхотливі мавпи, верескливо кричать, дражнять самотню мандрівницю. Десь в гущавині страхітливо ревуть невідомі тварини, грізно нявкають дикі коти чи пантери.

Куди вона йде? Навіщо? Для чого?

Воля, воля! Ось ти є в мене. Куди заведеш?

А, може, вона не потрібна для чогось? Може, вона і є та остання мета, що має завершення сама в собі? Відчути себе незалежною, кинути свою душу в примхливий політ світовідчуття — хіба це не найвища екстаза?

А як же тоді люди? Їхні болі? Їхні прагнення віднайти світло серед вселенської пітьми? Хто допоможе їм — нещасним і знедоленим? А втім — чи хочуть вони волі, чи збагнуть її небезпечний дарунок? Чи підуть назустріч буряному покликові невідомости?

Затишок безпечніше. Узгодженість спокійніша. Навіть рабство інколи дає переваги усталеності, коли дух втомиться шукати і битись об мури лабіринту буття.

Але навіщо їй це? Навіщо принада багатства чи бездумність підкорення? Душа прагне тільки неба свободи! Ось її перший проблиск, він добутий страшною ціною, але тим солодша мука осягнення. Вмерти чи жити? Тепер все одно. Вже перейдена межа між тими відносними станами . . .

Куди вона йде? В кого питати дороги?

Пустельні стежини приводять до бідних селищ, вливаються до широких каменистих доріг. Юрби прочан чи купців мандрують ними, прагнуть невідомої мети. Гіпатія підходить до зустрічних, хоче розпитати їх, куди їй прямувати, щоб повернутися до рідного краю, але, глянувши на неї, люди жахаються і поспіхом ідуть далі, бурмочучи якісь непривітні слова. І бачить еллінка в темних очах смаглявих індусів відображення своєї спотвореної форми, знічується, загортається в сарі, міряє знову нескінченну дорогу.

Шлях приводить до ріки. Біля порому шумлива юрба, люди чекають черги, доки сухий, жилавий, темний,

як обнове дерево, перевізник дозволить наступній групі мандруючих ступити на свою хистку посудину. Гіпатія боїться підійти до людей, сідає здалека, за каменем, добуває вузлик, подарований Сатою на прощання. Там — жменя вареного рису і в'ялені пасма дині. Дівчина неохоче жує набряклі зерна, кілька разів кусає солодке пасмо, ховає недоїдки в складки сарі. Ставши на коліна біля берега, вона ковтнула теплої води, сполоснула запилене лице. Обережно провела чутливими пальцями по щоках, шкіра на них була груба й коростява: вона тяжко зідхнула, скулилася під каменем і задрімала. Отямилася еллінка тоді, коли вже люди переправилися на той бік. Вона наблизилася до перевізника, нерішуче зупинилася біля порому. Він глипнув на неї, замахав руками, закричав високим гортанним голосом, показуючи на небо, а потім на землю. Його жести були аж надто красномовні — Гіпатії треба було забиратися геть. Невже магараджа переслідує її навіть на відстані в своїй непривітній, негостинній землі? Чи страхітлива потворність лякає людей, що вони не можуть прислухатися до голосу свого співстраждання? Де ж їхні повчання про добро і любов?

Знесилена еллінка йде від переправи понад берегом, — може, в іншому місці хтось її перевезе?

Настає ніч. В низькому, густосиньому небі волохаті тріпотливі зірки. Виходить на мерехтливе склепіння місяць, сіє зернята туги і мрій на довколишній світ. Гіпатія знаходить собі притулок між схиленими до купи скелями, загортається в покривало і падає в потік дрімоти.

Страшні марення не дають їй спокою і в сні. Люте обличчя магараджі схиляється над нею, ненависний голос шепоче: «Ти порушила волю карми. Присуд воло-

дарів карми такий — протягом наступних втілень з тебе здиратимуть шкіру, аби ти запам'ятала, що не можна свавільно міняти свою подобу. Ти не захотіла бути магарані — будь безпритульною рабинею, огидною рашаскою, яка заздрить навіть смердючому шакалові! Ха-ха-ха! Ти хотіла свободи? Бери її, насолоджуйся!»

Чорні, демонічні постаті кидаються до неї, зривають сарі, починають різати її тіло і здирають з неї закривавлену шкіру, що парує і тріпоче під руками катів. Гіпатія виривається від мучителів, біжить у нестями світ-заочі, але кільце переслідувачів змикається, і нема їй виходу з лябіринту муки. Гуде, дрижить земля, серед куряви і лютих криків котиться навала диких слонів, вони, ніби обвал, падають на еллінку, і вона встигає з полегкістю подумати: «Все таки, краще хай роздушать, аніж конати від тортур» . . .

Сни розбігаються врзнобіч, вона пробуджується і вже не може заснути. Небо світліє, блякнуть зорі, над джунглями палають барвисті заграви. Ліс знемагає і клекотить тисячами голосів, понад рікою стелиться розмаїта луна. На деревах скачуть казкові папуги, граються мавпи, понад пишними квітами витають, ніби мініятюрні психеї, небачені метелики. Гіпатія забуває про своє горе, на якусь мить завмирає, причарована багатою містерією природи, вічної матері життя, а потім знову йде далі, далі, понад берегами . . .

Все вище палюче сонце. Важко дихати, парке повітря розриває легені. Гіпатія знеможено відпочиває в затінку, біля води. Мимо пропливає на човнику якийсь хлопчик з тризубцем в руках. Він пильно дивиться в зеленаву глибінь води, вичікуючи здобич. Побачивши загорнуту в покривало жінку, він наближається, щось промовляє тоненьким голоском. Гіпатія його не розуміє,

відкривас обличчя і прислухається. В очах дитини вираз жаху і жалю, але огиди нема. Він показує на човника, пропонує сідати, і хвиля розчулення заливає змучене серце еллінки.

Вона перебирається в хистку посудину, сідає спереду, і хлопчик поволі везе її на той бік, вміло тримаючи весло в тонесеньких, як очеретинки, руках.

Опинившись на протилежному березі, Гіпатія почала ритися в сарі, щоб знайти якусь монету. Хлопчик залопотів щось, заперечливо похитав головою і поплив знову. Сльози покотилися по щоках дівчини, в душі з'явилася полегкість. Ні, ні, хай живе і буде благословенна земля, бо на ній є діти, які дивляться в глибину серця, а не на потворну форму, яким доступний жаль і співстраждання!

Еллінка обережно схилилася над дзеркалом ріки. Що ж вона заподіяла собі? Невже, справді, ніжне обличчя стало лиховісним образом?

Вібруючий відбиток заспокоївся, і Гіпатія скам'яніла від болю і туги. Так, так, нічого дивного нема: на неї тепер страшно глянути навіть гієні, не те що людині. Чорнобагрові струпи всіяли щоки, зморщилася шия, на чолі з'явилися горбики бородавок і прищів.

Вона відійшла від води, сіла на землю і заплакала. Плакала довго і невтішно — без дум, без міркувань, як дитя. Потім відчула полегкість, вхопивши просту думку: а чого вона бродить серед чужого, байдужого світу? Чи не краще покінчити з даремними мандрями? Підійти до води, пірнути — і все. Так просто і легко. Прозора хвиля прийме її в супокій, в одвічну лагідність, зніме бентежність, потворність, шукання...

Гіпатія підійшла до берега, постояла, дивлячись на журливий потік. Хвиля тихенько співала, жебоніла,

плюскала довколо камінців, безтурботно гралася з землею, з небом, з повітрям. І раптом еллінка відчула — ні, не слід зупиняти потоку життя! Це насилля! Навіть вода, насильно зупинена, рве греблі, руйнує загати і скелі! Треба знайти природний вихід з тісних берегів життя... Треба знайти...

З'явилися перед нею засмучені очі батька, замайо-ріли в просторі ніжно-сріблесті хащі олив, вирізьбилися в небі пам'яті білосніжні стіни Олександрії. Ой, як хочеться бодай одним оком глянути на рідні береги, почути слово любих людей, походити там, де вона бувала з коханим...

Йти, йти, прагнути до кінця... Хай веде її доля, яка б вона не була...

Знову палючі, кам'яністі стежки. Самотина серед людей.

Минають дні. Ночі.

Сандалії розбиваються на скелях. Вона підв'язує їх стьожками, одірваними від сарі. Перетирається і те штучне взуття. Гіпатія мандрує боса. Грубішають ноги, вкриваються пилом. Вже нема чого їсти, тіло слабне, а вона не може підійти до людей, попросити.

Одного вечора еллінка злягла під стіною храму в якомусь місті, не могла встати. Було байдуже, було легко. Люди проходили мимо, ніхто не звертав на неї уваги, дехто опасливо заглядав під покривало і хуленько одходив убік. Гіпатія дрімала в якомусь забутті. Палило уста від спраги, але втома пересилювала, хвилі забуття несли її в море спокою.

Зненацька щось холодне і ніжне торкнулося лиця. Вона розплющила очі. Біля її обличчя похитувалася голова кобри — великої і страшної змії. Еллінка від-

чула, як волосся на її голові заворушилося, але страху не було. Вона лише здивувалася: звідки тут змія, чому?

Кобра тримала в роті невеликий плід манго, тикала ним в руку Гіпатії. Дівчина усміхнулася: ну, звичайно, це сниться. Невже в цій країні гади щиріші від людей?

Вона підвела погляд угору. Недалеко від неї, під грубезною колоною, сидів цілком голий чоловік, вкритий лише власною бородою, що лягала йому аж на коліна. Тіло його було худе, наче аж видублене, проте жилаве і сильне. Чорні очі пронизливо дивилися на еллінку, усміхалися підбадьорливо.

«Бери плід», — почувла вона голос. Чи, може, думку? Чи то їй почулося?

Кобра невідступно похитувалася перед її лицем. Дівчина взяла манго від неї, все ще не вірячи, що це наяву, посмоктала живлючого соку. В голові прояснилося, вона побачила, як змія тихенько поповзла до господаря.

Люди проходили неподалік, побожно поглядали на голого чоловіка, а він не звертав уваги ні на кого, а лише пильно дивився на Гіпатію. «Хто він? Чого хоче від мене?» — думалося дівчині.

Спадала жара. Денна спекота змінилася вечірньою прохолодою, а незнайомий сидів під колоною непорушно і очі його випромінювали спокій і волю.

В темряві спалахнули смолоскипи, юрби молільників рушили до яскраво освітлених храмів. Вогні в небі, вогні на землі. Гіпатії здалося, що вона пливе серед ріки грайливих іскор, і вони плетуть мереживо казки та пісні, бо ось вже чутно звідусюди дивні, містичні мелодії, вони захоплюють її в полон, несуть у світ чуда і небувалости, тривожать серце неспокоєм.

Голий чоловік, нарешті, поворухнувся, дав Гіпатії якийсь знак. Вона не збагнула, запитливо дивилася на нього.

Він звівся на весь свій гігантський зріст, чорна хвиля бороди овіяла його мерехтливою тогою. Заворушилася й кобра, яка досі дримала.

Чоловік зробив крок, кивнув еллінці — ходімо!

Вона мимоволі запитала:

— Куди?

Він усміхнувся напрочуд ніжною, дитячою посмішкою, відповів на запитання запитанням:

— А хіба не все одно?

— Ти знаєш еллінську мову? — вражено прошепотіла дівчина.

— Я знаю воду океану, — загадково сказав невідомий. — Ти теж з тих вод. Ти прекрасна . . .

— Ти смієшся? — спалахнула еллінка від образи і подиву.

— Сміюся, — кивнув невідомий. — Від радості, що зустрів у пустелі доньку світла. Ходімо зі мною . . .

— Куди?

— До нагів, до священних зміїв. І більше не питай нічого. Залиш турботи. Зірка веде тебе. Дорога важка і прекрасна, незміряні муки на ній, а за нею — сонце . . .

В серце ввійшла певність, легкість. Гіпатія встала, похитуючись, підійшла до невідомого. Він подав їй руку, підтримав. Так і пішли вони кам'янистим шляхом, в супроводі нажаханих, збентежених, приголомшених, покірливих, шануючих і побожних поглядів: змучена, змарніла еллінка, голий велетень, а між ними — священна кобра.

Пішли у темінь, у ніч, у невідомість . . .

Наги

Знову безкінечні дороги. Але тепер вона не самотня. Поруч мовчазно йде бородатий велет, ніби пливе над землею, очі втопив у невидимий світ, щось думає своє, незбагненне. Кобра повзе за ним, лишаючи в пилюці звивисту химерну доріжку. Затихає галаслива дівтора, уздрівши бронзову постать дивного садху, жінки схиляються перед ним у низьких поклонах, збирають у хустиночки порох з-під його слідів. Він не звертає уваги ні на кого — величний і спокійний. Лише інколи погляд чорних очей зупиниться на замурзаному личку дитини, на скронях проляжуть зморшки м'якої усмішки.

Минають довгі дні. Дорога веде в гори. Спека спадає, джунглі лишаються внизу, в долинах. Громадяться барвисті скелі, між ними скачуть, піняться люті потоки, кидають хмари райдужних бризок у простір.

Гіпатія нічого не розпитувала, їй було приємно йти поруч з такою таємничою, доброю істотою. Приймала від нього їжу, вночі спокійно засинала, знаючи, що буде обережена і захищена. Бачила якісь прозорі, блакитні сни, але забувала, про що вони. Інколи хотіла почути голос провідника, і він охоче відповідав на запитання дівчини, проте дуже коротко і часто загадково.

— Як твоє ім'я? Ти такий близький мені, а я не відаю, як тебе величати . . .

— Сонце в небі найближче всім нам, — усміхався провідник, — але ж ти не питаєш його ім'я? І не питаєш у птаха наймення, пісня якого тобі до вподоби. Ім'я — ланцюг. Я скинув його . . .

— Ти гарно сказав. У людей багато кайданів. А на душі — найбільше. Скажи — чому в них так багато богів? Чому вони такі жорстокі й злі?

— Раб шукає господаря. Син шукає батька. Людські

боги — лише луна страху і приниження. Подолай страх, і дух твій знайде істину...

— А як же карма? Всі ваші мудреці схиляються перед її тиранією. Як вийти з її потоку, коли вона все-сила, як сягнути свободи, коли кожна дія тягне за собою відплату, як голос породжує луна в горах...

Провідник лукаво усміхнувся.

— Ти сама відповіла на запитання. Карма — луна. А всяка луна затихає. Не підтримуй луну новими криками, і настане тиша. Збагнула? Ще оповім тобі притчу. Жила гуси́нь. Зжерла багато листя в саду. А пізніше загорнулася в лялечку і за кілька тижнів вилетіла з порожньої оболонки барвистим метеликом, який почав радіти і бавитись у небі. Зібралися мурашки, щоб судити метелика за з'їдене листя. А він сміявся: — «У мене навіть рота нема для їжі, за що мене судите?» «Твій попередник винен, — казали мурашки, — листя їла гуси́нь». «В неї й питайте», — весело відповів метелик і полетів бавитися з прегарною квіткою. Ось тобі відповідь, прекрасна доню. Карма володіє нами доти, доки ми приймаємо світ її закону. Вийди з її шкаралупи, стань метеликом...

— Я почала розуміти. Треба звільнитися внутрішньо, йти понад потоком світу...

— Саме так, — кивнув провідник, і в його задумливих очах промайнув вираз схвалення.

— А чому ти мене називаєш прекрасною? — збентежено запитала дівчина. — Чи для втіхи, чи від жалю?

— Я бачу світло серця, а не сон тіла, — сказав провідник. — І знаю, що сталося з тобою. Не питай — звідки. І відкинь тугу. Там, куди ми йдемо, тобі повернуть попередній вигляд...

Гіпатія задихнулася від вдячності, щось хотіла ска-

зати, але промовчала. Тамувала сльози, дивилася на громаддя крижаних вершин, прислухалася до шуму водоспадів. Невже людина може витерпіти отакі неймовірні хитання від горя до щастя і не збожеволіти?

Гірські стежки звузилися, почали петляти над такими безоднями, що у еллінки запаморочилася голова. Провідник із коброю йшов спереду, підтримував дівчину за руку. Увечорі вони сіли спочити на скелястому майданчику під кущами невідомої рослини, від квітів якої плинув ніжний, п'янкий запах.

— Тобі не холодно? — тихо запитала Гіпатія.

Провідник заперечливо похитав волохатою головою, витягнувся на камені на весь свій гігантський зріст, за тих. Дивився у зоряну далечінь, огранену суворими скелями, щось тихо шепотів. Чи, може, дівчині здалося?

Вона задрімала, скулившись калачиком, бо з прірви тягнуло вологою. Снилася їй покійниця мати, знайоме убрання дитячої кімнати в Олександрії, чулася ніжна колискова пісня.

М'який доторк руки пробудив її. Вона, позіхаючи, встала, неохоче попленталася за високою темною постаттю. Куди вони йдуть серед цілковитої теміні?

Ось уже не видно зірок, стало тепліше, запанувала глуха, неймовірна тиша. Навіть власних кроків не чути. А потім зажеврило феєричне світло, вони вступили до високої печери, на стінах якої виблискували самоцвітні камінці. Попід стінами забовваніли ідоли чи якісь скульптури, вони ніби просвічували зсередини. Зненацька Гіпатія пополотніла, зупинилася, наче вкопана, відчула, як кров одливає від серця.

— Що це? — прошепотіла вона.

Провідник зупинився, вернувся до дівчини. З тихим шелестом підповзла і кобра, торкнулася ноги Гіпатії.

— Невже це... я?

— Ти, — спокійно мовив провідник.

Еллінка задихалася від тривоги і хвилювання. Як це може бути? Що за чари?

Її постать стояла перед нею, вирізьблена з майстерністю найкращих еллінських скульпторів з невідомого блакитного мінералу. В прозорому тілі пробігали тіні, пульсувала якась рідина, погляд непорушних синіх очей був важкий і далекий.

— Як же це? Як?

Провідник мовчав. Потім владно взяв дівчину за лікоть і повів далі. Знову згустився морок, покотилася імла, почулися заколисуючі звуки. Голий велет зупинився, допоміг Гіпатії лягти на м'який килим, легким порухом руки заглибив її в глибокий сон без видінь...

Вона прокинулася тихо і легко, ніби в дитинстві. Дихалося приємно, думки приходили до свідомости якісь ніжні й ласкаві, мов би спалахи передгрозових зірниць. Гіпатія звелася на м'якому килимі, сіла, побачила, що на ній одягнене рожеве шовкове сарі. Чий це подарунок? Невже вона заслужила таку турботу й любов? Чим?

Еллінка схопилася на ноги, оглянулася. Згори лилося м'яке світло, ніби відблиск сонця. Воно проходило крізь отвір у кам'яному склепінні і кільцевими прозорими пристроями розсіювалось по всьому приміщенні. В куточку Гіпатія помітила свічадо на підставці з ебенового дерева, над ним скульптура сидячого бога чи святого з загадковим примруженим поглядом. Дівчина несміливо ступила до полірованої поверхні, зазирнула. І не повірила власним очам. Відступила. Знову глянула. Скрикнула щасливо, полегшено. Її обличчя було ніжне, молоде, прекрасне, як колись. Сталося! Мовчазний про-

відник правду сказав! Де ж він, де її друг і рятівник? Куди вона потрапила?

Двері відчинилися, але дівчина нічого не чула, не бачила. Дивилася, дивилася на свою прекрасну постать, на омолоджене личко, дивилася, не одриваючись, то приступаючи до свічада, то знову віддаляючись. Почувся тихий, добродушний сміх, вона знітилася, сахнулася до килима, сіла на ньому. Знайомий провідник зупинився біля неї, поклав бронзову долоню на її розпаліле чоло. Гіпатія вдячно поцілувала його руку, сльози полегкості й вдячності виступили на її очах.

— Вставай, ходімо . . .

Лише тепер еллінка помітила, що провідник має на собі важкий чорний плащ, що прикривав білосніжну елегантну одягу. Буйне волосся перехоплювалося срібним ремінцем, видно було чисте високе чоло мудреця і воїна. Скільки йому років? Сорок чи сто? Чи, може, тисячу?

Вони пройшли кілька півтемних переходів, зупинилися над глибокою ущелиною. Там горіли вогні, метушилися люди, неголосно гули якісь небачені пристрої.

— Що це? Хто? — здивувалася Гіпатія.

— Наги, — відповів провідник. — Мої браття, мудрі змії.

— Де ми?

— В горі. В надрах Гімавата. Ніхто не знайде цього притулку свободи, кого ми не покличемо.

— Що вони діють?

— Будують те, що буде потрібне для далеких віків. Велика сила збирається в надрах вогняної гори, люба доню. Коли настане час, ми віддамо її людям . . .

— Коли ж? Коли?

— Може, за тисячу літ. Може, за дві... Хто скаже? Що таке віки? Лише мить...

— Ах, невже це так? Мить для вічності, а для кожної людини — то ціле море муки!

— Твоя правда. Але для кожної людини зокрема рішення в самому собі. Ми готуємо дарунки найкращих геніїв людства для всіх. Тепер вони ще не на часі. Хворобу лікувати краще тоді, коли вона вже виявиться повністю, бо спочатку не ясно її течія й навіть причини. Все буде вчасно. Більше не питай нічого. Думай. Ти теж прийдеш до нас, коли настане час лікувати землю...

— О, як лікувати людей, коли вони лише ляльки богів? Що може вдіяти створіння, коли воно залежить від волі творця?

Пронизливі очі заглянули в душу Гіпатії владно і сильно.

— Забудь принизливі твердження і ніколи не відстоюй їх, повстань супроти них, хто б їх не промовляв. Людина, яка має розум і вільнолюбний дух, не створена ніким. Вона — дитя вічності. Вона вільна. А неволя — добровільний стан, який приймає дух людини на стадії дитинства і сну. Прокинувшись, людина розриває ланцюги рабства і стає сином волі...

— Але ж як, як? — палко запитала дівчина, не одводячи враженого погляду від казкових огнів праці, що мерехтіли внизу. — Я ще молода, та вже звідала безвихідь лабіринту. Якби не ти... не твої брати... я не знаю, що було б? На кожному кроці — кайдани, кайдани. Кайдани погоди і їжі, рабства вимушеного і добровільного, кайдани неуттвта і марновірства, страху і пристрасти. Все це полонить душу і веде у безпросвітний полон...

— Не міркуй, а йди, — суворо, навіть грізно сказав провідник, і на високому чолі нап'ялися жили напруги. — Не сумнівайся, а слухай голосу духу й розуму. Навіщо ж тоді дарунок мислі й серця, навіщо очі, які пронизують безмірність? Невже для плачу? Люди стогнуть перед деспотією карма, причинности. Але карма — лише стіна лябіринту. Доки ми блукаємо в ньому — доти нами володіє карма, як закон лябіринту. Треба вийти і покінчити з порожніми безсилимими міркуваннями. Крила — для польоту. Чуєш, доню?

— Чую, — шепнула Гіпатія. — Ще не все збагнула, але сила зріє в мені. Знаю — втрати не навіки. Туга стане основою радощів...

— Істина торкнулася твого духа. Ще буде час для роздумів і здійснень. Ти підеш від нас, повернешся додому. Там твоє місце. Широкий світ, і всюди чекають світла. Неси свій вогонь, доню променя. Лябіринт ще не подолано, але сила в тобі є для його подолання. Закон лябіринту страшний, бо він дав тобі багато свого. Відкинь те, що дав тобі той закон, і ти — вільна...

— Не збагну...

— Хай це прийде, як народження дитини. Більше не маю права сказати, не можу. Бо при твоїй щирості, палкості ти кинешся діяти те, що я мовлю, і воно стане для непідготовленого духа руїною. Ти розіб'єш крила на камінні невдач. Хай спочатку виростуть крила і проясниться розум...

— Чи ми ще зустрінемося, мій великий друже? — тремтячим голосом запитала Гіпатія.

Велетень-провідник мовчав, а в глибоких, бездонних очах пливла небувала, моторошна туга вікового незбагненого горя...

Книга друга

ПРОМЕТЕЙ

*За горою блискавиці,
а в долині нашій темно.
У затоці чорні води
плещуться таємно.*

*Блискавиця в небі лине,
а в затоці потопає,
в чорний гріб вода понура
ясную ховає.*

*Аж тоді скориться світлу
темноводая затока,
як звоює небо ціле
буря ясноока,
як пониже блискавиця
води срібними мечами
і на саме дно загляне
ясними очами.*

*Аж тоді на світло світлом
відповість оця затока,
як висока блискавиця
стане ще й глибока.*

Леся Українка

Частина перша

КРИЛО АТЕНИ

Тужлива радість

Теонові Олександрійському —
від доньки Гіпатії

Любов і вітання, мій незрівнянний батьку!

Прошу у долі милости, аби мій лист дійшов до рук твоїх, аби застав тебе живим. Три роки від мене ти не мав жодних чуток, не знаю — як пережив ці страшні літа? Ой, як хочу полетіти до тебе, обняти твою сиву голову, цілувати ясні, рідні очі. Та зажди, чекай! Ще не скінчилися мої чужинецькі мандри...

Пишу з Атен. Сама не вірю, що довкола мене благословенні простори Аттики, тихі, приязні люди, друзі — Плутарх та його ніжна донька Асклепіненія. Все ще сняться наяву далекі краї, сумні юрби прочан, гурти слонів на дорогах Індії, мої неправдоподібні шукання. Ах, татусю! Ще й досі я не можу вернутися до тями: що таке життя? Навіщо такі нескінченні, моторошні терзання? Ось пишу тобі першого листа і не можу зважитися повідомити важку вість, що каменем ляже на серце Сократеса. Знаю, що всі ви вже давно поховали нас обох, але, може, надія якась тліла під попелом горя. А тепер мушу до твоєї радості додати гіркоти для Сократеса: Ісідора нема. Нема ясного сокола, мого єдиного товариша, моєї надії. Він захищав мене від піратів і загинув. Як давно це сталося, але й нині бачу його прощальний погляд, чую передсмертний крик, коли він падав у море. Він утонув у воді, я тонула три роки в морі життя. Розповідь про мої мандри не для листа. Оповім при зустрічі. Скажу лише одне: не жалію за тим, що мучилася невимовно, бо добула в терзаннях такі скарби для душі й розуму, яких не

знайти в жодних манускриптах та повчаннях. Горе — найкращий учитель. Без нього — людина лише байдужий спостерігач подій, сонна самовдоволена істота. Щоб прокинутися повністю — треба звідати найвище горе. Ще не знаю, яке воно тут, на землі. Але серце відчуває, що істину я osiąгну лише в невимовнім стражданні. Закінчую листа, мій коханий батьку і вчителю! Мені тут добре нині, за мною турбуються і ходять, як за дітям. Навчаюся всьому, що знає Плутарх: поглинаю і математику, і філософію, і хвилюючу науку Уранії і благородну медицину. Буду тобі вірною помічницею. Повернуся — готуй мені місце в школі при Музеумі. Хочу принести людям ясний вогонь мудрости. Ой, як треба роздувати той палючий вогонь Прометея! Скільки в світлі сліпих та глухих, а ще більше сонних.

Я спочатку хотіла вбити себе, коли втратила Ісідора. Та пізніше збагнула, що таке рішення егоїстичне. То — втеча з поля битви, і він не схвалив би мене за такий вчинок. Не поспішати в царство тіней треба, а розганяти тіні тут, на землі.

Ще раз прошу — не турбуйся про мене. Я — під крилом благословенної Атени, моєї мудрої покровительки. Не затримаюся жодного дня, коли скінчу навчання.

Ой, мало не забула. Незабаром ми з Асклепіненією побуваємо в Дельфах. Хочу запитати аракула про свою долю. Напишу неодмінно тобі.

Вірна донька і віддана учениця

Гіпатія

Гіпатії — від Теона

Любов і вітання, моя божественна доню!

Хвала богам! Ти знайшлася. Я плачу, і радію, і божеволію від туги. Ти не впізнаєш мене, як повернешся. Я став сивий і старий: жура з'їла мене за три роки самотности. Я ходив до Музеуму, я розмовляв з учнями, читав їм прадавні писання мудреців, а сам себе мучив запитанням: навіщо я? Тебе не було, я вважав, що ви з Ісідором загинули в морі на шляху до Атен, і від мене втекло бажання життя та діяльності. Кому потрібний старий пень, коли молоді дерева знищені неблаганною бурєю?

Та хвала фатумові, ти повернулася! І я принесу жертву Атені за велику милість. Мені здається, що нові сили вливаються до мого серця, яснішою стала думка.

Мушу також повідомити тобі тяжку вість: Сократес не витримав чекання і туги. Втративши Ісідора, він не жалів себе. У бою з готами цей мужній воїн загинув.

Повертайся, повертайся хутчіше додому, моя чайкор морська! Я пригорну тебе до своїх спустошених грудей і наповню їх новим змістом життя. Ти є, і я потрібен життю, і я хвалитиму сонце за його невтомний вогонь. Ти матимеш де навчати, Музеум ще тримається, як острів серед моря пільми. Олександрійський патріарх Кирило зажив такої сили, що прихильникам вільної філософії тяжко дихнути. Юрби християн шаптають вулицями, кількох моїх учнів убили, і тепер молоді люди навіть побоюються ходити до Музеуму. Яка іронія: ті, які недавно змагалися з тиранією імперії, тепер самі стають нищителями світла. Та більше не можу сказати в листі, все будеш знати сама, як повернешся. Хвала богам — ти є!

Горну тебе до серця, моя зновунайдена доню, моя
божественна квітко!

Теон

Теонові Олександрійському —
від доньки Гіпатії

Любов і радість!

Мій коханий батьку! Твій лист воскресив мене. Радію, живу, дыхаю. Море синіше, небо прозоріше, співи птахів ніжніші. Легше навчатися, приємніше нести тягар буття.

За кілька місяців я повернуся до Олександрії, і ми вже ніколи не розлучимося. Чуеш? Ніколи . . .

Була з Асклепіненією в Дельфах. Вражена виглядом храму, суворою і прекрасною місцевістю, райдужними скелями. А понад усім тим — поклик білосніжних гір, як письмена богів — таємничі, надземні, дивовижні.

Пітія стара і мовчазна. Вона сказала щось загадкове і незрозуміле. Оракул дав таку відповідь, я пишу тобі її повністю:

«Бачу — з далекого сходу блискавка сяє вогниста,
Захід в загравах палає, відблиски губляться в морі.
Чад і туман, і розтерзане серце волає,
Квітку священну знайти хоче воно у болоті.
Ноги безжалісні топчуть священні покрови,
Діти вогню в безнадії блукають землею,
Довго чекатимуть року відплати страшної,
Дня перемоги, який струсоне цілий космос.
Слухай уважно, страждаюча доню Атени,
Долю тужливу свою: ти підеш і прийдеши!
Знову і знову на ниві палючій сіяти будеш,

Ждати од віку до віку жаданих врожаїв.
Дим і туман! І до серця тягнеться серце,
Йди до урочого дня, який зріє у тайні».

Тривожні слова, але віщі, справедливі. Я ще не збагну прихованого значення багатьох фраз, проте відчуваю — доля моя нелегка.

Я запитала у богів про долю Ісідора. Ось відповідь оракула:

«Море безвидне і темне: ні корабля, ні вітрила.
Сплять буйнокрилі вітри у втомленім серці.
Велетень тихо дрімає, забувши про силу,
Бачить примари, навіяні хитрим обманом».

Ах, батьку! Аполлон стверджує — Ісідор загинув. Незвидне море небуття ковтнуло його, тепер він шукає істини в тайні снів та тіней, якщо там можна чогось бажати.

На мене дивляться юні, закохані очі. Багато молодих палких сердець пориваються завоювати мою душу, та дарма! Моє почуття навіки в полоні того, хто пішов у моторошне царство Аїда.

О, батьку! Як легковажно ми живемо! Поклоняємося богам Еллади, чи новомодним образам християнських богів, і не подумаємо — чому? Навіщо? Лише від страху, від нікчемного страху за своє животіння, в надії, що й там, за таємничою межею життя, Зевс, чи Єгова або Христос подарують нам нове відчуття, нове тіло, нове буття. Але якщо й боятися когось, якщо запобігати чиеїсь ласки, то лише Аїдової. Він — найславніший бог і володар. Цар смерти — отже цар вічності. Бо життя тут, на землі, лише мить. А в його володінні ми од віку довіку. Тому вихід такий: прийняти

його тиранію, стати його прихильником, слугою або змагатися з ним, боротися. А боротися можна лише тут, живучи серед живих. Ось немислиме тяжке завдання: живучи, пізнати закон Аїда — царя мертвих. А пізнати його силу — вже частково перемогти його, бо сила смерти лише у нашому незнанні. Є лише одне достойне завдання для людей — розгадати таємницю смерти. Доки цього не станеться, ми так і не будемо відати, хто ми — нікчемні тіні, ляльки богів, чи дрімаючі велетні?!

Міти оповідають, що Геракл побував у царстві Аїда, змагався з ним і навіть переміг. Він допоміг Тезеєві звільнитися від полону кам'яного, він здолав сторожа підземного царства Цербера і повернувся назад, до сонця.

Два герої, які зуміли пройти ворота пекла, зберігши свою душу і розум: Геракл і Орфей. Батьку! Були вони чи ні? Хто мені скаже про це? Я лише відчуваю, що в тих прекрасних постатях надія людей і вирішення завдання, про яке я пишу тобі. Сила і краса, мужність і любов! Два крила людського духу! Хто оволодіє тими крилами, хто безстрашно кинеться в безодню царства темряви і повернеться назад, ведучи за собою до світла легіони страждаючих у безнадії душ?

Геракл звільнив одного героя — Тезея. Треба звільнити всіх героїв, мудреців, шукачів істини, матерів, коханих. Орфей не зумів повернути під промені сонця Евридіку, бо оглянувся назад, піддався сумнівові. Йдучи на бій з Аїдом, хитатися не можна. Треба заперечити саме право на його буття. Є лише вічне життя, а морок Аїда — стверджений нами сон.

Хочу пройти містерію Орфея. Плутарх обіцяв. Тремчу, як дівчинка, перед невідомим випробуванням.

Чи віднайду в собі сили, щоб збагнути загадку душі і життя? Не знаю, але палко хочу вірити, що знайду . . .

Мій батьку, мій друже! Чекай мене, незабаром прилетить твій птах до рідного гнізда . . .

Гіпатія

Мандри Орфея

Гіпатія поволі йде вузьким напівосвітленим переходом до святилища, захищеного в горі. Обабіч горять смолоскипи, кидають тремтливі полиски на стіни, на діл, на бліде обличчя дівчини. Хитаються тіні, викликають в уяві Гіпатії образ мудрого Платона, який порівняв цей світ з тінями на стіні печери. Може, і її пошук є переслідування примар? Марна спроба зупинити хмаринку в небі, випити водиці з міражу оази, що марюється в небі над пустелею. Але треба йти, треба звідати все, що обіцяє відкрити таємницю смерті й життя.

Поруч нечутно плине висока постать елевсінського жерця, одного з останніх захисників прадавнього культу краси та гармонії. Він мовчазний і задумливий, на обличчі глибокі зморшки — знаки невмолимої деспотії хроносу-часу. Чого він шукав, що знайшов, що відкрив тепер Гіпатії?

Не видно радості в очах жерця. Чи, може, знання істини не дає радості, а лише тугу й муки?

Вони виходять до темної печери — природної заглибини в надрах гори. Чорніє непорушна поверхня підземного озера, над нею котиться імла, тче химерні сувої казкових постатей. Тут тихо і моторошно. Тут, справді, можна почути небувалі слова богів та героїв,

розкрити браму у світи нетутешнього відчуття — все якось таємниче і величне.

Жрець підводить дівчину до кам'яного сидіння, вирубаного в скелі над озером, владно кладе руки на плече.

— Сідай.

Вона опускається на холодне сидіння, глибоко вдихає п'янке повітря підземелля. Тонко дзвенить струна в свідомості, паморочиться голова. Їй стає легко і весело. Очі жерця дивляться в душу Гіпатії м'яко і з надією.

— Ти шукаєш таємниці смерти. Орфей її розгадав, бо зумів причарувати жителів царства п'їтьми. Його зброя — гармонія і краса. Ти побачиш великого Орфея, пройдеш його шляхами. Збагни суть сокровених мандрів, вбери в свою душу, оповіси нам після повернення. Бо й ми, слуги Орфея, не знаємо всіх його таємниць. Він відкриває небувалі ідеї тим, кого полюбить. Ти прекрасна, щира, тому благаю — відкрий своє серце співцеві краси . . .

Жрець щось говорить ще й ще, а Гіпатія вже не чує його. Обриси довколишніх предметів, речей розпливаються, тануть у блакитному тумані. Дівчині легко й радісно. Їй здається, що вона звільняється від якогось тягара й летить у просторі.

Роздирається гігантська завіса. Сяє сонце.

Вона серед галявини. Під крислатим дубом прекрасний юнак — синьоокий, русявий, з довгими кучерями до плечей. Він гармонійний і величний, ніби весь зітканий з музичних акордів. У руках юнака золотиста кифара, він торкається пальцями струн, добуває з них нечувано ніжну мелодію. Гіпатія задихається від щастя: невже їй не пощастить ніколи так заграти? Їй

здається, що якби світ почув ці прекрасні пісні, то в ньому щезли б убивства, рабство і мука. Все живе й неживе в самозабутті слухало б божественну мелодію...

Дівчина зближається до осяйної постаті і раптом бачить, що Орфей не самотній: він оточений звідусюд тваринами, які мирно й уважно слухають пісню краси й любови. В дружньому колі поруч сидять леви й козулі, вовки і зайці, лисиці й барвисті птахи, задумливі коні і смугасті тигри. Ніхто не поворухнеться, не змигне оком — всевладна мелодія зачарувала всіх.

Усміхається, радіє Орфей, торжествує свою перемогу над стихійними силами хижости й дикости, інстинкту пожирання й ненависти. Він кінчає співати, проходить між рядами звірів, наче неземне видіння і прямує далі, кинувши лісовим слухачам на прощання ніжний погляд любови.

— Живіть мирно, брати, — чує Гіпатія мелодійний голос. — Мир краси залишаю вам!

Сльози розчулення скроплюють щоки дівчини. Ось воно — рішення. Вона бачила тайну завершення буття: збратаний світ, гармонійна природа. Людина-Орфей стане водієм і творцем нового життя, зачатого в любові!

Та що це? Що сталося?

Зламалося коло звірів-слухачів. Вони мов би отямилися від задуми, вийшли з-під впливу мелодії. Принишкли зайці, козулі та коні, уздрівши біля себе лютих хижаків. Судорожно заметалися хвости левів, фосфористим вогнем загорілися жовті очі.

І ось над лісом, де тількищо бриніли ніжні пісні Орфея, прокотився ненависний рев лева. Грізно рикнув тигр, загавкала лисиця. Могутня лапа вдарила ко-

зулю, важке смугасте тіло стрибнуло на спину коня. На сонці зачервоніла кров, почулося іржання.

Сповнена жахом дівчина кинулася вслід за співцем, щоб зупинити його, повернути назад, щоб припинити братовбивче поїдання.

— Орфею! Орфею! — кричала Гіпатія, але на відповідь чула лише хиже гавкання і зойки розтерзаних.

І ось вже ліс позаду, а перед нею неосяжна площина серед гір, і Орфей стоїть самотній під грозовим небом, піднявши вгору кифару.

— Слухайте, стихії, — кричить він. — Слухай, небо! Слухайте, далекі зорі! Віднині — пора єдності й гармонії. Для вас — далеких і чужих — моя щира пісня від ніжного серця. Слухайте її і братуйтеся, станьте воедино з духом людини!

І знову заграв Орфей. Так прегарно заграв, що луна пісні покотилася у вічність, у нескінченні зоряні простори. І затихли громи, спинилися гірські потоки, замерли хмари, принишкли гурагани, вляглася хвиля на морі, блискавиці замкнули в потаємні схованки неба свої вогнисті жала. І забула Гіпатія, за чим вона бігла, забула про нещасних звірів, бо була полонена, захоплена небувалою єдністю людини й природи. О, всеможна пісне! О, сило краси й гармонії!

І гордо пішов далі Орфей, щасливий добутою перемогою над силами хаосу і стихії. І задумливо проводжала його постать Гіпатія, тривожно очікуючи, що ж буде далі?

Упала тиша, розколота страхітливим громом.

Стрепенулася земля, що була на якусь мить зрівноважена силою пісні. І заgrimіли обвали в горах, покотилися височенні хвилі на морі. Помчали грози над селищами й містами, впали вниз пошматовані вітрила

на кораблях від нещадного подиху гурагану: сини Борея лютували від недовгої бездіяльності й тепер надолужували прогаяне. Вулкани вивергли з надрів Геї спопеляючу ляву і вона, ніби мітичний Тифон, тисячами язиків та лап спопеляла квітучі сади, села, нищила божевільних від жаху людей, які благали захисту у богів й не мали його.

— Орфею, Орфею! — плакала Гіпатія, простягаючи руки до далекої постаті співця. — Зупини шалені стихії, захисти людей від предковічної люті! Нащо ж ти залишаєш після себе ще страшніший хаос, ніж перед тим?

Дівчина летіла за героєм, і забувалося бачене, а виникало натомість інше видіння.

Орфей надхненно співав серед кола людей. І прояснилися лица, горіли очі, палахкотіли вуста юних дівчат прагненням любови, руки просили обіймів і творчости. І бралися до праці творці, над полями й горами линули чарівні мелодії дружби й злагоди, скульптори дарували людям казкові статуї богинь і героїв, мудреців і титанів. Над землею виростали чарівні споруди, милували око гармонією ліній, легкістю обрисів, покликом досконалости. Художники знаходили найкраще втілення барв і образів, даруючи прийдешнім поколінням нетлінні знаки краси і надхнення.

О, всемогутня пісне Орфея!

Захоплена владністю тієї ходи, Гіпатія заворожено слухала звуки небесної кифари, забуваючи минулі катастрофи й руїни. Та йшов співець далі, далі, а перед оком дівчини розкривалася містерія горя і потворности. З далеких країв котилися орди варварів, безжалісних завойовників. Чорним, вогнистим плугом проходили вони через білорожеві храми, тінисті сади, величні

музеуми. І падали під ударами тиранів ніжні беззахисні статуї, і зловісно сміялися дикі вої, сповнені предковичної слави і шалу, і вогонь пожарищ лизав палаючими язиками небесну твердь. А Орфей у щасливому забутті йшов далі й далі, граючи людям пісню кохання, а за ним чорніла смуга руїни і запустіння.

Таємничі піраміди серед пустелі. І піски довкола. І тужлива пісня вітрів. Де ті, що творили красу? Де результати пісні Орфея?

Веселкові водограї в затишних притулках володарів, чаруючі форми споруд, нескінченні бенкети, стогін рабів, ніби супровід до звуків кифари, що тішить п'яних патриціїв.

Ах, діти Орфея, творці поезії й храмів, небачених пристроїв та хвилюючих мелодій! Ваша пісня лише прихорошує нескінченне терзання закатованого життя: воно змагає в безглуздії круговерті, а ви приспали його колісковою піснею. Може, не треба? Може, хай краще міра болю сповниться по вінця, щоб повстала, прокинулася до дії вся сила опору й заперечення?!

Стогнало серце Гіпатії, йдучи вслід за співцем, вона хотіла глянути в очі його, зупинити, показати на слід його діяльності, але він не міг зупинитися — стихія мелодії вела його далі, далі, крізь віки й покоління, до невідомої мети.

І побачила Гіпатія ніжну дівчину — кохану Орфея. То була Евридіка. Вона незмигтно дивилася в небесні очі, і співець грав для неї свою найкращу пісню.

Плакали й раділи струни, і затихало небо, і навіть хронос-час сповільнював свою течію, заколисаний невимовною красою мелодії. І минали віки над закоханими, покриваючи їх невразливою запоною любови.

Та постаріла Евридіка. Зів'яли рожеві вуста, по-жовтіла ніжна шкіра, зморшки порізали пелюсткові щоки. І вмерла вона. Співець стояв над нею мовчазний і вражений, убитий горем і безповоротною втратою. Що тепер його пісня? Навіщо вона? Все найкраще забрала країна Аїда, неблаганне царство тіней. Лише прах від краси лежав перед очима Орфея, і в його погляді видно було жах і небувалий подив.

І вперше оглянувся співець на шлях, пройдений ним віддавна. Побачив він марність своєї пісні: зупинити хижість тварин, загнuzдати шаленість стихій, замирити красою людей — ні, це не під силу гармонії музики. Ось приходить смерть і забирає все, ради чого краса діяла й творила. І глянув Орфей у прийдешність і не побачив у ньому рішення: покоління приходили і йшли далі, цілувалися й обнімалися закохані, розквітали квіти, і віддавали у попіл, у прах усе найкраще, що дала земля — красу форми і звучання пісні.

Заплакав Орфей і, зідхнувши тяжко, сказав:

— Шлях мій віднині — у царство Аїда, у володіння смерти. Там знайду я мою Евридіку або загину. Без неї мені не жити. Ні краса, ні пісня не дає мені радості, коли вмерла кохана...

І кинувся Орфей у безодню Аїда, у темні ворота тартару. Приваблена нечуваним рішенням, линула за ним Гіпатія. Темрява охопила її, моторошна тиша сповила все довкола. Лише серед вічної ночі ясніли срібні струни кифари.

Заблищали води мертвої ріки, перед мандрівниками виросла зловіща постать Харона, бездонні очі вп'ялися в ніжне обличчя Орфея.

— Хто ви, живі? Чого шукаєте в країні мертвих?

— Від мене пішла в п'ятьм небуття Евридіка, забра-

ла серце й душу, — тихо мовив Орфей, ніби вітер зідхнув у підземному царстві. — Нащо мені жити без серця? Хочу добутися до трону повелителя Аїда, повернути кохану назад, під промені сонця!

— Ха-ха-ха! — страшно засміявся Харон, і Гіпатія відчувала, що від того сміху мліють у неї ноги та руки, зупиняється серце. — Хочеш того, що не під силу ні богам, ні титанам, ні героям! Туди, на той бік, живим нема шляху. Та проте не турбуйся — матимеш можливість глянути в лице Аїда. Довіку, довіку! Там зустрінеш і тінь Евридіки. Ха-ха-ха! Навіщо ж поспішати?

— Не тіні я шукаю, а живої душі, неблаганний Хароне! Хочу вивести її під гаряче й животворне сонце, де квітнуть квіти і сміються діти, де шумлять грози і співають птахи. Перевези мене через ріку смерті!

— Ти бажаєш, щоб я порушив закон? Заради чого? — здивувався Харон.

— В ім'я любови і краси!

— Що це таке — любов і краса?

— Як, ти не відав любови?

— Ні, я знаю лише закон смерті.

— І не бачив краси?

— Я знаю лише веління руїни, неблаганність кінця. Все, що народжується там, під оком Геліуса, прийде сюди, до мого човна. Краса — лише химера. Її ім'я для мене нічого не означає . . .

І почувши такі слова, підняв Орфей срібну кифару. І заспівав дивні, тривожні слова:

Невимірна, божественна неба глибинь,

Та нащо без коханої велич ота?

Лиш пустеля німа, лиш байдужі вогні,

Що боги запалили на втіху собі . . .
Ніжні квіти у лісі — лиш барви сумні,
Як розтанули в мороці квіти очей.
І блаженство Олімпу — насмішка страшна,
Як умерла навік Евридіка моя . . .

Гіпатія бачила, як від звуку струн заколихалася моторошна поверхня німої ріки, на ній зяєсніли полиски світла, над темними берегами замайоріли блукаючі тіні, почали кружляти довкола Орфея. Почувся стогін, неясні благання. Харон глянув угору, й тіні злякано метнулися врозтіч.

А співець плакав, виливаючи в мелодії пісні свою тугу, любов і благання до коханої, що пішла в безнадійну дорогу без повернення. І здригнулося кам'яне обличчя Харона. Він глухо сказав:

— Сідай до човна. Я перевезу тебе. Може, ти зумієш вчинити чудо?

— О, Хароне! — скрикнув щасливий Орфей. — Як мені тебе . . .

— Стій, мовчи, — зупинив його Харон. — Не дякуй, бо тоді я вже тебе не перевезу.

— Чому?

— Навіть тінь користи перегородить шлях до Аїда. Або смерть або беззавітне поривання. Ти вибрав друге — я везу тебе, таємничий мандрівниче!

Мовчки сів Орфей до човна, тихенько причаїлася в нього під боком Гіпатія. Повільно, врочисто поплив перевізник на той бік, у чорно-багрову імлу.

І ось вже вони у світі смерти. Переплуталися виміри часу й простору, сплелися в химерне кільце. Гіпатія бачила незбагненим почуттям довкола себе, в собі різні вияви історичних епох і народів, їхнє минуле, су-

часно і тремтливу тіньову будучність, яка ще не стала бутим. Але те не мало значення, з сумом думала Гіпатія, бо суть того переходу була лише в тім, що тінь на мить отримувала ілюзію існування і одразу ж навіки переходила в безодню Аїда.

Чулися крики, далеке відлуння благань. Якись по-статі оточили Орфея, тіснилися до співця, намагалися щось сказати, але беззвучно ворушилися вуста, з них не зривалося жодного слова.

І ось вже Орфей перед високим похмурим троном. Жахливий погляд Аїда пронизує співця, хоче заморозити, знищити, вбити. Та сміливо дивиться шукач у глибину страшних зіниць, не боїться володаря смерти. Гіпатія помітила поруч Аїда постать прекрасної дівчини у вінку з білих квітів. Вона сперлась щокою на долоню і спала. Тихо здіймалися груди під чорним покровом вбрання, на блідих устах застигла скорботна усмішка, ніби відблиск якогось чекання.

«Персефона, — подумала Гіпатія, — вкрадена донька неба. Це ж її ім'ям панує Аїд, а вона — непорушна й німа».

— Чого шукаєш у царстві вічного спокою, ефемеро землі? — загримів голос Аїда, і від того грому задріжало підземелля, і злякано затріпотіли крилами тіні в імлі, і простогнала вві сні Персефона.

— Поверни мені любов, володарю смерти, — тихо попросив Орфей. — Поверни мені Евридіку. Що тобі ще одна зайва душа? Навіщо? А для мене без неї згасає сонце — око Геліоса, тьмариться небо, спустошилася земля. Я ніс людям пісню краси, а тепер захолили руки, змертвіло серце. Поверни мені любов, володарю царства пільми!

Здивувався Аїд, багровим вогнем загорілися темні очі.

— Чому не втримав її там, доки вона була під сонцем? Як можеш добути її тепер, у царстві небуття?

— Ти володар. Ти всесильний. Поверни Евридіку.

— Ти немудрий, шукачу. Я всесильний у своєму покликанні. Я всесильний володар смерти й руїни. Попроси мене поглинути в лоно небуття людину, народ чи імперію — я з радістю зроблю це. Забажай залишитись тут, у моїх володіннях — я виконаю твоє бажання. Повернути Евридіку під сонце я не можу, не вмю. Якщо поклик твій зможе її розбудити до життя — вона твоя. Ну — чого чекаєш?

І заграв Орфей свою останню пісню. Не чула земля тієї пісні досі. Вся туга закоханих, уся ніжність чекання, все терпіння і сум любови влилися до неї. Бризнули вогненні звуки-іскри від кифари, оточили Орфея полум'яним срібним кільцем. Тужливо й заклично співав він про невмирущість любови, про красу далеких зірок, про ніжне проміння сонця, під яким Мати-Гея зрощає найкращі дарунки свої — квіти, дітей прадавнього неба — Урана.

Затремтів Аїд, нахмурився. І збудилася зі сну Персефона, розплющила очі, злякано глянула на Орфея.

— Евридіко! — щасливо закричав співець, і далекі ущелини тартару покотили відлуння його вигуку у хаос. — Евридіко, це ти?

— Я, — прошепотіла Персефона-Евридіка, сумно дивлячися на коханого. — Нащо розбудив мене, Орфею? Я навіки заснула й мене полонила безвидна течія небуття. Так спокійно і безболісно в тій одвічній річці. Я відчувала твій дух в собі і була щаслива.

— То лише примари, кохана! Я прийшов у похму-

ре полодіння Аїда, щоб вернути тебе до сонця. Я не можу без тебе, Евридіко! Я вмираю від туги і безнадії. Замовкає моя кифара, і холоне душа! Повернімося на землю, єдина моя!

— А ти повернеш під сонце міріади тіней, які губляться в імлі тартару? — тихо запитала Евридіка-Персефона. — Ти зупиниш невблаганну руку смерті, ти осяєш променем сонця підземелля Аїда?

— З тобою я всесильний! — скрикнув Орфей. — Ходімо зі мною, і я віднайду в собі небувалі сили. Я віддам людям і світові найкращі скарби краси. Я пробуджу в їхньому серці прагнення невмирущості, і тоді похмурий посланець Аїда — Танат не матиме праці. Я ввіллю до грудей прадавньої Геї вогонь краси, і прокинуться сплячі стихії землі, води та повітря, зіллуться з вічноживим вогнем руху й творчості. О, Евридіко! Ми подолаємо тиранію Аїда. Встань з його трону...

Зловісно усміхнувся Аїд, глянувши на Орфея.

— Ти розбудив її. Хай вона повернеться, якщо хоче, до сонця. Та гляди — не обертайся назад, доки не вийдеш з моїх володінь. Іди!

Радісний і тривожний, рушив Орфей до підземної річки, де чекав його Харон. І не бачив співець того, що бачила Гіпатія: впала знову на трон Евридіка-Персефона під важким поглядом царя мертвих, а від неї одділилася прозора тінь і беззвучно рушила за співцем.

Уже на тім боці ріки, наближаючися до брами Аїда, схвильовано запитав Орфей:

— Кохана, ти тут?

Мовчала тінь, тремтіла у хвилях туману. І туга сповивала серце Гіпатії, бо вона збагнула марність шукання Орфея. Краса, гармонія і навіть любов не здолають влади Аїда, не зупинять течії вічного вмирання, яка

живить велетенську всесильну постать повелителя мороку.

Орфей знемагав від тривоги, боявся оглянутися і прислухався до шелесту власних кроків, вірячи, що то звучать кроки коханої.

— Евридіко! Ти тут?

Тиша.

— Евридіко! Де ти?

Мовчання.

Не витримав Орфей, оглянувся. Заколихалися хвилі туману, загриміла земля від жахливого сміху Аїда, застогнала в глибині безодні Евридіка-Персефона у безнадійному сні.

І зарідав Орфей, вийшовши з брами підземного царства, і здалося йому блакитне небо сірим глухим покривалом, а світ лише в'язницею, що готувала поповнення для країни смерти. І, розмахнувшись, розбив співець срібнострунну кифару об скелі і сказав твердо, рішуче:

— Більше не почує земля пісні Орфея, доки не пробудиться страшна країна Аїда до вічного життя. Йду шукати тайни невмирущости. Гей, мої учні! Чи чуєте? У мовчанні ходімо шукати небувалого світу, де знову всі почують мою нову пісню...

Видіння щезли. Гіпатія відчула прохолоду кам'яного сидіння, розплющила очі. Перед нею стояв жрець, з надією дивився у затуманені зіниці дівчини.

— Ти бачила Орфея?

— Так.

— Ти збагнула таємницю смерти? Він переміг владу Аїда?

— Ні, — твердо сказала Гіпатія. — Краса, гармонія

могутні, але вони лише тінь перед оком смерти. Аїд ніс живу кров творчости й краси. Персефона — не цариця мертвих, а полонена кохана, душа людей, яка заснула під законом смерти. Я бачила всю марність Орфея об'єднати світ жертвою краси. Я бачила, як глумилися варвари над утворами любови й надхнення. Я бачила, як прекрасні храми викликали люту ненависть диких руїників, і в огні горіли найкращі здобутки генія.

— Що ж залишається? — понуро озвався жрець. Поховати красу? Стати й нам руїниками?

— О ні! — жваво заперечила Гіпатія. — Пісня Орфея — то єдине, що освітлює шлях у мороці. Треба співати, доки є голос і вміння, треба кликати мужніх і вмілих, сильних і безстрашних. Але тайни невмирущости краса не відкриє. Чуєш? А я хочу лише цієї, останньої тайни, цього єдиного рішення...

— Тоді тобі не обійтися без Синів Прометея — прошепотів жрець.

— Як ти сказав? — схвильовано запитала дівчина. — Сини Прометея? Хто вони?

— Давня, втаємничена спілка. Майже ніхто не знає про неї. Я один з небагатьох жерців Орфея, кому вони вірять. Проте, мені не відкрито містерії Прометея. Знаю лише, що вони шукають загадки смерти.

— Поведи мене до них, — рішуче мовила Гіпатія.

Сини Прометея

Услід за юним провідником піднімалася Гіпатія на гору Осса. Приємно нили ноги, пахуче повітря нектаром вливалося до грудей. Дихалося радісно, легко. Над

світом залягали сутінки, лише на півночі гордовито сяяла в променях невидимого сонця вершина Олімпу. В небі де-не-де спалахували зоряні багаття.

— Уже прийшли, — тихо сказав провідник, глянувши на дівчину.

Вона схвильовано оглянулась. Довкола громадились скелі, обвиті буйними хащами плющів і шипшини. Здалека чувся приглушений шум водоспаду.

— Де ж? — скоріше подумала, ніж запитала Гіпатія.

— Чекай, — кивнув юнак, обпаливши її вогнем чорних очей, і рушив назад.

— Куди ж ти?

— Униз, — суворо сказав провідник, опускаючи погляд до землі.

— Чому не лишаєшся?

— Те, що доступне божественній Гіпатії, те обпалить мене, — прошепотів юнак. — Я умер би за тебе, аби лиш твої очі сяяли. В них я бачу тугу й не маю сили, щоб повернути їм радість. Та згадай мене... згадай невідомого тобі хлопця, коли будеш іти на іншу, вищу гору... Я йтиму за тобою, Гіпатіє...

— Стій, зажди...

Постать провідника розтанула в імлі ущелини. Дівчина лишилася самотня. З подивом задумалася: що означали його палкі, тривожні слова? Невже він закохався? Як страшно й болісно — йти по світу, безупинно зав'язуючи вузли видимих і невидимих зв'язків, поєднань. І лишається туга, сум, бо душа усвідомлює неможливість подарувати рідним душам те, чого вони заслужили, чого достойні...

Зашелестіли куці. Перед Гіпатією виникла постать в чорному плащі. Не видно очей, лише глибокі тіні під

бровами. Суворе, худе обличчя. Він мовчки вклонився дівчині, приклавши праву руку до серця. Вона чекала. Пливло мовчання, дивне, нескінченне. Гіпатія внутрішньо здивувалася, що мовчання те не було обтяжливим. Так, ніби перед нею стояв не чоловік, а кущ троянд, скеля чи золотокора сосна. Він дивиться і не дивиться. Обнімає незримо Гіпатію, оглядає, зазирає в надра душі.

Чоловік ворухнувся, важко зідхнув.

— Болить, сестро? — просто запитав він.

Гіпатія здригнулася, затріпотіло серце, гаряче прокотилася хвиля розчулення в грудях. Як страшно він запитав! Страшно і точно. Вона простягла руки до нього, поклала на плечі, наблизила лице до лица. З-під брів визирнули глибокі, як зоряна ніч, очі. Сповнені потаємного смутку і вічного чекання.

— Болить, брате, — прошепотіла вона. — Ти пізнав мене?

Він мовчки кивнув. Обнявши дівчину за плечі, повернув обличчям до Олімпу.

— Трон тирана, — сказав він.

— Чому ж тут, перед ним, притулок Синів Прометея? — здивувалася вона. — Щоб вічно терзатися болем?

— Щоб не забути, — заперечив він.

— Як тебе звати?

— Геліон — моє ім'я. Твоє знаю. Ходи за мною.

Він розгорнув кущі, заглибився в темінь печери. Кілька кроків, і Гіпатія побачила вогонь світильника, поставленого на чорну кубічну скелю-моноліт. Полум'я осявало склепіння підземного грому, в глибині якого напівлежала постать титана, висічена з блакитного

мармуру. Велетенське тіло напиналося в немислимих зусиллях вивільнитися від полону, але кайдани не піддавалися. І здивувалася Гіпатія, бо не побачила вона на руках і ногах Прометея ланцюгів. Що ж тримало його?

Очі титана дивилися вгору, у нескінченність — у них котило хвилі море страждання.

— Що тримає його? — запитала Гіпатія.

— Ти знатимеш про це, — сказав Геліон. Іди сюди, сідай.

Він підвів дівчину до стіни, посадив її на сніп свіжо-скошеної трави, сам примостився навпроти. Почав розпалювати вогонь у заглибині. Полиски грали на аскетичному обличчі, біля зімкнутих уст залягала задума. Багаття набирало сили, весело тріщали іскри, Гіпатію обняла хвиля тепла.

— Радіє дарунок титана, — ніжно озвався Геліон. При його сяйві можемо говорити. Скажи, сестро, ти шукала мети в інших місцях?

— Шукала . . .

— Ти питала в богів?

— Так.

— Чому не вдовольнилася ними?

— Там нема відповіді, — палко мовила дівчина. — Лише поклони, покірність і невмолимий закон. Боги зупиняють пізнання, а без нього я не мислю життя. Зупинений розум божеволіє!

— Це правда, — кивнув Геліон. — Чого ж ти хотіла від них? Чого ти жадаєш тепер?

— Свободи і невмирущости.

— Невмирущости не можна добути, — заперечив Геліон.

— Хто так велів, хто сказав? — гнівно озвалася Гіпатія. — Невже і Сини Прометея . . .

— Зажди! — простягнувши руку до дівчини, мовив Геліон. — Стримай свій гнів. Невмирущість або є, або її нема. Те, що з'явилося, виникло в світі числа, мусить зчезнути. Як же можна дати свободу тому, що заковане ланцюгом міри? В чому буде вияв свободи для смертної істоти? Отже, треба в собі виявити те, що одвіку було невмирущим і буде таким поза всяким велінням закону, і дати йому свободу.

— Сини Прометея знають тайну свободи?

— Вони прагнуть її. Це — заповіт Вогняного Титана.

— Чому вони втаємничені? Чому не діють відкрито?

— Світ обплутано сіткою деміюргів, владних і жорстоких богів. Байдуже, як вони називаються — Зевсом, Єговою чи Ормуздом. Суть їх одна — створення в людині гуртової свідомости, нав'язування людям страху перед небесним суддею. Панувати можна лише над рабськими душами, бо вільний дух — поза досяжністю тиранії. Заповіт Прометея — вільний дух, який могутніш усяких богів. Ось чому Сини Прометея не можуть іти відкрито в цьому світі: люди жахаються гніту і сили богів, вони добровільно допоможуть жерцям надіти ще одні кайдани на руки й ноги титана. Ми повинні ждати свого часу . . .

— Якого? Коли?

— Часу визволення, сестро. Він настане неминуче, як схід ясного сонця — титана Геліоса. Віками жерці виховують наш розум і душу мітами про богів та героїв, про творення світу й одвічне панування олімпійців над смертними. То брехливі міти, Гіпатіє. Нині ти

почуєш прадавній міт, який передають із вуст в уста Сини Прометея. В ньому тайна світу, його доля і грядуще завершення...

— Де його початок? Звідки той міт почули люди?

— Від самого титана, — суворо відповів Геліон.

Прадавній міт

Спочатку був Хаос. Безвидна протяжність і сутність. А в надрах його дрімав у нескінченному сні Ерос — зерно Буття.

Та вічно не може спати Любов: вона прагне дії і вияву.

Прокинувся Ерос. Запалив полум'я у глибині безликого Хаосу.

І народилася прекрасна Мати-Земля, розплющила дівочі зіниці, зідхнула щасливо в передчутті таємничої зустрічі. Побачила вона над собою постать прекрасного титана Урана. Блакитними обіймами неосяжного зоряного неба ніжив предковичний коханець юну Гею. І почали зріти в лоні Землі могутні сили зародження, готувалися вийти у світ. Трепетно чекала їх Гея, дрімаючи в обіймах Урана.

А неоформлені сутності Хаосу дивилися на щасливе кохання титанів первісного світу й люто заздрили їхньому щастю. І в ті хвилини, коли відпочивав Уран, розпростерши крила свої в невимірності, набирали дракони безликости виду Урана й підкрадалися до Геї, шепочучи їй ніжні слова любови. Приймала в лоно материнське дрімаюча Земля вороже сім'я Хаосу, не знаючи про те, що обнімає вона не предковичного коханця, а посланців мороку.

Хутко визріли в лоні Геї діти пітьми. Вийшли на світ — багаторукі, стоголові, страшні. Здригнулася твердь земна від їхньої ходи, від жахливого ревища. Закрив обличчя вражений Уран, кілька циклів перебував у самотині, далеко від Геї, огорнений хмарами задуми і суму. А дракони терзали груди Матері-Землі, і радів Хаос, зловтішно сміявся над муками божественного Урана.

Отямився титан від туги й рішуче опустився на Землю. Махнув блакитним крилом і змів лютих чудовиськ у глибини тартару, замкнув їх замком вічності. І, обнявши Гею, вже не кидав її насамоті, щоб не могли до неї наблизитися дракони Хаосу.

Настав час. Народилися від кохання Урана й Геї могутні сини й дочки — прекрасні титани й титаніди. Вільні й безстрашні, ніжні й всесильні, невмирущі й стихійні.

Уран дав їм свою неосяжність, глибинність, мудрість, невмирущість. Гея подарувала дітям ніжність, вірність, любов, пам'ять, дружбу, мужність. І загорілося в просторах Урана сонце — око Геліуса. І попливли над Землею білосніжні хмари — мрії юних титанід. І покотив грайливі хвилі до безкраю Океан, народжуючи в своєму вічноплинному коханні-грі чарівних океанід. Полетіли у небі птахи, поля і гори вкрилися лісами й квітами. Не було хижаків на Землі, не було смерти. Здруженою й ласкавою була природа, об'єднана любов'ю титанів — дітей свободи й невмирущості.

То був Золотий Вік Буття.

А в надрах Геї бушували дракони Хаосу й бушували правічну Матір. І стогнала вона, благаючи дітей-титанів:

— Звільніть мене від тягара, діти кохані. Випустіть з лона тартару страшних чудовиськ.

— Уран — наш батько — замкнув їх там, — відповів матері Япет — наймудріший з синів. — Як ми можемо порушити його волю? І куди подінемо жахливі породження мороку?

Лише Крон — наймолодший титан, володар часу — вирішив послухати нерозумного благаання Геї. Та вступати в герць із батьком він не міг — Уран був все-сильний. І тоді визрів у Крона задум — пустити у світ потік часу, щоб відділити вічного батька-Урана від матері-Геї. Хотів зупинити брата всевидючий титан Прометей, та було пізно. У космос ринула ріка часу, відділяючи царство Урана від лона Матері-Геї.

І не міг уже Уран обняти коханої, не міг народити нових безсмертних титанів. Володарем світу став хитрий Крон.

Все йшло, як раніше. Та сум поселився в серцях титанів. І зустрівся з повелителем космосу мудрий Прометей і сказав Кронові:

— Зле ти вчинив, брате. Кожна дія обертається на того, хто пустив її в світ. Чекай відплати від власних породжень.

Засміявся Крон:

— Мої породження смертні. Я поглинаю їх. Чого мені боятися? Я ж невмирущий!

— Невмируще терзання страшніше, — загадково сказав Прометей. — Бійся своїх дітей, Кроне.

Виходили з лона Реї небувалі діти, а Крон відбирав їх у матері і ковтав у надра часу, посміхаючися над пророцтвами Прометей. Котилися віки. Гралися безтурботно титани на неосяжних просторах Землі і під склепінням зоряного неба. Та час невмолимості настав.

Всі знають, що Рея врятувала наймолодшого сина Зевса, давши Кронові проковтнути камінь, загорнутий у пелюшки. І виріс Зевс, змогутнів, набрався сил і мудрости. І задумався юний бог, засумував. Запитала його мати:

— Що тебе гнітить, сину?

— Дума про майбутнє, мамо.

— Чим прийдешність загрожує тобі?

— Ти забула, що я повинен щезнути. Адже я син Крона-Часу. Ви — діти Урана — невмирущі. А я виник у лоні часу. Ти врятувала мене ненадовго, і то обманом. Мушу знайти тайну вічного життя. Чи допоможеш мені?

— Знаю, що треба вчинити, — сказала Рея. Слухай і дій так, як велю. Поверни з лона батька своїх братів і сестер. Скинь його з трону володаря, сам стань царем світу...

— А чи надовго?

— Навіки, якщо будеш мудрим. Поклич Прометей і слухай, що він скаже. Син Япета — наймудріший з титанів. Він знає тайни вічності, він має щире й вірне серце.

Зустрівся з Прометеем Зевс. Розповів свої думи, згадав про сумніви.

— Повалити Крона — тяжка справа, — сказав Прометей. — За ним підуть майже всі титани, вони дали клятву вірності. Та ще тяжче зупинити течію часу, породжену новим повелителем. Є лише одна сила, що спроможна висушити ріку часу...

— Що то за сила?

— Сила Урана — предковічного батька. Якщо переможеш — уклади спілку з ним, хай титан вічності

знову стане коханцем Геї. Лише від нього ти можеш добути невмирущість собі і своїм братам та сестрам.

Згодився з мудрими порадами Прометей Зевс і обіцяв юному богові титан свою допомогу.

Вирвав Зевс з лона Кронового дітей Реї. І закипіла жорстока битва. Безстрашно і мужньо змагалися титани, весело йшли вони на герць з дітьми Крона, бо знали про свою невмирущість. Та не віддали вони, що хитрий Зевс використає супроти них прадавні сили Хаосу, замкнені віддавна у тартарі Ураном. Упали замки вічності, задрижав світ від ходи стоголових драконів, спалахнуло небо від вогню полум'яних язиків гігантських зміїв та багаторуких велетів. Стогнала планета, кипіли моря, злякано огорталися густими хмарами золотисті сузір'я. Багато циклів минуло, доки скінчився бій. Переміг Зевс, бо на його боці став Прометей з братом своїм Атлантом. Два найдавніші титани допомогли богам в надії повернути вік Урана й зупинити течію всепоглинаючого часу.

Замкнув у глибини тартару Зевс титанів, запанував у світі. Розподілив між братами Аїдом, Посейдоном сфери володінь. Собі обрав небо і землю, поставивши трон на недосяжному Олімпі. І приступив до нього Прометей, запитав прямо і мужньо:

— Чому не кличеш правічного батька Урана? Крона ти повалив, але не зупинив течії часу. Невмирущі титани в тартарі — хіба місце їхнє там? Пора діяти, інакше потік часу змете твоє царство, і те, що добуте великою битвою, стане піною в океані буття.

— Я мушу подумати, — сказав Зевс. — Я покличу тебе.

Дивився Прометей у очі новому володареві й читав його затаєні думки. Боявся Зевс, вельми боявся. Страх

корінився в ньому від народження. А страх породжує тиранію і хитрість. Ось чому роздумав олімпійський володар звертатися до Урана, бо знав, що в царстві вічності всі стануть вільними й рівними, а Зевсові страх не хотілося віддавати владу у руки блакитного неба. І ще одна думка не давала спокою володареві: а що як олімпійці щезнуть при сяйві Урана? Адже не він породив їх, як невмирущих титанів, а творець часу — Крон!?

І задумав Зевс злочинну справу. Збагнув Прометей, що віднині не буде миру між ними, бо щирість мудрого титана стала на заваді честолюбству гордовитого бога.

А задумав олімпійський повелитель ось що. Вирішив він створити з праху земного людей, які б жили на землі, обробляли її і поклонялися богам, тремтячи перед їхньою могутністю. А розум і душа тих людей, вся їхня творча сила повинні належати олімпійцям. Доки житимуть ті люди, а житимуть вони вічно, бо вічна Мати-Гея, доти молитимуться люди своїм володарям, пам'ятатимуть про них, годуватимуть їх своїми творчими силами. Так захотів Зевс постати над часом, обдурити його всепроникаючий потік марою вічності.

Він здійснив свій задум. І сповнилася земля міріадами людей. Вони будували собі житла з каменю та дерева, полювали на мирних колись тварин, проливали кров, віддаючи її в жертву богам. У світ ввійшла смерть, а з нею відплата. Грізні Ерінії почали гуляти над землею. Буття стало кільцем замкненої муки, з якого не було виходу. Люди народжувалися й умирали, не знаючи ні тайни свого народження, ні мети життя. Страх перед богами тримав їх у нескінченному полоні терпіння і байдужости.

І збагнув Прометей, що ніколи не настане на землі час Урана, ніколи більше не почує Мати-Гея голосу вільних титанів, якщо не повстати супроти волі жорстокого Зевса. Лише він один знав, що можна вчинити, лише Прометей бачив вихід з колеса невмолимости.

Створив мудрий титан інших людей і дав їм у гряди небесний вогонь невмирущости, спадок давнього Урана. І пішли ті люди у світ, стали жити поміж людьми Зевса. Зазвучали над землею пісні, почувся сміх, попливли кораблі до далеких країв, шукаючи тайну, задзвеніли струни арфи й кифари, почувся творящий стук молотка, народилася в серці надія на грядущу волю, зародилося зерно сумніву у всемогутності богів.

Розпалився Зевс гнівом і покликав Прометея до себе.

— Навіщо дав ти людям вогонь? Чому порушив мою волю володаря світу?

— Ти перший порушив нашу угоду, — сміливо одказав титан. — Ти обіцяв покликати на землю Урана, щоб повернути вік свободи. А замість того ти створив покірних істот — довічних рабів, з яких п'єш сили і снагу для власного буття! Ти став на шлях злочину, Зевсе, і відплата гряде!

— Не турбуйся за мене, — гордо сказав Зевс. — Подумай краще про власну долю. Ти порушив мій закон і матимеш страшну кару, щоб сама вічність здригнулася перед моїм гнівом.

— Я знав про кару, — спокійно мовив Прометей, — і свідомо йшов на неї. Проте ти забуваєш, Зевсе, що я невмирущий, отже й кара моя буде не довічна. Я витерплю всі муки, всі тортури й наругу, але настане час, і я поверну собі волю...

— Як? — засміявся Зевс зневажливо. — Хто допоможе тобі в моєму царстві, де кожен атом — слухач мого закону?

— Це — тайна, яку тобі ніхто не відкриє. І коли вдарить дзвін урочого бою, ти щезнеш, як мара, Зевсе, бо не захотів відкрити серця свого безкінечному Уранові.

— Я всемогутній, — пихато скрикнув Зевс. — Я невмирущий.

— Твоя невмирущість — ілюзія. Вона — лише міт, вигаданий для світу, щоб люди годували тебе амброзією молитви і мислі. А насправді ти безсилий...

— Чому?

— Бо раб світу, віддзеркаленого на хвилях часу. Зв'язавши себе із царством — ти раб царства. Свобода — то відмова!

— Від чого? — грізно запитав Зевс.

— Від усього. Навіть від себе. Зв'язуючи себе з чимось, ми неминуче вмираємо. Смерть — розплата за придбання. Відмовляючись од усього — ми невмирущі. Я ніколи не вмру, бо віддаю свою невмирущість людям. А ти — грабіжник людського духу, а тому несеш в собі власний кінець. Коли люди повстануть — тебе не буде!

— Цього не станеться! — люто сказав Зевс. — А ти сконаєш у самотині на краю світу, де тебе не побачить око людини!

І звелів Зевс прикувати титана у найвищих горах, недосяжних для людей.

Минають віки, тисячоліття. Прометей непокірний. Ні хитрість олімпійського володаря, ні муки й торттури не примусили його відкрити таємницю падіння богів.

Багато мітів пустили у світ жерці деміюргів-творців. Багато брехливих ідей та мрій посіяли зерна ілюзій у душах героїв. І віддавали діти Прометея полум'я духу та прагнення розуму для чужої мети, для даремних дій, вигідних олімпійським богам. Знав світ про заповіт Прометея, знав, що має з'явитися дивовижний герой, який подолає в борні драконів Хаосу і визволить Прометея від вікових кайданів. Ось чому жерці створили міт про Геракла, повідомивши людей, що такий герой уже був і нема чого чекати його знову. Це — найбільша брехня олімпійців. Геракл гряде. Він — то нащадок титана, який збагне давній заповіт і проб'є отвір в скелі часу, об'єднавши наш світ з невимірними володіннями Урана.

І тоді зідхне Прометей, звільниться від кайданів, які він обрав добровільно, віддавши вогонь свого розуму для визволення людей...

Прощання

Слухає Геліона Гіпатія, і згадується їй тужливе обличчя Великого Нага, і розвіє вона багато втаємничених символів книг і пісень, мітів і легенд, які ввійшли в її душу з дитинства. Так, так, скрізь розсіяно іскри вогню Прометея, від далекого Гімавата до гір Еллади. Скрізь діти титана шукають виходу з кола часу. Тяжка дорога, але радісно знати, що Сини Прометея є в світі і що вони невмирущі. Як об'єднати їх? Коли це станеться?

Обличчя Геліона суворе й тривожне.

— Чи зрозуміла міт, Гіпатіє?

— Я збагнула, що це — лише символи справжніх подій. Відкрий мені приховану суть, Геліоне.

— Вільні титани — то люди, породжені Природою-Матір'ю і безкінечним рухом — Ураном. Вони — володарі стихій, вони вільні діти неба і землі. Та сталося так, що люди-титани породили богів, як свої ідеальні відбитки у мислі, в розумі. Вони запліднили теми ідеями світоносний етер, і вирости чудовиська тиранії та владности, і вони стали повелителями людей, бо люди самі захотіли цього. Страх не дозволив зруйнувати зловісні образи, страх навіть примусив прикрашати їх усім найкращим, чим володіла людина. Прегарні храми, музика, творчість духу й розуму — все віддається їм, безжалісним тиранам. І лише дух людини — Прометей — не скорився фатумові. Він повстав супроти самоув'язнення в колесі Зевса і дає вогонь розуму й самовизволення для вічного повстання. Закон цього світу тримає його прикутим до скелі ілюзорного буття і орел приречености довбе серце титана безмірности. Та гряде Геракл — героїчна людина, яка відкриє можливість перемоги над законом Зевса, і тоді люди-титани повстануть з глибин тартару і повернуться до країни свободи, до царства Урана.

— Чи скоро це станеться, Геліоне?

— Не питай — чи скоро? Не вживай символів часу. Живи ідеями вічності. Головне — це станеться. Такий заповіт Вогняного Титана. Чи хочеш іти до дня його визволення?

— Хочу. Піду.

— Це тяжко. Це страшно. Згадай невмолимого орла Зевса. Згадай нескінченні муки в самотині. Згадай про тисячні юрмища послідовників богів та неблаганних жерців.

— Я пам'ятаю про це, — твердо мовила Гіпатія. —

Але що мені смерть і муки, коли в мені клекоче вогонь невимірного неба — Урана?

— Ти — донька Прометей, — тихо сказав Геліон. — Ходімо зі мною. Вогняний Титан загляне в твоє серце, спопелить у ньому прах цього світу. Приготуйся послухати голос вічності. Віднині ти — сіяч вогню. Загартуй душу для полум'яних зерен...

Небо вітчизни

Корабель прибув до Олександрії вночі. Високі хвилі не давали йому пристати до берега. Господар судна дав наказ кинути якорі, згорнути вітрила. З підвітряного боку спустили човна для Гіпатії — вона поспішала додому. Чотири гребці хутко домчали посудину до берега, вискочили просто в хвилі, перенесли дівчину та її речі на руках до сухого. Вона подякувала суворим і люб'язним морякам, почала шукати в гаманці драхми. Білявий плечистий моряк зробив заперечливий жест.

— Не треба, еллінко, — сказав він. — Поцілуй мене, і то буде для мене найбільша нагорода.

Гіпатія усміхнулася, обняла хлопця за шию, міцно поцілувала в гарячі спраглі уста. Він застогнав, заплющив очі, захитався, ніби пронизаний грозовою силою. Товариші заздрісно дивилися на нього, сміялися.

— Усе життя любив би таку подругу, — прошепотів моряк, з священним острахом дивлячися на Гіпатію. — Звідки ти така?

— Ах, що таке життя? — гірко запитала дівчина. — Не вір пориванню, хороший хлопче! Тут любов невічна й вона хутко розбиває свої крила на камінні життя. Шукай в іншому місці...

— Де? Де? — палко скрикнув моряк.

— Вогонь прагне вогню, — сказала Гіпатія. — Хто має розум, той збагне. Я житиму в Олександрії, знайдеш мене в Музеумі, якщо захочеш...

— Знайду, — твердо пообіцяв моряк. — Що тобі ще зробити?

— Розшукайте носильників.

— Самі донесемо. Вкажи куди...

Моряк узяв дівчину, як дитину, на руки, його товариші підхопили речі. Рушили каменистим шляхом на околиці міста, де стояв будинок Теона. Дівчина обняла хлопця за шию, як брата, дивилася в небо, на вогонь маяка, шепотіла задумливо й ніжно: «Ти все сяєш, горює, як і тоді, мій полум'яний друже! А я — ніби стовічний мандрівник... В моїй душі — нескінченна туга... Як мені навчитись у тебе, стороже, рятівного багаття?»

Біля батьківського будинку Гіпатія прощалася з моряками. Тихо ввійшла на заросле виноградом подвір'я. Прислухалася. На балкон хтось вийшов, почувся старечий голос:

— Хто там?

Гіпатія мовчала, задихалася від хвилювання й радості. Постать перегнулася через балкон, розгорнула віти плюща.

— Доню! — пролунав чи то стогін, чи то ридання.

Вона кинулася назустріч. Обнялися на сходах. Теон вів її до кімнати, цілував очі, щоки, вуста, руки. Став перед нею на коліна, припав до ніг, захлинаючися від судорожного плачу. Вона схилилася до нього, гладила сухенькі, зігнуті плечі.

— Тату! Встань! Татку, коханий! Все добре, все гарне! Ми разом! Татусю, не плач!

Вона підняла його, пригорнула до грудей, задивилася в глибокі, виплакані очі, все ще прозорі і ясні. Промені від світильника падали на обличчя батька і донька відмічала на ньому невмолимі знаки часу — глибокі, скорботні зморшки.

— Тепер довіку зі мною? — з надією запитав Теон.

— Довіку, — радісно сказала Гіпатія. — Навчатиму людей у Музеумі, я багато навчилася в далеких краях. Треба передати спраглим зерна мудрости. Може, лише вони врятують світ від потопу темряви . . .

— Ходімо зі мною, — щасливо промовляв Теон, тягнувши її до свого кабінету. — Ось глянь — яка бібліотека! Доки тебе не було, я ще чимало дістав манускриптів. Є такі рукописи, яких навіть у бібліотеці Музеуму нема. І все це — твоє!

— Мое? — здивувалася дівчина.

— Так, твоє. Я вже старий, незабаром піду у країну тіней. А тобі йти та йти. І вести людей за собою. Ось тут влаштуйтеся і починайте розпалювати вогнище. Завтра підемо до Музеуму. Я вже префектові Орестові казав про твій приїзд. Багато людей чекають нетерпляче. Він обіцяв підтримку, ти матимеш катедру філософії та математики.

— Ой, татку! Яке щастя! Я матиму своїх учнів?

— Саме так! Але боротьба буде невмолима. Патріарх Кирило володіє юрбами фанатиків, він має великий вплив на плебс. Треба діяти обережно . . .

— Ах, батьку! Освіта всесильна! Невже фанатики можуть щось протиставити розумові?

Її слова перебив дивний звук, що линув здалека. Теон прислухався, тривожно метнувся до балкону, донька пішла за ним. На тлі нічного неба танцювала заграва, до зірок тягнулися язики багрового полум'я,

стали все вищими, зловіснішими. Над містом тривожно бемкав дзвін, відлунювали злобні, торжествуючі крики.

— Що це? — прошепотіла Гіпатія, пригортаючися до батька. Її тіло тіпала лихоманка. Що це, татку?

— Горить храм Сераніса — понуро одвітив Теон. — Ось тобі відповідь, доню, на запитання — що може злоба протиставити розумові. Чорний вогонь руйнації проти ясного вогню знання...

Частина друга

МУЗЕУМ

Поєднок вогнів

Гіпатія на катедрі. Перед нею — сотні олександрійців. Амфітеатр заповнений вишуканою публікою: тут і патриції, горді своїм прадавнім родом, і багаті купці, що нажили капітали, користуючися державним хаосом у імперії, і християнські ченці, і молоді ремісники. Сам префект Орест завітав на відкриття катедри філософії, математики й астрономії при Музеумі. Сидить у першому ряді, очі опустив долу, але жадібно дивиться з-під вій на струнку постать Гіпатії, на її розпашіле від хвилювання личко, на великі блакитні очі, з яких ллється полум'я щирости й надхнення. Збоку сидить Сінезій, єпископ з Кирени, освічений, культурний ієрарх Церкви, який донедавна ще тримався елленізму. Що його привабило до ініціативи Гіпатії, що він хоче почути з уст молодого учительки, яка не зв'язує своєї науки з жодною релігією? І патріарх Кирило теж не довірив ухам своїх прихильників першого враження про ерудицію та напрям думок доньки Теона, він сам вшанував Музеум власною присутністю. Сидить у задніх рядах, загорнувся в темний гіматій, підперши підборіддя кулаком. Очі — під густими бровами, вилиці кам'яні. Не прочитаєш думи на обличчі наймогутнішого африканського ієрарха, не дізнаєшся, чого прагне його жагуча і буйна душа! А Гіпатії байдуже: хай приходять усі! Багаття розпалюється серед холодної пустелі для всіх, хто замерз, хто жадає тепла. Так вона і скаже... так і скаже...

— Браття! Любе товариство! — пролунав над головами присутніх дзвінкий і мелодійний, ніби спів жайворона, голос Гіпатії.

Амфітеатр зідхнув, загомонів здивовано. Наче забриніли струни божественної кифари. Наче війнув прохолодний вітер у літню спеку. Ніхто не звертався так до аудиторії, жоден з учителів Музеуму. Хто вона, що так вільно тримається перед найповажнішими мужами Олександрії? Звідки її владність?

Сонце сміється, грайливо лле своє проміння крізь віконниці амфітеатру, сповиває Гіпатію неземним ореолом. Орест побожно дивиться на неї, затримує дихання. Може, справді, боги повернулися на змучену землю? Може, сама Атена спустилася з Олімпу, щоб посіяти в серці людей зерна мудрости?

— Мої друзі! — надхненно веде річ Гіпатія, протягаючи прекрасні, ніби пелюстки квітів, руки до слухачів. — Коли холодно серед пустелі, люди запалюють вогонь. І божественне багаття зігріває всіх, не питаючи їх ні про віру, ні про багатство, ні про мову, ні про освіту. І не питає господар багаття пришельця, який з'явиться з нічної темряви, не питає його про те, звідки прямує той, а пропонує погрітися і спочити біля благословенного тепла та світла. Так і наука, знання, любе товариство! Воно для всіх — понад вірою, багатством, походженням! Воно — дарунок неба, а небо обнімає всіх, і злих і добрих.

Запалимо ж вогонь Атени серед холодного незатишного світу. Як легко його погасити, як багато охочих до варварської справи руйнації, і як мало носіїв священних іскор сонця! Громи боїв, крики фанатиків, рушення імперій, честолюбство вождів та правителів! Що все це залишає у серці народів? Лише обридження, зневіру і страх. Безсмертне лише знання, посіяне в душу людей: не сьогодні, то завтра воно дасть добрі врожаї.

Юнаки й дівчата! Ви пізнаєте закони числа і гармонії, щоб збагнути через них таємницю краси. Ви понесете в життя ті закони, щоб розсіяти пільму марновірства й фанатизму. Життя ваших дітей буде радісне й величне: крім того сонця, що в небі дає нам дарунок божественних променів, ви запалите в небі своєї душі тисячі нових сонць — очей благословенного Геліоса!

Поважні батьки й матері, славетні громадяни Олександрії! Ви підете таємничими шляхами мудрости, що їх проклали для світу шукачі божественних скарбів — Платон, Пітагор, Арістотель. Ви збагнете прихований змісл власного життя і Матері-Природи і зрозумієте всесильність знання. Колесо узвичаєного життя замикає вас у безвихідність постійности прагнень. Промінь філософії осяє вашу свідомість і покаже вам обрії іншого, прекраснішого буття!

Навіть дитя, сповнюючись прагненням стати особистістю, жадібно дивиться довкола й невтомно запитує матір, батька, довколишніх людей про таємницю світу і його явищ. А пізніше втомлюється і стає холодним попелом колишнього багаття. Товариство! Розвійте попіл утоми, розчарування, зневіри, повернітесь до благословенної свідомости дитинства. Запитаємо в світу: що він є: що таке зорі, що таке вітер, що таке дух людини, хто такі птахи й метелики, плянети і хмари в небі, що таке любов і віра в богів?!

Допоможіть мені, громадяни Олександрії, запалити вогонь серед пустелі руйнації. Гляньте довкола — коїтись над світом хвиля фанатизму і темряви, палають заграви над храмами і бібліотеками. Якщо варвари затопчуть вогні давньої мудрости, що матимуть наші діти, кого вони запитають про таємниці буття?

— У ієрархів Божої Церкви! — прогомнів гучний голос з задніх рядів. — У слуг Бога живого! Твердиня істинного знання незрушима, і навіть сили пекла не зруйнують її!

Усі обернулися на звук голосу й побачили високу постать патріярха Кирила. Чорні очі горіли темним полум'ям, рука була здійнята вгору, наче меч грізної кари.

Авдиторія невдоволено зашуміла. Гіпатія на мить замовкла, потім сміливо стріпнула золотим вузлом кіс.

— Не станемо сперечатися з тобою, володарю християнських душ! Дим над храмом Сераніса — найкраще свідчення! Хто не сліпий — побачить, що чекає наступні покоління, якщо вони не зупинять дикого плебсу!

— То — священий вогонь, — грізно заперечив Кирило. — Ви — апологети язичества — самі викликали його на власні голови. Ви віками душили слово Христа, нищили вірних Його синів на аренах цирків, розпинали на хрестах, кидали на з'їжу диким звірям! Чого ж бажаєте тепер? Слово Христа торжествує, і ніяка сила не зупинить караючої руки! Дарма хочеш відродити сатанинські вогні еллінізму, донько Теона! Їхній час минув — і не повернеться!

— Може, й так, — несподівано сумно озвалася Гіпатія, похиливши голову, і амфітеатр принишк. — Може, ти й маєш слухність, чорний володарю юрби! Можливо, погаснуть божественні вогні знання і тьма впаде на землю. Ми тоді підемо в інший світ, у світ, недосяжний для вас, прихильники жорстокого Бога. Там ми запалимо вогонь Прометея та Атени і зберемо до себе дітей, щоб вони своїми ясними очима запалили небувале сонце в новому небі. А ви залишитесь самі, у

суцільному мороці, бо хто освітить ваше нещасття і піль-
му серця, як воїни знання підуть звідси?

— У нас є немеркнуче сонце — Боже слово! — гор-
до відповів Кирило. — Раджу й тобі замислитися, ве-
лемудра донько Теона, доки не заgrimіла сурма Ар-
хангела!

До катедри піднявся імператорський префект Орест,
підняв руку.

— Ваше преосвященство! — миролюбно сказав він.
— Прекрасна Гіпатіє! Навіщо дискусія, до чого вона?
Мудрий закон імперії дарує свободу кожному — мис-
лити, діяти так, як хоче його серце і розум! Брама
Церкви Христа відкрита для бажаючих, але й двері
до Храму Муз ми не зачинимо! Учена Гіпатіє! Олексан-
дрія вітає тебе і твое похвальне бажання запалити вог-
ні мудрости! Ось тобі слово префекта — вогонь Аteni
горітиме довго й сильно. І прославиться наше місто
двома маяками. Чудо світу височіє над морем, вказу-
ючи шлях кораблям, маяк знання засяє над віками,
щоб прокласти нашим нащадкам путь до осмисленого
буття. Я сказав, громадяни Олександрії!

Амфітеатр гримів від оплесків та вітальних вигу-
ків, а Гіпатія мовчала, і мовчав понуро патріярх Кири-
ло. Вони дивилися в очі одне одному, і між ними про-
лягала безвидна і страшна безодня. І запитувала сама
себе Гіпатія: чи є в світі сила, яка зімкне ту безодню?
Чи зійдуться їхні душі колинебудь до купи, щоб щиро
подати руки для дружнього потиску? І не бачила донь-
ка Теона відповіді, не знаходила її в серці своєму...

.....

У вікні бібліотеки — таємниче зоряне небо. Пли-
вуть в нескінченнім просторі вогнисті слова вічної
книги, зачаровують, магнетично тягнуть до себе. Гіпа-

тія шепоче слова ніжності далеким світам, відчуває свою причетність до полум'яного всеохоплюючого життя. Вона згадує мудрі вчення Арістарха та Пітагора про нескінченні простори, про те, що земля пливе серед легкокрилого етеру довкола сфери Геліуса, а разом з ним — у зоряній річці невимірності, яка й складає життя Світового Логоса. О, титане Прометею! Що ж станеться з твоїм дарунком, коли запанують дикунські уявлення, принесені нам неуками-жерцями, апологетами синайського Бога? Замкнута кришталева сфера з мізерними світильниками зірок? В'язниця духу, склепіння, змуроване над головами нещасних рабів, доля яких віднині — молитися нещадним володарям неба і благати в них недосяжної ласки?!

О, краще згинуті, щезнути, розвіятися хмаринкою, стати променем у океані етеру й полинати нечутно, небачено за всі мури, стіни й божественні брами, за всі обмеження деспотичного розуму духовних тюремників! Ні, ні! Не можна хитатися й падати духом! Треба пам'ятати: там, на краю світу, знемагає в немислимій напрузі Вогняний Титан. Він чекає героя. Невже вона, Гіпатія, не ввійде в лаву бійців, яку збиратиме грядущий Геракл? О ні, не слід навіть такої думки допускати! Доки є снага, сила, доки дихання тепліється в грудях — палити, палити вогні! Хтось прийде, хтось допоможе, понесе естафету далі...

У двері прослизнула зігнута постать служниці. Вона вибачливо шепоче:

- Там якийсь чернець запитує тебе, доню...
- Хто він? — дивується Гіпатія.
- Не каже...
- Чого йому треба?
- Хочє побесідувати... Ти вийдеш до нього?

— Ні. Запроси сюди, до бібліотеки.

— Доню, — несміливо обзивається служниця. — Теона нема вдома, а той чернець сильний і високий...

— Я сказала, — нетерпляче промовляє Гіпатія, — що чекаю його в бібліотеці. Запроси...

Служниця зникає. Гіпатія підходить до свічада, поправляє вузол кіс, загортається в довгий вовняний плащ, зупиняється біля вікна. Хто ж це може бути?

Висока постать в чорному гіматії переступає поріг. Відлога падає на спину, відкриваючи гриву буйного волосся, бліде суворе обличчя в обрамленні пишної бороди і вусів. Хвиля подиву й остраху охопила Гіпатію: до неї завітав сам Кирило — всемогутній патріарх Олександрійської Церкви! Оце так дивина! Чого він шукає в бідному будинку Теона?

— Дивуешся? — глухо запитав Кирило.

— Так, — кивнула Гіпатія, не рухаючися з місця. Вона вже оволоділа собою й навіть усміхнулася у відповідь на його похмурість.

— Чим я можу прислужитися вашому преосвященству?

— Я для тебе не преосвященство, — відрубав Кирило. — Не треба блюзнірства, мудра Гіпатіє! Прийшов я не для жартів, не для компліментів. Сильний прийшов до сильної!

— Ти вважаєш мене сильною? — здивувалася дівчина.

— Так. І ти сама це знаєш. Ти відзначена променем неба, ти — для незвичайної долі. Я відчув це одразу, як почув і побачив тебе. Жаль, що йдеш ти манівцями. Твій вогонь згасне в дикій ущелині...

— Ти хочеш дати мені місцину для багаття? — трохи іронічно запитала Гіпатія.

— Так, — не приймаючи кпину, відповів патріарх. — Тверезо глянь на історичний плин. Минуле приречене. Еллінізм умирає. Народжується і стверджується інша сила, яка підкорить світ!

— Темні юрби фанатиків? — зневажливо кинула Гіпатія. — Вони вміють лише паплюжити й палити. Невже ти захоплюєшся ідеєю руйнації? Навіщо тоді я тобі?

— Та дика сила — тільки зброя, щоб знищити ветху будівлю, — сказав Кирило. — Хіба ти не бачиш, що всі твої Зевси, Посейдони, Астарті — приречені. Вони мертві. Ти їх не повернеш до життя. Ріка не повертає своїх вод назад. На місці язичеських храмів ми змуруємо іншу будівлю — величну й небувалу. Вона стоятиме вічно!

— Не вірю я у вічні будівлі, — серйозно сказала Гіпатія. — Про олімпійців ти слушно мовив, єпископе: вони вмирають. Але для мене вони завжди були лише символами духових реальностей. Невже ти гадаєш, що я можу поклонятися ідолам Зевса чи Посейдона? Вони для мене — символи невмолимих законів світу, які треба розгадати й здолати. А що ж ти запропонуєш поставити на місці старих ідолів? Тінь хреста Голгофи? Постаті ваших апостолів, які не змогли навіть захистити учителя в його смертну хвилину? Хіба не ясніші, не прекрасніші образи Леоніда із Спарти та його трьохсот товаришів, які життям своїм зупинили азійські орди титана, щоб захистити землю вітчизни? Хіба не величніша постать Спартака від озлоблених проповідників нового Бога, народженого в юдейській пустелі?

— Захоплююсь твоєю щирістю і мудрістю, — просто сказав Кирило і голос його набув м'яких тонів. — Сам думаю над долею Церкви, над сумними наслідками

проповіді, яка звернена до плебсу. Ось чому прийшов до тебе. Над темними водами стихії й фанатичної віри повинен з'явитися білий, прегарний корабель з сонячними вітрилами, але на тих вітрилах хай спалахне знак Христа. Ти збагнула? Тоді твоє знання житиме вічно, доки існуватиме Церква, а вона — невмируща. Мине дикість, спаде хвиля злоби й руйнації, залишиться Храм Муз, і зерна божественної Гіпатії дадуть багаті врожаї в царстві Христа. Чи ясно я сказав?

— Аж надто ясно, — кивнула Гіпатія. — Дякую тобі за щирість.

— Тоді подай мені руку — палко сказав Кирило, і в очах ієрарха загорівся потужний вогонь. У тому полум'ї дівчина відчула не лише турботи за долю Церкви та знання, о ні! І вона збагнула, що це їхня остання бесіда. — Об'єднавши сили віри і знання, ми з тобою звоюємо всю Африку. Імперія розвалюється, Рим конає, і навіть Константинопіль слабне, втрачаючи залишки колишньої величі. Олександрія стане новим Римом, який запанує над народами не силою легіонів, а силою розуму й віри! Зважуйся, мудра Гіпатіє!

— Ти не зрозумів, яка сила веде мене, — тихо й печально одвітила дівчина. — Глянь у вікно — там сяють маяки моєї дороги. Свобода — ось мій поклик, Кириле! Ти кличеш мене до суєтності світу. Ах, навіщо вона мені? Навіщо влада над дикою стихією юрби? Я все віддала б за білу смугу піску над морем, за голос хлопчика, який грався зі мною серед хвиль і якого я втратила так жорстоко і невблаганно. Ах, Кириле! Чогось варте лише те, що має спокій і ясність, а всі ті ідеї, що хвилюють тебе — лише чад під оком цього величного неба, яке одвіку кличе до себе наш дух. Згадай слова вчителя, якому ти поклоняєшся: «Істина

звільняє вас!» Чому ж ти прагнеш до влади і сили, які зв'яжуть тебе навіки з ділами і пристрастями тих, ким ти жадаєш керувати? Де ж тоді істина, де свобода?

— Свобода поза владою — фікція, — суворо сказав Кирило. — Фраза Євангелія — лише філософський софізм. Оволодівши течією необхідності, ми стаємо воістину вільними. О, Гіпатіє, ти нічого не збагнула! Ти прагнеш до порожнечі. Що хочеш знайти в пустелі абстракцій? Я пропоную тобі реальну могутність... і серце, яке вміє цінити красу й мудрість...

— Не продовжуй, — зупинила його Гіпатія. — Я все розумію... Все бачу... Відповім просто і відверто... щоб ти не мав ілюзій щодо мене, скажу одразу: серце мое вмерло для кохання земного. Той, хто полонив його — пішов звідси, і я звільню його, своє бідне серце, лише звільнивши тіло від земних кайданів. Зажди, не гнівайся. Я не поставлю ніякого знаку на вітрилах мого корабля: ні знаку еллінських богів, ні знаку Христа. Хай мої учні стануть вільними від будь-яких ідолів. Хіба не величніший знак сонця і зірок від земних символів? Хіба не просторіше склепіння неба від найпишніших храмів землі?

— Тоді ти повстаєш супроти закону творця, хто б він не був — Зевс чи Єгова! — понуро озвався Кирило.

— Так. Це правда.

— А повстанців жорстоко карає закон. Чи пам'ятаєш міт про титана Прометея?

— Я ніколи не забувала його, — гордо мовила Гіпатія.

— Тоді тобі не треба нагадувати про грядущу долю твою, нерозумна й прекрасна Гіпатіє!

— Я знаю про мою долю, — сумно сказала дівчина, дивлячись на миготливі вогні зірок.

— І тебе не страхає вона?

— Страхає, — зідхнула Гіпатія, загортаючись у плащ. — Ще й дуже страхає, Кириле. Твій Бог сильний, Кириле! Але я шукаю всесильности, яка понад силою і безсиллям! Я шукаю свободи...

Математика любови

Минули роки.

Далеко за межі Олександрії линула слава школи Музеуму та її найкращого скарбу — божественної Гіпатії. Наймудріші учені мужі приходили до неї, щоб почути чаруючий голос, випити з джерела давньої мудрости, засвоїти нове розуміння математичних чи філософських істин.

Кільце люті і злоби змикалося тісніше й тісніше. Патріярх Кирило не забув щирої розмови у бібліотеці Теона. Та відвертість не очистила його серце від суетности й владолюбства, а запалила ще чорніший вогонь у його моторошній душі. Гіпатія знала про фанатичну ненависть, яку запалював олександрійський патріярх у серцях плебсу супроти її школи й волелюбних поглядів відданих прихильників Храму Муз. Знала, але не боялася! Все більше було в неї прихильників, вже сотні учнів несли зерна знання в довколишній світ, і бували хвилини надхнення, коли Гіпатія вірила, що може пощастить їй розвіяти той страхітливий морок неутцтва, що сповивав від року до року все тісніше думку й душі людей ойкумени.

Став її відданим другом єпископ з Кирени Сінезій

— сильний і мужній чоловік. Він писав їй щирі листи, сповнені вдячності й любови. Обережно попереджав її в тих листах про небезпеку, радив стримувати палкі поривання до істини. Зауважував, що шляхи до правди заросли тернами, завалені скелями, і розчистити ті стежки — непроста справа, може, справа численних поколінь! Що треба враховувати складність моменту і прикриватися ідеями злободенности, щоб зберегти для прийдешнього зерно вічного знання.

Гіпатія сумно усміхалася, читаючи ті листи. Ах, мій друже Сінезію! Несумісні це речі — фальш і правда, ілюзія й істина. Не може дихати, жити істина під запоною брехні й ошуканства. Як горітиме вогнище в льоху? Адже воно без чистого повітря зачахне, згасне! Так і правда — вона потребує високої гори. Багаття істини повинне палати для всіх. Його можна згасити, але не зробити слугою неправди!

В амфітеатрі, перед сотнями слухачів, Гіпатія розкриває самоцвіти розуму й чуття, добуті нею в довго-річних мандрах, показує захопленим олександрійцям божественність пізнання, стверджує свободу духу, яку треба берегти понад всіма умовностями політики й повсякденного життя. Але в своїй домашній бібліотеці, вечорами, вона збирає найближчих учнів, готових ради неї на все — на смерть і на небувалий подвиг. І там, серед таємничої тиші, Гіпатія ходить між рядами книг та рукописів, інколи зупиняється біля вікна, і тоді заворожені учні бачать у променях призахіднього сонця сиві пасма у золотих косах Гіпатії, і тіні втоми під прекрасними бездонними очима. Друзям своїм вона говорить те, чого не можна сказати на велелюдді.

— Мої прекрасні браття! Чує мое серце — ми незабаром розлучимося. Не треба благальних поглядів —

життя жорстоке, а довкола — вороги. Слушайте мое найщиріше слово до вас. Хочу, щоб ви збагнули всеможливість людини, хочу, щоб ви прийняли в свою душу іскру вогню Прометей. Той вогонь — вогонь свободи. Не збагнете ви цього поняття, доки будете його мислити за філософськими зразками. Поняття свободи — поза словами, воно у сфері відчуття й духа! Згадайте два образи з мітології — Прометей й Епіметей. Два брати, але які різні. Прометей повстав супроти неблаганного закону Зевса і віддав свій вогонь нещасним людям, щоб мали вони зброю для герцю з олімпійцями. А інший — Епітемей — став сліпим попихачем богів, бо прийняв у дім свій штучну жінку Пандору, створену богами. І пустила та жінка у світ потік лих і хворіб, відкривши заборонену скриньку. Так Епіметей допоміг деспотам ще сильніше ув'язнити дух людей у в'язницю необхідности.

Хто ж такий Прометей, а хто його немудрий брат?

Прометей — то Над-мудрість, яка відчуває суть явища понад тверезим міркуванням, то вогонь духу, який знає змісл життя й любови поза обережним нашіптуванням розуму. Епіметей — то Під-мудрість, яка нехтує нечутним голосом душі, а слухає громи земної суєтности й жадібної жаги тілесних бажань. Розрізняйте у всьому голоси двох братів. Навіть у сфері точних наук. Ви сприймаєте мудрість математики, астрономії, філософії, як щось абстрактне, додатне для всякої епохи і всякої віри. Все це так, але доля світу залежить від того, яке почуття ви вкложите в форму згаданих наук. Я мрію не просто про математику, а про математику любови. Я хочу, щоб жила астрономія любови, філософія любови. Ви запитаєте — до чого тут числа і любов? Далекі зорі і кохання!?

Я поясню. Ось ви маєте від мене закони чисел, їхнього поєднання і роз'єднання. Однотипність рішень ви приймаєте, як закон. Я не можу вам дати іншого, але вже сама знаю, що в цій однотипності — порочність, яка вводить творчий розум у колію мислення, а разом з тим у колію практичного рішення. Результат — обмеження людини сферою звуженої практики. Потрібна математика вільного вияву, фантазії. Математика поезії, краси, математика любови й небувалого. Ми обоготворили число, а, отже, зробили з нього ідола, як і з усякого бога. Це породило математику огрублення, роздрібноло єдність світу.

Ми оперуємо міріадами чисел, а цілість втратили. Треба знайти математику єдності. Дроблення — помилка давніх математиків. Поєднуючи числа — ми не маємо злиття, а лише купність. А істина вимагає повної єдності. Ми вивчаємо числа й речі, символізовані числами, як щось окреме від нас, як ідеї, абстракції. Це породжує непрохідну прірву між розумом і світом, розрубує єдність.

Треба вивчати не просто сонце, а поєднання людина-сонце. Не просто чоловік і жінка, а чоловік-жінка, не просто дитина й мати, а єдність матері й дитини, їхню нерозривність. Це — математика вічності, математика невимірного потоку буття.

Бачу подив у ваших очах, мої любі учні. Змушуйте себе руйнувати звичні поняття. Тоді ви станете дітьми Прометея. Ще раз нагадаю: математики оперують з порожніми формами, вони неспроможні перебудувати світ, бо втратили з ним контакт. А суть залишається поза числами, вона втікає від їхніх обчислень і навіть від їхньої практики, бо вони не єднаються з речами, а пе-

ресовують їх з місця на місце, не міняючи сокровенного змісту.

Щоб збагнути — треба полюбити. Треба стати творцем і співтворцем. Не число важливе, не міра, а корінь числа, його суть, його втаємничене значення.

Ось ідуть двоє. Зрадник і зраджений. Це — початок Голгофи. Ось ідуть двоє закоханих. Це — початок нового світу кохання і радості. Отже, майте справу не з голими числами, а сійте зерна ідей у ґрунт апейрону, правічної Матері-Геї. Тоді з них виростуть плоди любови й єдності. О, мої учні, як хочеться чистої вільної ниви, на якій би виросло могутнє дерево науки любови для щастя всієї землі! Чи настане той час? Хто нам скаже про це?

Зустріч над морем

Незрівнянній Гіпатії —

від Сінезія

Щирість і вітання!

Божественна Гіпатіє! Серце мое розривається при думці про Вас. Знаю про ненависть, яку Ви розбудили в багатьох християн, плекаючи ідеї волелюбности. Знаю про вашу безстрашність. Але не можу лишатися спокійним, помічаючи ту бурю, яка насувається на Вашу долю, на Ваше дитя — Музеум.

Мій друже, моя сестро, мій божественний учителю! Послухайте голосу вірного друга. Приховайте свій шал, свою нестримність. Треба берегти сили для прийдешнього. Знаю, що ви боїтеся всякого фальшу і не приймете віри, яка не близька серцю. Але ж Ви відаєте про те, що будьяка віра — лише вбрання відносности, да-

нина моді, що міняється у віках. Людям хочеться гра-
тися у богів — хай граються. А мудреці нехай у тих
божественних ляльках убачають лише лиця тих зна-
ків, символів, з допомогою яких можна щось необхідне
передати людям землі. Ну, хіба не все одно для Вас,
яке обличчя у символа — еллінське чи юдейське? Об-
личчя Аполлона чи Христа? Вкладіть у те чи інше вчен-
ня слова любови, і хай приймуть те слово люди і за-
своять його поза умовностями релігій та політики.

Мені страшно, коли я подумаю, як Ви ризикуєте
заради пустих абстракцій. Втіште мене, напишіть, що
Ви збагнули і будете діяти розважливо й мудро. Хай
доля обереже Вас для радості всіх, хто мав щастя слу-
хати Ваш божественний голос, і всіх, хто ще його по-
чує.

Сінезій

Мудрому Сінезіїві —

від Гіпатії, доньки Теона

Любов і вітання!

Мій дорогий друже!

Засмутив мене Ваш лист. Дуже засмутив. Ви не
збагнули глибини тих ідей, які чули з моїх уст.

Є правда в словах, які Ви мені написали. Правда
тимчасова, сіра правда. Правда страху, самозбережен-
ня. Я не хочу такої страшної правди. Бо служу лише
одній ТИТАНОВІЙ ПРАВДІ, яка прикута до правічної
скелі, й не прийме ласки тирана-бога, яким би могут-
нім він не був. Ви хочете, щоб я заговарала з тими іде-
ями, які вже пустили в серці людей чорні, жажливі
пагіння. Я бачу люті часи в прийдешньому. Церква по-
сіяла в сплячі душі зерна рабства. Вони виростуть тер-
нами сваволі й падіння, руйнації й горя.

Рим творив відкриту сваволю, яку можна було струсонути й навіть повалити силами Спартаків-повстанців, доки в серцях їхніх полум'янів огонь Прометей. А Голгофа внесла в дух людей покору. Освячується сама ідея рабства ім'ям Бога, і спротив рабству оцінюється, як богоборство. Це виховає страх і зформує рабські душі в грядущих поколіннях. О титане Прометей! Чому покинув своїх друзів-людей у такі незаптишні дні?!

Пробачте мені за такий відчайдушний лист. Мені тепер дуже нелегко. Але не пишіть мені більше про обережність, про необхідність дипломатичности в умовах загальної лютости та злостности. Я не політик, не хитрун. Я, мій друже, лише жінка, яка ніжно й палко бажає ясного й тихого сходу сонця над замиреною землею . . .

Ваша Гіпатія

Гіпатія віддала листа служниці, а сама, одягнувши плаща, вийшла з будинку. Душа прагнула самотини, тягнуло до себе море.

Вона проминула ворота, тепер біля них не було варті. Зривалася буря, над пустелею котилися смерчі, море було чорне й грізне. Білі ягнята хвиль бігли над шаленими просторами, радісно кричали чайки в замареному небі.

Вітер рвав плащ з її плечей, піднімав його поли, ніби крила, вшивався в легені подихом свіжости й волі. Їй було легко й тужливо. Не хотілося думати, а лише відчувати, йти, приймати всім тілом опір тугого повітря, грізний гомін прибою, водограї солоних бризок.

Вона надійшла до прадавнього каменя, де колись гралося у чарівному сні двійко дітей. Ах, як хотілося

Гіпатії повернути той благословенний час, побачити ще риз бронзові тіла юних істот, почути ніжні голоси, в яких уже бриніло кохання. Та ба! Ще не впала тирания часу — нерозумного породження Крона, лише в снах інколи приходять до неї дитинство, мучить ілюзорністю, несправедливістю, витискує з засмучених очей даремні сльози.

Вона зірвала з себе плаща, сукню, шовкову туніку, кинула під камінь. Вийшла на скелю, стала над ревичим морем, ніби давня Афродіта, що народилася з піни. Глянула на прекрасне, все ще незів'яле тіло, якого ніколи не торкалися руки коханця. Навіщо воно? Для кого? Яка насмішка світу форми і міри! Створити ідеал, яким ніхто не насолодиться, огранити келех, у гранях якого ніколи не заграє золоте вино кохання!

Вона з криком кинулася у воду, пірнула в буйні хвилі, попливла, задихаючися від нез'ясованого передчуття туги й радощів. Море гралося з нею, шепотіло незбагненні і безладні слова, цілувало її груди, ноги, очі, й вона шалено віддавалася тому одвічному коханцеві сонця і вітру, землі і неба — вічноплинному морю.

Утомившись, повернулася до берега. Хвиля викинула її на пісок. Гіпатія поволі вибрела з води, вийшла з-за каменя. На неї дивилися чорні нажахані очі.

— Ісі-і-і-ідор! — закричала вона безтямно й захиталася.

Він не ворухнувся. Закам'янів. Лише зіхав, як риба на сухому піску, щось хотів промовити і не міг.

Гіпатія вийшла з безтямности, кинулася йому на шию, щось кричала безладне й радісне, а він опирався, і відштовхував її руками, і дивився вгору, намагаючись звільнитися з жіночих обіймів.

— Звідки ти, коханий? — плакала вона щасливими слізьми й не витирала їх. — Ти повернувся з царства тіней? Ти воскрес, як назаретський учитель? О, Ісідоре, кохання моє! Це не сон, скажи мені?

— Гіпатія, Гіпатія... Одягнися... Я не можу дивитися на тебе... О, мара, вічна мара землі!.. Ось візьми плаща... Загорнися...

Він накинув плаща на її плечі, а вона не бачила, не чула нічого, а лише зазірала в чорні, змучені очі, в яких пливла мука цілого світу. Одвічна мука титана. І здригнулася Гіпатія, отямилася від першого пориву.

— Так ти тоді не загинув? — не вірила вона своїм очам.

— Ні, — тремтячи від хвилювання, мовив Ісідор, загортаючись у ветхий, подраний гіматій. — Я вплив, шукав тебе. Я бачив, як тебе стратили у Пальмірі...

— Не стратили, — крізь сльози усміхалася вона, поклавши руки йому на плечі. — Мене купив магараджа, володар з Індії. Я була в далекій Аріяварті. Доля вивела мене звідти. О, Ісідоре, ти не повіриш, коли я тобі все оповім, що зі мною було. Але я пройшла, пройшла всі стежки, і тепер знаю, хто допоміг мені! Твоя любов берегла мене! Ми повинні були зустрітися, Ісідоре!..

— Це не так, Гіпатіє...

— Чому? Чому не так? — дивувалася вона і в очах її грали божевільні вогні збудження. — Що ти кажеш, коханий?

— Я поховав тебе, — понуро мовив Ісідор. — Адже я вважав, що тебе нема. І я вирвав із серця всі принади світу, пішов у пустелю. Там я розірвав живу пуповину, що в'язала мене з людьми. Ти була для мене у недосяжності, в бутті духа, у єдиному потоці всео-

сяжності й спокою. Я приспав своє тіло, почуття, я одсік їх. Сини Гнозису відкрили мені тайну буття. Я збагнув, що цей світ створено силою зла, що треба відсікти його в душі своїй і прагнути лише неуявної повноти у лоні Плероми . . .

— Ах, мій смішний! Мій прекрасний! — сміялася і плакала Гіпатія. — Ну, що ти таке говориш? Ну, навіщо така моторошна пустельна філософія? Світ створено силами зла? Які дурниці! Хіба зло може щонебудь створити? Воно лише може псувати творення добра! О ні, мій чарівний! Світ народжений рідною нашою матрі'ю — Природою, ласкавою й ніжною матір'ю! А ріка зла в ньому — то сліди викривленого розуму. Ти не звільнишся ніколи від своєї суті, а лише можеш освятити її, піднести до ідеальних висот. Ти прийшов — і тепер розсіється мла. Мій коханий, ти допоможеш мені роздувати вогонь Прометей! Якби ти знав, як жадають його люди! О, дяка долі, нарешті, й мені усміхнулося сонце! Мій Геліос повернувся з країни Аїда! О, мое щастя!

Ісідор затуляв обличчя худими руками, безтямно похитував головою. З його вуст зривалися безтямні слова:

— Пізно . . . Пізно . . . Все спопеліло в грудях . . . Я йду по землі, несучи вість вільного Гнозису, що воля для духу — лише в неосаяжності, поза тілесним виявом . . . Це — моя ідея, мое життя, моя місія . . .

— Ах, мій Ісідоре, — палко промовляла Гіпатія, зазираючи блакитними вогнями у змучену душу коханого, — я поверну тобі вогонь серця, я запалю тебе! Відкинь марення втомленого мозку. Навіщо кликати людей у порожнечу вигаданого життя? Де воно? Ми всі зіткані з почуттів і думок, атомів і поривань чутте-

вого світу. Та ідея, яку ти несеш — породження маніякальних жерців юдейського Бога, який приготував хитру пастку для могутніх шукачів. Вони не знаходять виважу тут, у видимому світі, ось і прагнуть у небувалий світ безликости, де самі себе прикують у диких горах бездіяльності. Отямся, Ісідоре! Ти ж маєш могутній розум! Зерно майбутнього світу любови і щастя у нашому серці. Його треба лише доглянути і виплекати. Я кличу юних і мужніх людей. Вони є, коханий, вони йдуть! Лише не падай в імлу зневіри, не йди у небуття...

— Не знаю... не знаю... Якби ти пішла зі мною, я б обійняв духом весь світ, — прошепотів Ісідор і в погаслих очах зажевірили іскри. — Давай, стрибнемо у безодню, кохана...

— У яку безодню? — здивувалася вона.

— У небуття, де осягнемо божественну повноту...

— Ах, мій дивний Ісідоре, — печально мовила Гіпатія. — Як ти заблукав. Ти хочеш розірвати зв'язки причинности, одсікти себе від видимого світу, забути сонце, зорі, квіти, вітчизну, любов. Що ж ти матимеш у безликости, якщо відсічеш зерно цього життя?

— Ах, залиш мене, залиш, — тужливо простогнав Ісідор, одвертаючись від коханого обличчя. — Я не готовий для такої розмови. Я йшов з Сінаю, блукав пустелею, ніс людям слово синів Гнозису. Я не знав, що зустріну тебе... Ця зустріч палить мене... Щось горить у душі... Відчуваю, що чогось не подумав, не збагнув... А, може, то лише поклик проклятої плоті... Ти розбудила дрімаючого звіря... О, Гіпатіє! То — великий гріх!

— Гріх — вигадка жерців Бога! — гнівно скрикнула Гіпатія. — Хто більше вчинив злочинів, ніж вони

— проповідники небесного царства і всевладности Зевса чи Єгови? Який гріх може бути у людей, задавлених скелями невблаганної причинности? Треба вивести людей до сонця правди, до країни любови, а потім говорити про гріх. У Матері-Природи нема гріха, а лише нескінченна казка. Чуєш, коханий?

— Я ще прийду до тебе, Гіпатіє — прошепотів Ісідор, утомлено сідаючи на скелі. — Дай мені зібратися з думками, дай мені повернутися з самого себе . . . Я хочу побути насамоті . . .

— Добре, добре, — ніжно кивнула Гіпатія, загортаючись у плащ і відступаючи від нього. Вона долонею згорнула зі щоби самоцвітну сльозу, повернулася, пішла. Зупинилася, крикнула:

— Знайдеш мене в Музеумі!

— Знайду, — шепотів Ісідор, приклавши руки до виснажених грудей. — Знайду, моє кохання . . . Тільки дай зідхнути й відчутти, чи є ще в мене крила, які я так довго ховав у пустелі.

Він дивився незмигню вслід Гіпатії й жадібно ховав у серці рідну постать. А вітер грався з плащем і піднімав його вгору, як крила, і здавалося схвильованому Ісідорові, що кохана ось-ось підніметься вгору і полетить у буряне небо й навіки втече від нього — у не досяжність . . .

Частина третя

ВИЗВОЛЕННЯ ПРОМЕТЕЯ

Кривава ріка

А море гриміло, шаленіло, закликало. І небо зімкнулося над землею сірим склепінням хмар, і непроглядний морок опанував виднокіл. Навіть світла маяка не видно було на обрії.

Ісідор довго лежав біля скелі, на вологому березі моря, намагався збагнути те, що сталося цього страшного дня. Небувала, неждана зустріч! Ось вона — намішка деміюрга, ось вона — відплата за його поривання у світ свободи!

Сон збувається: вони стрілися над безоднею, й шляхи їхні розминулися не можуть. Гіпатія кличе його в стихію життя, у небо прагнення — а він не бачить мети у тому вирію. Лише нове томління, лише повторення давніх, вичерпаних циклів. Плач, серце, плач! Ти створило для себе нову в'язницю і нову ілюзію! Куди йти, навіщо, для кого?

Сіяти зерна ілюзорного знання в душі людей, які жадають лише насичення? Що вони зроблять з тим вогнем? Полум'я розуму вони використають хіба що для підпалу храмів! Знання таємниць природи? О горе! Розковані стихії вони спрямують супроти ближніх своїх, щоб поневолити їх і одібрати земні блага для власного вжитку! Надія на прийдешність? Та хіба з дітей гієни виростає козеня чи ягня? Ні, ні, світ порочний і страшний у своєму зерні! Ні, Гіпатія помиляється і треба її визволити з тенет ілюзії. Спокійно і дружньо, як колись, розмовляти, відкрити для неї панораму вічності. Вона збагне . . . і тоді піде за ним . . . Це саме те, чого йому не вистачало — рідної душі . . . Так тяжко, невимовно тяжко йти у безодню, не маючи поруч ко-

хного серця... З ким же запалиш вогні нового життя серед пустелі вічності, хто освятить вільне творення духу? Хто стане Евою Нового Світу? Лише вона, лише та, яка вічно живе у серці...

Ісідор рушив до міста, поволі міряючи прибережні піски втомленими ногами. Вулиці Олександрії зустріли його тривожними криками, розлюченими юрбами людей, багровими пожежами, заграва від яких танцювала над ветхими стінами.

— Що діється? — запитав він ченця, який пробігав зі смолоскипом вузькою вуличкою.

— Відьму схопили! Дочку диявола! — засміявся зловісно чернець, вимахуючи димлячим смолоскипом. — Тут їй і кінець! Догралася дочка Сатани!

— Яка дочка Сатани? — крикнув Ісідор, відчуваючи, як холоде в нього тіло і дрібно трясуться руки.

— Гіпатія! Язичеська свята! — зареготав чернець і побіг далі, щось несамовито гукаючи.

Ісідор кинувся бігти. Ноги підгиналися, в грудях закипало сухе повітря. Нічим дихати! Доле! Це він винен! Не затримав її! Це — відплата за його черствість, за зраду життя! Навіщо тепер йому небесна повнота, навіщо неосяжне блаженство? То — насмішка мари, то байдужа порожнеча! Як не стане її, то проклята вся безкінечність! Не може так статися! Він знайшов її, щоб знову і знову втратити? Хіба може таке витримати душа людини?

Він біг на крики товпища, яке лютувало біля християнського храму, що височів біля набережної. Відчував, що не встигне! І знав, що біжить їй назустріч по найтоншій нитці над прірвою...

.....

А Гіпатію котила на гребені кривавої хвилі нев-
благанна юрба фанатичних ченців. Вони схопили її, ко-
ли вона повернулася з Музеуму, зірвали вбрання, і ого-
лонену, беззахисну, як статую прадавньої богині, по-
вели до християнського храму. Гриміли урочисті кри-
ки, вигуки впиналися в її душу, як плювки демонів,
але вона не чула їх, не бачила облич, знала, що це —
останній шлях, з якого нема повернення до рідної
школи, до прозорих очей Теона, до листів Сінезія, до
змарнілого лица Ісідора, до спогадів дитинства.

ЕПІЛОГ

Повстання титанів

Титанічне тіло Прометея знемагало на гострих верхів'ях гір. Та час настав — неминучий, вирішальний час, якого ніхто не міг зупинити — ні боги всіх віків, ні природа, ні воля людей.

Народився Геракл. І здійснив свої подвиги. Впали від його палиці дикі вепри стихій, гідри злобности, змії лютости, дракони обману. І прийшов він у своїх мандрах до найвищих гір, посланий підлим царем Евристеєм по яблука Гесперид — яблука Істини. І побачив Геракл розпростертого на скелі Прометея, над яким ширяв у небі чорний хижий орел, готуючись довбати йому непокірні груди.

Засмутився герой, побачивши муку титана, зупинився біля його кручі. Розплющив Прометей очі, сповнені туги, побачив жаданого героя, загорівся радістю.

— Ти пізнав мене, сину? — запитав він Геракла.

— Хто ти? — здивувався герой. — Невже непокірний титан?

— Довго ж я чекав тебе, Геракле!

— Чому назвав мене сином? Адже я син Зевса!

— Ти — раб Зевса, — гірко сказав Прометей. — Я породив тебе і твій дух у прадавності, щоб визволити людей від тиранії богів. Але Зевс полонив тебе хитримися словами лестощів та обману. І ти повірив, як по-

вірило багато героїв. Ти у сітях брехні, бо служиш не волі, а рабству!

— Але ж честь героя, — занепокоєно мовив Геракл. — Я служу цареві Евристееві. Такий присуд богів. Він послав мене по яблука Гесперид до краю землі, у царство Атланта...

— Ти служиш нікчемі? — простогнав Прометей.
— Навіщо? Чому?

— За гріх.

— Який гріх? Перед ким?

— Перед богами.

— О, темряво розуму! — закричав Прометей і луна покотилася над дикими горами. — Ось де причина моєї муки! Доки ти добровільно приймаєш рабство — я прикутий! Ти відкинеш рабський дух — я звільнюся з полону! А зі мною повстануть з тартару всі давні титани!

Замислився Геракл, чорна дума залягла на чолі. Хвилями-горами грають м'язи, жадають бою, та не знає герой, кого бити, кого визволяти, проти кого повставати. А що, як обманує Прометей? А що, як правда на боці Зевса?

— Чим доведеш, що Зевс — тиран? — запитав Геракл титана.

— Іди до краю землі, — втомлено мовив Прометей. — Я ще трохи зачекаю, доки промінь істини торкнеться твого скам'янілого серця. Там, у найвищих горах, ти знайдеш мого брата Атланта. Ніхто з смертних не бачив його, ти будеш перший. Він тримає на плечах тягар неба й землі — такий був присуд Зевса за непокірність Атланта. Скажи йому такі слова Прометей: «Атланте, кинь свій тягар! Ти тримаєш те, чого нема!» Чуєш, Геракле? Так і скажи. І тоді ти побачиш, чи

правду я мовлю тобі. Тоді ти збагнеш, що Зевс змусив тримати на плечах Атлантові і чи може брехливий володар бути батьком героїв?!

— Я знайду Атланта, — сказав Геракл. — А як мені бути з яблуками Гесперид? Де я знайду їх?

— Ти не знайдеш їх на землі. То — яблука безсмертя й істини. Вони ростуть у країні Урана, де час не має сили, де котить хвилі океан вічності. Ти побачиш ті яблука, коли повстануть прадавні титани. Іди, мій сину!

Пішов Геракл. Довго йшов він, доки досягнув найвищих гір. І побачив він на верхів'ї крижаному скам'янілого титана. Кривавий піт зросив його чоло, багряними блискавицями оповили титанічне тіло напружені жили. Глянув на героя Атлант змертвілими очима, ворухнув сухими вустами. Але жодного слова не почув Геракл. І сказав він гучно, дивлячись у очі тому, хто тримав небо і землю:

— Титане! Ось що тобі переказує брат Прометей: «Кинь тримати те, чого нема». Вийди з-під тягара, який на тебе поклав вороги! Ти вільний!

Захитався титан. У кам'яних очах промайнув подив і вогонь. Він ступив крок. Другий. Опустив руки. Тривожно чекав.

Небо не впало. Мовчала земля. І страшно й легко зідхнув Атлант і закричав він грізно й весело, прямо безкінечному небу:

— Вільний! Я вільний! Батьку Уране! Час настав!

Він підхопив Геракла на руки й за кілька кроків досяг гір, де страждав Прометей. Опустив героя на землю. І поклав Геракл непромашну стрілу на тятиву вірного лука, натягнув сильною рукою.

Весело задзвеніла стріла, шугаючи в небо. І впав на

землю чорний орел Зевса, скропивши скелі хижою кров'ю.

Піднявся на весь титанічний зріст Прометей. Здрігнувся світ. І щезнула постать Геракла, злилася з Прометеем, увійшла у вогонь його невмирущого серця. І сказав титан:

— Сталося! Батько зустрівся з сином! Встаньте, брати, не спіть!

Затремтіли гори. Тріснули навпіл. Застогнала болісно й гнівно Мати-Гея, оголивши надра тартару. І з лона одвічної безодні піднялися під промені сонця прекрасні титани. Підняли руки до неба, вітаючи безкі-нечність могутніми криками.

І з'явилася на обрії армада богів на чолі з Зевсом. Тримав у руках цар Олімпу жмути блискавиць, і грізно потрясали зброєю молодші боги, погрожуючи звільненим титанам найлютішими карами. Крикнув Прометей, і могутня луна полинула зорями:

— Гея, Зевсе! Скінчилася твоя влада! Ти панував лише над обдуреними героями! Герой, який знає істину, живе у мені. Він належить свободі. Моє пророцтво завершено — час вашої загибелі настав, боги! Ви були тільки тіні сплячого розуму — щезніть же в мороці! Гея, прекрасна Атено! Титани чекають тебе! Чому ти там, серед людських ворогів?

— Я — донька Зевса! — гукнула Атена, здіймаючи срібного списа до неба.

— Ти — титаніда, донька Метіс, матері мудрости, яку з правіку проковтнув Зевс. Ти народжена вічністю. Ось чому його суть не витримала твого вогню і викинула у світ. Він обманом змушував тебе вести непотрібні й злочинні війни для богів. Віднині — мудрість забуде війну, а піде у світ Урана, де творитиме життя

краси й надхнення. І ти, Афродіто, доню вічного моря, йди до нас, бо ти породжена невмирущим Еросом — зерном одвічного буття. А ви, породження часу, йдідь туди, звідки з'явилися, — в імлу ілюзії й обману.

І радісно стали Алена й Афродіта поряд з вільними титанами і вітали діти Урана своїх зновународжених сестер. А тіні олімпійців танули у блакиті неба і спадали на землю прозорим туманом.

І сказав Прометей, звертаючись до світу:

— Слухайте, люди-титани, останнє слово Прометея! Віднині ви вільні. Нема ваших тиранів, нема царів і богів! Вільна гра сил і стихій — ось ваша нова дорога, розковані люди-титани!

Не зупиняйтесь в польоті пізнання і щасливої гри. Ваша зупинка — рабство! Зупинена творчість — народження бога. Боги — то лише знак вашої втоми, титани! Коли боги сідають на небесні престולי — люди-титани падають у тартар неволі. Не забувайте любови — лише її полум'я спопелить утому вашого духу!

Хай щезне час — невдале творення Крона! Віднині — царство Вічності, Свободи й Любови! Батьку Уране, Мати-Гея, відчиніть для ваших дітей браму невимірності! Ми йдемо...

Голгофа

Ісідор рвався крізь дику, фанатичну юрбу, бив по звірячих обличчях кулаками, кричав щось і не міг пробитися туди, де в обіймах багаторукого дракона звивалося в передсмертній агонії прекрасне тіло титаніди Гіпатії. Град каміння падав на пелюстки божественного лотоса, ламав тичинки, кривавив райдужною кров'ю прах землі.

— Прокляті! Прокляті! — кричав Ісідор і простягав руки до багрового неба, у якому гуляли пожари і сміялися хижі обличчя богів. Не було ні людей, ні землі, ні болю, ні смерти. Над світом котилася, вирувала дика стихія — кривава ріка несла води до нескінченної прірви і спадала страшним водограєм у безвість і не могла наповнити жадібної пащі часу.

На хвилях крові пливли їхні очі, двоє пар очей — чорні й блакитні. Погляди очей зустрілися. І блакитні втікали у далеч, а чорні гналися за ними й не могли догнати. І не могли догнати...

А Гіпатія лаштувала човник серед суцільної світової птьми, казковий небувалий човник. І співала свою останню улюблену пісню, яку вона несла у далекі світи, для нових друзів-дітей.

Море, море кохане,
Подаруй черепашку казкову,
Я втечу на світанні
На простори привільні, чудові...

Дивне слово я знаю
Й черепашку чарівну отую
В чужинецькому краї
В корабля зачаклую...

Хмари, хмари крилаті,
Подаруйте дощі небувалі,
Щоб чужинці прокляті
І не чули й не знали,

Як по річці грозівій
Мій кораблик поплине до моря —
На простори чудові,
Де немає ні щастя, ні горя...

І золоте вітрило здіймалося над рожевим кораблицом, і ніжні вітри надимали його веселі груди, несли у нескінченність . . .

— Смерть безбожникам! Бий! Бий! — ревіла юрба і смолоскипи кипіли довкола церкви, і постать Христа у терновім вінці здавалася темним, страшним привидом.

Ісідор упав на закривавлене тіло Гіпатії, обняв його широко розкинутими руками, ніби хотів прикрити крильми від жорстокого світу. Удар по голові затьмарив його свідомість, розсік пуповину життя.

Зашуміло море біля ніг, ласкаво заплюскотіла хвиля. Хлопчик біг за тоненькою постаттю. Вона віддалялася, танула в сонячнім мареві, наче хмаринка, махала руками, як рожевими крильми. А він напружував останні сили і ніяк не міг наздогнати Гіпатії . . .

. . . ніяк не міг наздогнати . . .

1970-71 рр.

Чорногора, Карпати

СЛОВНИК МАЛОВІДОМИХ СЛІВ

- Адамант** (гр.) — алмаз, брильянт; у стародавніх греків також — метал, сталь.
- Аїд**, також **Гадес** — у старогрецькій мітології підземне царство, пекло; бог підземного царства.
- Амброзія**, **амврозія** — в старогр. мітології їжа богів, що давала їм вічну юність і безсмертя; переносно — надзвичайно смачна страва.
- Амріта** — в індійській мітології напій безсмертності, нектар, якого боги п'ють на горі Меру, щоби продовжити своє життя, свою юність, бож вони не безсмертні, як Брама.
- Амфітеатр** (гр.) — у театрі місця для глядачів, розташовані півколом на схилах горбів уступами.
- Антіохія** — місто стародавньої Сирії, засноване 300 пер. Хр., найважливіше й найбагатше місто за Олександрією, з якого апостол Павло розпочав свою місіонерську діяльність у Малій Азії й Європі, там постала перша християнська громада поза Палестиною, вперше в Антіохії вжито назву «християнин», місце перших Вселенських Соборів.
- Апейрон** (гр.) — необмеженість; за філософом Анаксимандром апейрон — це первень, з якого постав світ і до якого світ повернеться.
- Аполлон** — гр. бог сонця, покровитель мистецтва, бог провіщань, йому присвячений був храм у Дельфах; у повісті виступає як «Аполлон кифаред».
- Аргонавти** — мітологічні грецькі герої, які плили на кораблі «Арго» до берегів далекої Колхіди (давня назва Зах. Грузії); переносно — сміливі мореплавці, шукачі пригод на морі.
- Аргус** — всевидючий, у старогр. мітології багатоокий велетень-сторож; переносно — пильний, невисипущий сторож.
- Арістарх Самоський** (4 ст. — 3 ст. пер. Хр.) — старогр. астроном, висловив здогад про рух планет, Землі і Місяця серед нерухомих зір, в центрі яких міститься нерухоме Сонце. Це була перша спроба створення геліоцентричної системи світу.
- Арістотель** (384-322 пер. Хр.) — старогр. філософ і вчений, розробляв проблеми філософії, логіки, психології, етики, есте-

тики, політики, історії, природознавства, створив вчення про категорії в теорії пізнання, критикував ідеалізм Платона, визнав світовий дух — Бога.

Аріяварта — в давнину космографічна самоназва Індії, що походить від слова Арія — людина шляхетного роду; твердиня аріїв.

Аріядна — в гр. мітології дочка критського царя Міноса, що вивела Тезея з лабіринту за допомогою клубка ниток; переносно «нитка Аріядни» означає — порятунок.

Армада (есп.) — велика фльота; переносно — велика кількість, сила силенна.

Артеміда — гр. богиня-діва, сестра Аполлона, охоронниця стад і дичини, мисливиця, богиня місяця.

Астарта — у сирійській мітології богиня земної родячости й любови.

Атена — у гр. міт. одна з головних богинь, дочка Зевса. Спочатку богиня війни, перемоги, родючости, згодом — богиня мудрости, покровителька наук і ремесел.

Атени — місто-держава стародавньої Греції, торговельний осередок, там процвітали мистецтво й наука, були численні культові святині, Академія.

Атлант — у гр. міт. титан, який з наказу Зевса тримав на плечах небозвід.

Афродіта — гр. богиня кохання і води, народжена з піни моря.

Бархани — нанесені вітром піщані горби серповидної форми з пологими навітряними і крутими підвітряними схилами, не закріплені рослинністю, переміщуються.

Блимати, бликнути — блимати, світитися тьмяним нерівним світлом.

Брама, також Брахма — в індійській міт. один з найвищих богів брахманізму й індуїзму, він — творець світу і всіх істот. У давньоіндійському релігійному свідогляді Брама — це «світова душа», продуктом діяльності якої нібито є «примарний» світ явищ, природа. Поруч нього стали згодом ще Вішну й Шіва, створюючи трійцю інд. релігійної системи.

Борей — в гр. міт. бог північного чи півн.-східнього вітру; переносно — рвучкий, холодний вітер.

Веди (санскрит — знання, порівняй укр. відати, відаю — знаю) — найдавніші пам'ятки староінд. літератури, написані мовою санскриту, складаються з чотирьох книг.

- Гармонія* — струнка погодженість частин одного цілого.
- Геліос* — грецький бог сонця, брат Селени (місяця) й Аврори (світанку), — всі троє діти титанів Гіперіона й Тії.
- Гера* — дружина Зевса, цариця богів, покровителька шлюбів і пологів.
- Геракл* — старогр. мітичний герой, відзначався незвичайною фізичною силою, визволив Прометея й Атланта, непокірних титанів, покараних Зевсом.
- Гесіод* (8-7 ст. пер. Хр.) — грецький поет, який оспівав мітологічну історію постання світу і богів у поемі «Теогонія», а в поемі «Робота і дні» оспівав працю рільників, як протиставлення військово-лицарській епопеї Гомера.
- Геспериди* — дочки Атласа й Геспери.
- Гефест* — бог вогню і ковальської справи.
- Гея*, виступає частіше п. н. Мати-Гея — гр. богиня землі, яка породила гори, море й Урана.
- Гідра*, — у старогр. міт. вбита Гераклом багатоголова потвора з тілом змії, у якій замість кожної відрубаної голови виростали дві нові голови дракона.
- Гієна* — хижа тварина, що живе в південних країнах і живиться переважно падалю.
- Гімавата* — свята гора в Тибеті, в надрах якої росло древо життя, теж — пуп Землі. Гора, на якій застряг ковчег після потопу світу.
- Гіматій* — старогр. вовняний плащ прямокутного крою.
- Гностик* — прибічник гностицизму, який почитає гносис — знання.
- Гностицизм* — збірна назва релігійно-містичних вчень, що виникли на ідейному ґрунті раннього християнства та ідеалістичної античної філософії (неоплатонізму) і проповідували віру в вище містичне знання (Гносис), яке нібито вказує душі істинний шлях до спасіння. Гностицизм поширився в 2-3 ст. у країнах Близького Сходу. Вчення гностиків були відкинута християнською Церквою як єретичне, а їхні праці знищені. Валентианці і маркюнці — учні відомих нехристиянських гностиків Валентина й Маркіона.
- Горгона* — мітологічна жіноча потвора зі страшною, жах викликаючою головою. Гесіод розповідає про трьох горгон, з яких лише Медуза була смертною — її вбив Тезей, бо все під її поглядом кам'яніло.
- Гранат* — рід рослин родини гранатових, плоди (велика багатонасінна ягода) яких споживають свіжими і переробленими (напої, вина, сиропи).

Готи — група германських племен, які в 3 ст. мандрували з Півн. Європи до Півн. Причорномор'я, в 4 ст. розпалися на остготів і вестготів.

Гуру — індійський священнослужитель і мудрець; гуру Нарен — ім'я створено за взором інд. мітологічного богатиря Нареда: нара — закон, да — дати, отже Законодавець.

Дамаск — столиця Сирії, одне з найдавніших міст Бл. Сходу.

Деміорг — у гр. філософії — дух, творець світу, бог. У Платона означає бога-творця світу з правічного прахаосу або прама-терії (натомість християнський Бог творить світ з нічого).

Демокрит (460-370 пер. Хр.) — давньогр. філософ, основоположник вчення про атом як первень світу, дав пояснення світу на основі визначення двох першоначал: атомів (буття) і порож-нечі (небуття). Атоми — елементарні, неподільні й якісно од-норідні частки — вічні і перебувають у безконечному вихро-вому русі, в процесі якого в силу необхідності породжується все існуюче. Демокрит уважав Всесвіт безмежним у просторі і вічним у часі.

Дева — індійське означення осіб як святих, божественного по-ходження, напр., Паті-дева означає — божественна Гіпатія.

Демониця — злий дух, демон жіночого роду, як чорт-чортиця.

Дельфи — давньогр. місто, культовий центр, в 3-му тисячоріччі пер. Хр. там стояв храм Аполлона, в якому жрекиня — про-рочиця Пітія — робила провіщання, виголошувала оракули.

Дециця — незначна кількість чого-небудь, трохи: дециця драхм — трохи старогр. монет.

Ебенове дерево — цінна деревина (тверда тканина між корою і серцевиною) багатьох видів ебенових дерев і кущів.

Евридика — у гр. міт. лісова німфа, дружина співця Орфея. Ко-ли вона померла, Орфей за свої чарівні пісні дістав від богів дозвіл повернути Евридіку на землю, з умовою не дивитися на неї. Але Орфей глянув і назавжди втратив дружину.

Евристей — Геракл.

Елевсінський жрець — жрець із Елевсіну, міста, за яким назва-но найдавніші в гр. історії культові обряди Елевсінські місте-рії, хліборобські свята на честь богині родючості Деметри і її дочки Персефони. Святкування були пов'язані з таємни-чими обрядами, до яких допускалися лише посвячені.

Еллада — в давнину спочатку назва невеликої території у Тес-салії, батьківщини племені еллінів, з 7 ст. пер. Хр. — всієї Греції, з 1833 р. — офіційна назва грецької держави.

Еллінізм — термін, яким позначається еллінську культуру (323 до 1 ст. пер. Хр.), що прийняла в себе елементи східних культур.

Еол — у старогр. міт. повелитель вітрів.

Еос — гр. богиня світанку.

Епіметей — брат Прометей, алегоричне протиставлення йому, мудрому і передбачливому.

Ерінїї — в гр. міт. богині помсти, які карали людей за порушення клятви, законів гостинності, а особливо за порушення родинних законів. По-лат. — фурії.

Ерос — гр. бог кохання, наймогутніший з богів, творець усього існуючого; Ерос — «зерно Буття».

Есхіл (525-456 пер. Хр.) — гр. драматург, автор багатьох п'єс на мітологічні сюжети, оспівав образ Прометей («Прометей прикутий») як символ боротьби за визволення.

Етер — за уявленням старогр. філософів найтонша матерія, що наповнює світовий простір. На відміну від 4 стихій або первнів (вогню, води, землі і повітря) позначався як «п'яте начало» (квінт-есенція).

Ефемера — одноденне, скороминуще існування рослин чи тварин. «Ефемера землі» — переносно означає і людину.

Євнух (гр.) — кастрат, охоронець ложа, кастрований наглядач за гаремом.

Єгова — верховний Бог у юдаїзмі, також Ягве.

Ікар — син старогр. міт. постаті Дедала, який утік разом з батьком з полону з острова Кріту, вилетівши на виготовлених Дедалом крилах з пір'їн, скріплених воском. Ікар піднявся близько до сонця, віск почав топитися під сонячним жаром і Ікар загинув у морі.

Іскандер — місто на північ від Ташкенту.

Йога (санскрит: споглядання), в Індії — теорія і практика зосередження уваги і медитації, через що можна досягти понадлюдського знання і понадприродних здібностей, чим людина-йогі досягає злуки з Богом.

Калї — в інд. міт. жінка Шіви, страхітлива потвора, якій приносили навіть людські жертви.

Карма (санскрит) — за вченням браманів і буддистів означає «праця», сума добрих і поганих діл цілого життя, що на осно-

ві внутрішньої автоматичної закономірності творять передумови для нового перевтіленого існування; закон причин і наслідків.

Катедра — у стародавні часи — місце, з якого ритори й філософи виголошували промови; наукова галузь, дисципліна або ряд тісно зв'язаних між собою дисциплін з навчальною і науково-дослідною діяльністю.

Кирена — в давнину столиця північноафриканської Киренаїки, засн. грецькими колоністами коло 630 пер. Хр., торговельний і культурний осередок.

Кифара, теж кітара — струнний щипковий музичний інструмент стародавніх греків.

Кілікієць — мешканець Кілікії, стародавньої гірської країни в південно-східній частині Малої Азії, з кінця 2 ст. пер. Хр. — пристановище піратів, згодом — піратська держава.

Кобра — рід змії родини аспідових, дуже отруйних, найвідоміша з них — окулярна змія; по-санскритському змія — нага.

Колізей — амфітеатр для боїв гладіяторів, церковних видовищ тощо.

Крит — острів у східній частині Середземного моря, один із центрів крито-мікенської культури.

Кроніди — діти міт. бога Кроноса: Аїд, Посейдон і Зевс.

Кронос, Крон — гр. бог часу й родючости, син Урана і Геї, найхитріший з усіх титанів. «Ритми Кроноса» — плин часу.

Кумара — в інд. міт. син Шіви, означає — юнак, народжений спільно Гангом й Умою, виступає як рятівник Землі від обезлюднення.

Лань — тварина родини оленів, струнка і дуже прудка.

Леонід із Спарти — спартанський цар (488-480 пер. Хр.), вів героїчну оборону Тернопільського проходу у боротьбі проти персів, загинув під час оборони разом з загоном спартанців.

Логос (гр.) — у гр. філософії означає загальну закономірність (Геракліт) всесвіту, згодом — християнський Логос-Бог («Слово стало Тілом...»).

Лотос — водяна рослина з родини лататтевих з красивими великими квітами, яка особливо шанувалась у стародавніх єгиптян та індусів, єгиптяни вважали її символом сонця. Лотос вважався також символом невинности, скромности.

Магараджа (санскрит: великий цар) — в Індії титул князя високого чину, якому підкорялось кілька інших князів. Жінка магараджі — магарані.

Манго — тропічна рослина, має соковиті плоди, солодкі і їстівні.

Мара (санскрит: смерть) — в індуїзмі, буддизмі, джайнізмі — володар смерти і взагалі земного світу, де панує руйнація, старість, нещастя і т. д. «Долина Мари» — земне царство смерти.

Метис — океаніда, яка врятувала братів і сестер Зевса, давши Уранові випити блювотного. З нею одружився Зевс, і від них народилася Атена.

Мінотавр — у старогр. міт. потвора з тілом людини і головою бика, яку Мінос (син Зевса, цар Криту) тримав у лабіринті й годував злочинцями, а також юнаками і дівчатами, яких атенці змушені були посилати як данину. Мінотавра знищив Тезей, засновник міста Атен.

Міраж — марииво, оптичне явище у атмосфері, яке полягає в тому, що на обрії з'являються уявні відбитки предметів. Міражі спостерігається при сильному перегріві або переохолодженні повітря. Теж — фата-моргана.

Міріяди (гр.) — десять тисяч, незліченна кількість.

Мнемосіна, Мнемозіна — гр. богиня пам'яті, одружена з Зевсом, породила дев'ятьох муз.

Мойри — у старогр. міт. три богині долі, три сестри: Клото, Лаксезіс і Атропос.

Монада (гр. монас: одиниця, неподільне) — філософський термін, що позначає найпростішу, неподільну єдність, першоначало, основу явищ. Термін уживався найперше у філос. системі пітагорейців.

Монорема — тип старогрецького корабля, з одним рядом весел.

Музеум — храм Муз, висока школа дослідження і навчання різних наук та мистецтв. В Олександрії заснований 280 р. пер. Хр., мав найбагатшу бібліотеку елліністичного світу, що згоріла в 48 р. пер. Хр.

Наг, наги — гірські індійські племена, серед них поширювані анімістичні вірування.

Нектар — в античній міт. напій богів, що зберігав їм вічну молодість і безсмертя.

Нерей — гр. бог спокійної морської стихії.

Нереїди — мітологічні морські німфи, 50 дочок Нерея.

Німфи — у гр. міт. другорядні божества, богині лісів, гір, річок, мовів тощо, були довговічними, але не безсмертними.

Обол - стародавня грецька грошова і вагова одиниця, 1/6 драхми.

Ойкумена, ейкумена (гр. ойкео: населяти) — сукупність тих областей земної кулі, що заселені людьми.

Океан — у гр. міт. титан, найстарший син Урана й Геї, уособлення всеобіймаючого світового моря.

Океаніди — 3.000 дочок богів Океана й Тети, часто відображені як русалки.

Олександрія — місто в Єгипті, засноване 331 пер. Хр. Олександром Македонським, бл. 1 млн населення, осередок елліністичної культури тодішньої ойкумени, осідок впливового патріярхату в початках поширення християнства.

Олімп — найвищий гірський масив у Греції, вис. 2917 м. У давньогр. міт. Олімп уважали місцем перебування верховного бога Зевса та інших богів.

Оракул (лат. оро: говорю, прохаю) — у стародавніх греків, римлян, єгиптян та інших народів — «прорікання», «пророцтва», що їх нібито давали боги і тлумачили жерці. Оракул називаються і місця, де давалися «прорікання». Найвідомішим був оракул у храмі Аполлона в Дельфах у стародавній Греції.

Ореол — світле коло, світла пляма, схожа на сляво, напр., навколо світлої точки; переносно — слава, пошана, що оточують когонебудь. Також авреоля.

Ормузд — у перській міт. бог світла, представляє все добре, чисте, шляхетне, тоді коли Аріман — уособлення злого начала.

Орфей — син Аполлона й Каліопи, музи красномовства, мітологічний співець, який своїми піснями оживав дерева і скелі та приборкував диких звірів.

Оскалнутися, оскальнутися, оскалювати, оскаляти, оскалити — розтуляючи рота, пащу, показувати зуби; вищиряти, вишкіряти.

Осса — у старогр. міт. гора, яку гіганти у боротьбі проти богів підняли й посадили на Олімп, потім на Оссу посадили ще й гору Пелій, аби таким чином досягти воріт неба.

Падаль — труп тварини, трупи тварин.

Пакіл — кілок.

Пальміра — одне з найважливіших торговельних міст у Сирії на шляху на Схід.

Паланкін (португальське) — криті ноші, що служать засобом пересування в деяких країнах Сходу.

- Панацея* — у гр. міт. богиня-лікувальниця; в переносному іро-
нічному значенні — універсальний засіб проти будь-якого
лиха, для розв'язання всіх проблем.
- Пандора* — у гр. міт. перша жінка, викувана Гефестом, вона
одержала від Зевса скриньку, в якій були всі людські неща-
стя.
- Патмос* — острів в Егейському морі, славний побутом на ньому
апостола й євангелиста Івана та своїми монастирями.
- Патриції* — в стародавньому Римі спочатку члени римської гро-
мади, згодом — родова знать.
- Персефона* — у гр. міт. дочка Деметри й Зевса. За мітом, бог
підземного царства Аїд украв Персефону й одружився з нею.
Тоді розгнівана Деметра покинула Олімп, і земля стала без-
плідною. Зевс наказав Аїдові відпускати Персефону на зем-
лю на половину року. В міті про Персефону відбито процес
щорічного вмирання і оживання природи.
- Пильний* — прикметник до пил — порошок, порохнява, звідси
«пильне шмаття» — порохнявий одяг.
- Пітагора* (бл. 580-500 пер. Хр.) — гр. філософ, математик, астро-
ном, заклав власну громаду пітагорейців, які намагалися
звести всі явища природи до кількісних, числових відно-
шень, які за їх вченням, є відбитками гармонії всесвіту.
- Пігія* — у давній Греції жриця у храмі Аполлона в Дельфах.
- Платон* (427-347 пер. Хр.) — гр. філософ, відоме є його вчення
про ідеалістичне пізнання світу, протиставляв світ «ідей» ре-
альному світові речей.
- Плебс, плебеї* — в стародавньому Римі переважна маса вільно-
го населення, яка спочатку не мала політичних прав на про-
тилежність привілейованим родам — патриціям.
- Плерома* (гр.) — повнота, достаток, багатो.
- Плутарх* (бл. 46-126) — давньогр. письменник і філософ, викла-
дач Академії в Атенах, учитель пізнішого цісаря Гадріяна,
прокуратор у Греції, жрець Аполлона в Дельфах. Автор «Па-
ралельних біографій», в яких порівнюються видатні римські
і грецькі діячі, та «Етичних творів», до яких входять його
філософські й інші трактати. Стиль його писань — драма-
тичний, кольоритний.
- Плювок* — виплунутий згусток слини, мокротиння («плювки де-
монів»); «плювок у душу» — зневага, образа, що зачіпає най-
дорожче, заповітне.
- Полізімнія* — одна з дев'яти муз-дочок Мнемозіни, богині па-
м'яті, — муза співу.

- Посейдон** — гр. бог моря і мореплавства, брат Зевса.
- Префект** (лат.) — назва ряду адміністративних і військових посад.
- Приюжити** — дати притулок, приют.
- Прометей**, ще: Світоносець, Повстанець, Вогняний Титан — у старогр. міт. один з титанів, син Япета й Теміс, викрав з неба вогонь і навчив людей ним користуватися, чим підірвав віру в могутність богів. Зевс його на покарання наказав прикути до скелі в горах Кавказу. Згідно з мітом, його визволив Геракл. «Прометей вогонь» — негасне внутрішнє прагнення досягти високих цілей в науці, мистецтві, громадській роботі; переносно — талант, обдарованість.
- Психея** — у гр. міт. дружина Ероса, бога кохання; у множині, психеї — душі, безтілесні істоти.
- Равана** — в інд. міт. володар Ланки (Цейлону, нині перейменованого на Срі-Ланку), страхітливий король-велет, поборений богом Вішну в особі Рами.
- Ракишаси** — в інд. міт. земні князі, які переступили свої компетенції, тиранізували людей, і тому покарав їх Вішну перевтіленням у злих духів, демонів.
- Рама** — в інд. міт. сьоме уособлення Вішну; Рама був героєм-богатирем, який прославився здобуттям Цейлону-Ланки.
- Римська вовчиця** — символ Римської імперії: вовчиця виходувала легендарних засновників Риму — Ромула й Рима.
- Ріші** — в інд. міт. десять синів Брами, мудрі й побожні, богоподобні святі люди, які могли творити людей та богів.
- Руно** — густа і довга вовна з овець, яка не розпадається на окремі пасма, а становить одне ціле. Золоте (вогняне) руно — у старогр. мітології золота бараняча шкура; те, що має найвищу якість, є найціннішим.
- Садху** — оголені індійські святі особи.
- Сандалій** — у греків і римлян, вживане й сьогодні взуття у вигляді дерев'яної, коркової або шкіряної підшви, що прикріплюється до ноги ремінцями; легке літнє взуття.
- Сарасваті** — в інд. міт. жінка Брами, бога-творця. Також ріка, яка підземно вливається в ріку Ганг.
- Сарі** — жіночий одяг в Індії: шматок тканини 5-7 м завдовжки і бл. 1 м завширшки. Один край тканини прикріплюють до тугого пояса й обвивають нею у вигляді спідниці стегно й ноги, другий — накидають на плече або на голову, як хустку.

- Селена** — гр. богиня місяця, сестра Геліоса, бога сонця. Лат. назва — Луна.
- Серapis** — головний бог у релігії елліністичного Єгипту.
- Сіта** — в інд. міт. аватара (уособлення божества в живій, не конче людській істоті, так називають 10 уособлень Вішну) богині в Лакшмі, була одружена з Рамою.
- Смерч** — великої руйнівної сили повітряний вихор, який виникає в буревій хмарі і згодом поширюється згори донизу у вигляді стовпа або хобота, захоплюючи пісок, воду і т. д.; тайфун.
- Сократ** (469-399 пер. Хр.) — гр. філософ, видатний етик, на місці старогр. космологічної філософії природи поставив антропологічну етику («пізнай себе самого»).
- Сокровенно** — то саме, що заповітно.
- Софізм** — навмисно хибно побудований умовивід, який формально здається правильним. Насправді софізм ґрунтується на двозначності понять, на вихоплюванні окремих сторін явищ і т. ін.
- Софокл** (435-406 пер. Хр.) — великий давньогр. драматург, написав бл. 120-140 драматичних творів, м. ін. «Антигона», «Цар Едіп» та ін.
- Спарта** — місто-держава в давній Греції, виникла в 9 ст. пер. Хр., стала згодом відомою через т. зв. спартанське виховання у військових вправах і війнах. У 5-4 ст. встановила свою гегемонію над цілою Грецією.
- Спартак** — керівник широкого повстання рабів в Римській імперії. Родом із Тракії, полонений римлянами, став ґладіатором у Капуї. Як умілий організатор, зібрав 60.000 рабів, в основному германців і кельтів, і здобув ряд перемог над римлянами, але вкінці був розбитий легіонами Креса, загинув під час битви в Апулії.
- Стратег** — воєнначальник, полководець.
- Сур'я** (санскрит: сонце) — у староінд. міт. один з восьми богів-охоронців світу, бог Сонця, цар Південного Заходу.
- Тамувати** — зупиняти, затримувати вільний рух, плин чогось.
- Танат** — у гр. і лат. (Морс) міт. смерть, бог ночі, брат сну.
- Таран** — старовинне знаряддя військової облоги — колода з металевим наконечником для руйнування стін, воріт і фортеці.
- Тарс** — місто-столиця Кілікії в Малій Азії, засноване асирійцями коло 700 пер. Хр., важливий торговельний і культурний осередок, там народився апостол народів Павло.

Тартар — у старогр. мітах частина «підземного царства», царство тіней, де панує Аїд, брат Зевса — володаря неба, і Посейдона — бога моря.

Твердь, також *твердинь* — небесне склепіння, небозвід і тверда поверхня чогось.

Тезей — один з найвидатніших гр. мітологічних героїв: він зазнавав нібито атенську державу, брав участь у поході аргонавтів, убив розбійника Прокруста, страховище Мінотавра тощо.

Тир, нині Сур в Лівані — у давнину наймогутніше торговельне місто фінікійців, 332 пер. Хр. здобув його Олександр Македонський.

Титан — у гр. міт. назва 22 гігантів, дітей Урана і Геї, які вступили в боротьбу з Зевсом за володіння небом і за це були скинуті в тартар.

Титаніди — боги, народжені від титанів: Прометей, Геліос, Селена тощо.

Тифон — у гр. міт. страхітливий звір із прачасу, відображений раз як смертоносний гураган, раз вулканічним велетом.

Тога — верхній одяг давніх римлян у вигляді шматка вовняної тканини переважно білого кольору, яким обвивали тіло, залишаючи відкритими плече та шию.

Трієра — грецький бойовий корабель, довжина — 40 м, ширина — 6 м, екіпаж — 170 чоловік, пересувався за допомогою весел і вітрила.

Туніка — у стародавніх римлян білий одяг з льону або шерсти, який носили під тогою.

Тюрбан — головний убір, чалма, у деяких народів Азії та Африки.

Уран — гр. бог неба, прабатько всіх грецьких мітологічних богів.

Уранія — муза астрономії, «наука Уранії» — наука астрономії.

Урочий — чарівний, що характеризується надприродною силою.

Фатум — у давніх римлян уявна, невідворотна, сліпа, таємна сила, що нібито визначає долю існуючого; у стоїцизмі — розумна сила (логос, бог), що править світом.

Хаос — у старогр. міт. зяюча безодня, наповнена туманом і мороком, що існувала до створення світу. З хаосу, найдавнішого першоначала, постало все, що живе й існує; боги, небо, повітря, земля, море і все, що їх населяє.

Харадева — прізвисьце індійського магараджі в повісті, означає:
Хара — знищувач, руйнатор і дева — божественний.

Харон — у гр. міт. син Ереба (мороку) і Нюкти (ночі). За мітом,
Харон на човні перевозив на «той світ» через підземну ріку
Ахерон душі померлих.

Химера — гр. мітологічне страховище, що мало голову лева,
тулуб кози і хвіст дракона; переносно — витвір хворобли-
вої уяви, фантастична, дивовижна мрія.

Хітон, хітончик — гр. одяг у вигляді довгої сорочки, перетяг-
нутої поясом.

Цитрус, цитрусові — субтропічні і тропічні плодіві дерева та
кущі родини рутових підродини померанчевих (цитрина,
мандерин, апельсин).

Цербер — у гр. міт. страхітливий пес, що охороняв вхід до по-
тойбічного світу — Аїду; переносно — лютий сторож.

Цикл (гр. кіклос: коло, колооборот) — закінчене коло розвитку
протягом певного часу, напр. цикл життя, міріяди циклів
і т. п.

Яма — у староінд. міт. бог смерти.

Япет — у гр. міт. титан, син Урана й Геї, одружився з Азією,
дочкою Океана, яка йому народила Атласа, Прометея, Епі-
метея і Менетія.

СВЯТА УКРАЇНА

(Уривок)

Україно моя, рідна Мати моя,
Хто Ти є, хто Ти є? —
Я питаю про те навесні солов'я,
Я запитую серце мое.

Хто Ти є, хто Ти є? —
Я запитую серце мое . . .

Я питаю про те у блакитних садів,
Я питаю широкі лани,
Я звертаюсь у небо до вольних орлів,
І наслухую мову луни.

Я питаю в орлів —
І наслухую мову луни . . .

Мені каже Дніпро: — Україна — то я.
А Карпати високі здаля
Все шепчуть: — У горах Матуся твоя —
Невмируща Вкраїнська Земля . . .

Шепчуть гори здаля:
— Невмируща Вкраїнська Земля . . .

Знаю, вірю: Матуся у горах живе,
У Дніпровським потоці співа,
Її серце — то небо весни грозове,
Її дума — печаль степова . . .

Її серце — живе,
Її дума — печаль степова! . . .

І зірки в далині — то України вогні,
То все Ти! То все Ти!

Струни кобзи бринять, Україно, в мені,
Мов би райдужні в небо мости...

То все Ти, то все Ти —
Мов би райдужні в небо мости...

* * *

Золоті Ворота? Чи руїна?..
Що ви відкриваєте? Кому?
Може, шлях до серця України?
Може, стежку у нічну пітьму?

Цвіллю обросло старе каміння...
Позіхи туристів і юрби...
Тут нема вогню палахкотіння,
Тут нема пісень і боротьби.

Річище звернуло історичне
В інші і далекі береги...
Тут лише таблички ідилічні
Та байдужий гомін навкруги...

Ні! Не може бути! Не мусить бути!
Та невже над гомоном віків
Гримотіння серця вже не чути
В грудях запорізьких козаків?

Та невже заснули і навіки
Кобзарі прадавні у степу,
Щоб нащадки — вбогії каліки
Йшли у ніч безмовну і сліпу?...

Не заснули! Чуєте, братове!
Я кажу вам, кличу і кричу,
На Воротах сам стаю і знову
Відкриваю їх і вам речу:

— Народилась Україна Нова,
Небувала, чиста, як Дитя,
Україна зоряної мови,
Україна Божого Буття,

Україна пісні і кохання,
Та Держава, де щезає тлінь,
Україна творчого повстання
Для усіх безсмертних поколінь!

Йдіть, відважні Діти Невмирущі,
Понад ешафотами віків,
Приготуйте і серця, і душі
Для казкових зоряних країв.

Я пошлю Блакитні Легіони
Берегти Ворота Золоті,
Щоб чужі ідеї та загони
Не проникли на стежки святі!

Україно, вернись до Тебе
Матері, метелики, вогні.
Ясні зорі і хмарини в небі,
Козаки воскреслі і пісні,

Прийдуть квіти і маленькі діти,
Прийде казка і пташиний спів,
Забринять у просторі сюїти
Всіх дерзань і небувалих снів!

Закажу я вхід тюрмі і карам,
Не пуцу ні воен, ні біди,
Одведу у небуття пожари,
Біль і кров — навіки, назавжди!

Україно-Матінко! Воскресни!
Тануть сни, і котяться в імлу . . .
І Софія — Мудрість Прачудесна
Вже стоїть на Київським Валю!

Побратими, гляньте на Руїни!
То ж не прах, не камені прості, —
То в Руці Святої України
Всесвіту Ворота Золоті . . .

